<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય.

વી.

દેવિન્દર સિંહ અને અન્ય.

(૨૦૧૧ની સિવિલ અપીલ નંબર ૨૩૧૭)

ઓગસ્ટ ૨૭,૨૦૨૦

[અરુણ મિશ્રા, ઇન્દિરા બેનર્જી, વિનીત સરન, એમ. આર. શાહ અને અનિરુદ્ધ

બોઝ, ન્યાયમુર્તીશ્રી]

ભારતનું બંધારણ કલમ ૧૪,૧૫,૧૬,૩૩૮,૩૪૧,૩૪૨ અને ૩૪૨એ પંજાબ અનુસૂચિત જાતિ અને પછાત વર્ગો (સેવાઓમાં આરક્ષણ) અધિનિયમ, ૨૦૦૬–કલમ ૪ (૫) સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગ (જાતિ) ની અંદર પેટા–વર્ગીકરણ–રાજ્ય સરકારે એક પરિપત્ર દ્વારા જોગવાઈ કરી હતી કે અનુસૂચિત જાતિઓ માટે અનામત બેઠકોમાંથી પચાસ ટકા ખાલી જગ્યાઓ બાલ્મિકીઓ અને મઝાબી શીખોને આપવામાં આવશે–પરિપત્ર હાઈકોર્ટ દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યો હતો–સુપ્રીમ કોર્ટે આની વિરુદ્ધની એસ. એલ. પી. ને રદ્દ કરી . પંજાબ અધિનિયમની કલમ ક..૪ (૫) માં પરિપત્રમાં કરવામાં આવેલી જોગવાઈઓ જેવી જ જોગવાઈઓ કરવામાં આવી હતી, જેને ઈ. વી. ચિન્નૈયા વિરુદ્ધ એ. પી. રાજ્ય અને અન્યના નિર્ણય પર આધાર રાખી રદ કરવામાં આવી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતમાં, ત્રણ ન્યાયાધીશોની પીઠે આ બાબતને વિચારણા માટે મોટી પીઠે મોકલી હતી, જેમાં અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે ઈ. વી. ચિન્નાટાહમાં ૫ –જજ બેન્ચના ચુકાદાની બંધારણની કલમ ૩૩૮ના પ્રકાશમાં સમીક્ષા કરવી જરૂરી છે અને ઈન્દ્ર સાહની અને અન્ય વિરુદ્ધ ભારત સંઘમાં કાયદાના સ્પષ્ટીકરણને યોગ્ય રીતે અનુસરેલ નથી – એ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે આ બાબત બંધારણની કલમ ૧૬ (૧), ૧૬ (૪), ૩૩૮ અને ૩૪૧ વચ્ચે અર્થઘટન અને આંતરક્રિયા સાથે સંકળાયેલી છે – ઠરાવ્યું : ઈન્દ્ર સાહનીમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોમાં પેટા–વર્ગીકરણ કરવાની મંજૂરી છે–તે જ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત

જનજાતિઓ માટે લાગુ થશે કારણ કે તેઓ સ્વીકાર્ય રીતે કલમ ૧૬ (૪) હેઠળ આવે છે. પંજાબ અધિનિયમની કલમ ૪ (૫) હેઠળ પેટા–વર્ગીકરણ એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે કરવામાં આવ્યું હતું કે અનામતનો લાભ વંચિત વર્ગ સુધી પહોંચે અને તે કાગળ પર ન રહે અને બધાને લાભ મળે અને તેમને સમાન વ્યવહાર મળે–જ્યાં સુધી કલમ ૧૪ હેઠળ તેની મંજૂરીની વાત છે, ત્યાં સુધી બધાને સમાનતા લાવવા માટે લાભ આપવા માટે આવા પેટા–વર્ગીકરણને તર્કના આધારે મંજૂરી આપવામાં આવશે, અને તે સૂચિમાંથી બાકાત રાખવા સમાન નહીં હોય કારણ કે કોઈ પણ વર્ગ (જાતિ) સંપૂર્ણ રીતે અનામતથી વંચિત નથી. અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો–વિવિધ અહેવાલો સૂચવે છે કે અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ એક સમાન જૂથની રચના કરતા નથી જ્યારે અનામત અનામત જાતિઓમાં જ અસમાનતા પેદા કરે છે, ત્યારે રાજ્ય દ્વારા પેટા–વર્ગીકરણ કરીને અને વિતરણ ન્યાય પદ્ધતિ અપનાવવાની જરૂર છે જેથી રાજ્યનું કદ થોડા હાથમાં કેન્દ્રિત ન થાય અને બધાને સમાન ન્યાય મળે–રાજ્ય કલમ ૧૫ (૪), ૧૬ (૪) અને કલમ ૩૪૧ (૧) અને ૩૪૨ (૧) ની દ્રષ્ટિએ તમામ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને અનામતનો લાભ આપવાની ક્ષમતાનો સંકેત આપે છે–તે સૂચવે છે વિવિધ વર્ગો માટે અનામતની હદ/ટકાવારી–રાજ્ય સરકાર યાદીમાં છેડછાડ કરી શકતી નથી, તે યાદીમાં કોઈ પણ જાતિનો સમાવેશ કરી શકતી નથી અથવા તેને બાકાત રાખી શકતી નથી અથવા કોઈ સમાનાર્થી અસ્તિત્વમાં છે કે કેમ તેની તપાસ કરી શકે છે–રાજ્ય

ઉત્થાનની જરૂર હોય તેવી યાદીઓમાં વર્ગને તર્કસંગત માપદંડ પર પસંદગી આપી શકે છે.અનામત ચોક્કસ ટકાવારી પર હોવી જોઈએ એવો દાવો કરવાનો કોઈ નિહિત અધિકાર નથી–તે પાયાની વાસ્તવિકતા સાથે સુસંગત હોવો જોઈએ કારણ કે કોઈ પણ વ્યક્તિ સમગ્ર અનામતનો આનંદ લેવાનો અધિકારનો દાવો કરી શકતો નથી, તે જરૂરિયાત મુજબ પ્રમાણસર હોઈ શકે છે–કલમ ૧૪,૧૫,૧૬,૩૩૮,૩૪૧,૩૪૨ અને ૩૪૨A નું અર્થઘટન અપાર જાહેર મહત્વની બાબત છે, અને ઇન્દ્ર સાહની અને અન્ય નિર્ણયોમાં બંધનકર્તા ઉદાહરણોનું સાચું અર્થઘટન છે–તેથી, ૩ ન્યાયાધીશોની બેન્ચના અભિપ્રાયને સમર્થન આપવામાં આવે છે કે ઈ. વી. ચિન્નૈયાને મોટી બેન્ચ દ્વારા સમીક્ષા કરવાની જરૂર છે. ન્યાયને વિનંતી કરવામાં આવે છે કે આ બાબતોને ૭ કે તેથી વધુ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે.

આ મામલાને મોટી બેન્ચને સોંપતા કોર્ટે ઠરાવ્યું:

૧. આ અદાલતે ઇન્દ્ર સાહનીમાં સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના ખ્યાલની ચર્ચા કરી હતી; જો કે, અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને પછાત વર્ગોમાં સ્વીકારવામાં આવે છે, તેથી તેની ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી. આમ, ચર્ચા એ સુધી મર્યાદિત હતી કે શું સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોને કલમ ૧૬ (૪) માં સામેલ કરી

શકાય છે કે કેમ, એવું મંતવ્ય હતું કે કલમ ૧૬ (૪) નું ક્ષેત્ર કલમ ૧૫ (૪) કરતાં વધુ વ્યાપક છે. એવું પણ જોવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૧૬ (૪) હેઠળ વિચારવામાં આવેલા પછાત વર્ગોમાં કેટલીક જાતિઓનો સમાવેશ થાય છે.અનુસૂચિત જાતિઓમાં ઘણી જાતિઓનો સમાવેશ થાય છે.ઉપરોક્ત પાયાના આધારે અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું હતું.આ અદાલતના મતે, આ નિર્ણય અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અન્ય પછાત વર્ગોને લાગુ પડતી કલમ ૧૬ (૪) ની જોગવાઈઓના અર્થઘટન માટે સુસંગત છે.તેઓ સમાન પાયા પર ઊભા છે, અને તેમને અન્ય કરતા અલગ તરીકે ગણી શકાય નહીં અને કલમ ૩૪૨એ દાખલ કરીને પણ મજબૂત કરી શકાય નહીં, જે કલમ ૩૪૧ અથવા ૩૪૨ ની સમાન સામગ્રી છે અને કલમ ૩૬૬ (૨૪) અને (૨૬સી) ની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં રાખીને અને પછાત વર્ગોનું વર્ગીકરણ કરી શકાય છે. અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ પછાત છે અને બધાને એક જ માપદંડ લાગુ પડશે.ઇન્દ્રા સાહનીમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોમાં પેટા–વર્ગીકરણ કરવાની મંજૂરી છે.તે ચર્ચા અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે લાગુ પડશે કારણ કે તે અનુચ્છેદ ૧૬ (૪) હેઠળ આવે છે.[પરિચ્છેદ ૩૬૧૯૧૭–C–G]

૨. તેવો આક્રોશ અને જાતિ સંઘર્ષ છે કે વધુ સારો વંશપરંપરાગત વ્યવસાય કરી રહેલા લોકો, સેવાઓ અને શિક્ષણમાં અનામતનો લાભ લઈ આનંદ માણી

રહ્યા લઈ રહ્યા છે. બાલ્મિકીઓનું નામ આપવામાં આવેલ સફાઈ કામદાર વર્ગ લગભગ જ્યાં હતો ત્યાં જ છે, અને , અનુસૂચિત જાતિમાં અસમાનતા વધુ છે તે વિવિધ અહેવાલોમાં છે. પંજાબ અધિનિયમની કલમ ૪ (૫) હેઠળ પેટા–વર્ગીકરણ એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે કરવામાં આવ્યું હતું કે અનામતનો લાભ વંચિત વર્ગ સુધી પહોંચે અને કાગળ પર ન રહે અને બધાને લાભ મળે અને તેમને સમાન વ્યવહાર મળે, શું તે કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન છે ? આ અદાલતના મતે, સમાનતા લાવવા માટે બધાને લાભ આપવા માટે આવા પેટા–વર્ગીકરણને તર્કના આધારે મંજૂરી આપવામાં આવશે, અને તે સૂચિમાંથી બાકાત રાખવા સમાન નહીં હોય કારણ કે કોઈ પણ વર્ગ (જાતિ) સંપૂર્ણ રીતે અનામતથી વંચિત નથી.જો અનુસૂચિત જાતિઓની યાદીમાં સમાવિષ્ટ તમામ જાતિઓની મુક્તિ માટેના લાભને અમુક જાતિઓ દ્વારા છીનવી લેવાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે, જેઓ પર્યાપ્ત પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે, તેઓ આગળ વધ્યા છે અને ક્રીમી લેયરના છે, તો તે અસમાનતા પેદા કરવા સમાન હશે, જ્યારે ભૂખમરાના કિસ્સામાં દરેક વ્યક્તિને ખવડાવવાની અને રોટલી પૂરી પાડવાની જરૂર છે. એકસમાન વર્ગ બનાવવાની આડમાં અન્યની કિંમત પર શક્તિશાળી લોકોને ફળોની આખી ટોપલી આપી શકાતી નથી.[પેરા ૪૦] [૯૧૮–G–H; ૯૧૯–A–B]

૩. રાજ્યની જવાબદારી સમુદાયના વંચિત વર્ગનો ઉદ્ધાર અને અસમાનતાઓને નાબૂદ કરવાની છે. જ્યારે અનામત અનામત જાતિઓમાં જ

અસમાનતા પેદા કરે , ત્યારે રાજ્ય દ્વારા પેટા–વર્ગીકરણ કરીને અને વિતરણ ન્યાય પદ્ધતિ અપનાવીને તેની કાળજી લેવી જરૂરી છે જેથી રાજ્ય ની ઉદારતા થોડા હાથમાં ધ્યાન કેન્દ્રિત ન કરે અને બધાને સમાન ન્યાય મળે. તેમાં બધા માટે સમાન ન્યાયના બંધારણીય આદેશના હેતુને પૂર્ણ કરવા માટે સંસાધનો અને તકોની પુનઃવિતરણ અને પુનઃ ફાળવણી અને તમામ જાહેર અને સામાજિક ચીજવસ્તુઓની સમાન પહોંચનો સમાવેશ થાય છે.[પરિચ્છેદ ૪૨ /૯૧૯–E–F]

૪. સ્વીકાર્ય મર્યાદાની અંદર અનામતની ટકાવારી પૂરી પાડવી એ રાજ્ય વિધાનસભાઓની સત્તામાં છે. તે યાદીમાં અન્ય લોકોને વંચિત કર્યા વિના અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના ચોક્કસ વર્ગોમાં વાજબી વર્ગીકરણ કરવાની તેની સહવર્તી શક્તિથી વંચિત ન રહી શકે. અનામતનો વાસ્તવિક હેતુ હાંસલ કરવા માટે, બંધારણીય બળ માં, જરૂરિયાતમંદોને હંમેશા લાભ આપી શકાય છે; અન્યથા, તેનો અર્થ એ થશે કે જો પ્રેફરેન્શિયલ વર્ગીકરણને બધાને લાભ સુનિશ્ચિત કરતું ન બનાવવામાં આવે તો વર્ગની અંદર અસમાનતા જળવાઈ રહેશે.[પેરા ૪૩ | | ૯૧૯–G–H; ૯૨૦–A]

૫. પેટા–વર્ગીકરણ એ જ હેતુ હાંસલ કરવાનો છે, જેમ કે મૂળ વર્ગીકરણમાં જ કલ્પના કરવામાં આવી હતી અને તેના આધારે અનામતનો ખ્યાલ જ વિકસિત થયો હતો. પેટા–વર્ગીકરણ એ કહેવાતા ગતિશીલતાના સિદ્ધાંતનું વધુ વિસ્તરણ હશે કે કેમ તે કોર્ટ દ્વારા અધિકૃત રીતે ધ્યાનમાં લેવાનો પ્રશ્ન છે.પરિચ્છેદ ૪૪ || ૯૨૦–બી

૬. રાષ્ટ્રપતિની યાદી મુજબ અનુસૂચિત જાતિઓ હંમેશાં સ્થિર રહેતી નથી અને ન તો તેઓ એક સમાન જૂથ છે, જે વિવિધ આયોગો દ્વારા એકત્રિત કરવામાં આવેલી વિશાળ માનવશાસ્ત્ર અને આંકડાકીય માહિતી પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. મર્યાદિત હદ સુધી પ્રેફરેન્શિયલ ટ્રીટમેન્ટનો રાજ્યનો કાયદો, યાદીમાં સુધારો કરતો નથી. તે યાદી જેવી છે તેવી જ અપનાવે છે. રાજ્યનો કાયદો આંકડાકીય માહિતીના આધારે વ્યાવહારિક રીતે અનુસૂચિત જાતિઓને અનામત આપવાનો ઈરાદો ધરાવે છે. તે દરેક અનુસૂચિત જાતિની જરૂરિયાતોને આધારે અનામતના લાભોનું વિતરણ કરે છે.[પરિચ્છેદ ૪૫ || ૯૨૦–સી]

૭. રાજ્ય કલમ ૧૫ (૪) અને ૧૬ (૪) અને કલમ ૩૪૧ (૧) અને ૩૪૨ (૧) ની દ્રષ્ટિએ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને અનામતનો લાભ આપવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. તે વિવિધ વર્ગો માટે અનામતની હદ/ટકાવારી નક્કી કરે છે. રાજ્ય સરકાર અનામતની રીત અને માત્રા નક્કી કરી

શકે છે. આ રીતે, આરક્ષણ પ્રદાન કરતી બંધારણની કલમ ૧૪,૧૫ અને ૧૬ની ભાવનાને અનુરૂપ તર્કના આધારે યાદીમાં તમામ અનુસૂચિત જાતિઓને અનામત આપતી વખતે રાજ્ય પેટા–વર્ગીકરણ પણ કરી શકે છે. રાજ્ય સરકાર આ યાદી સાથે ચેડાં કરી શકતી નથી; તે ન તો યાદીમાં કોઈ જાતિનો સમાવેશ કરી શકે છે કે ન તો તેને બાકાત રાખી શકે છે અથવા મિલિંદમાં જણાવ્યા મુજબ કોઈ સમાનાર્થી શબ્દ અસ્તિત્વમાં છે કે કેમ તેની તપાસ કરી શકે છે.[પેરા ૪૬] ૧૯૨૦–ડી–એફ]

૮. રાજ્ય સરકારને અનામત આપવાની અને તેને સમાનરૂપે વહેંચવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. વિવિધ ક્ષેત્રોમાં અસમાનતા અંગે રાજ્ય સરકાર શ્રેષ્ઠ ન્યાયાધીશ છે. આ અદાલતના અભિપ્રાયમાં, અનામતનું વિતરણ કેવી રીતે કરવું તે ન્યાયી રીતે નક્કી કરવાનું કામ રાજ્ય સરકારનું છે. તે તેની કાર્યપદ્ધતિ તૈયાર કરી શકે છે અને અન્ય લોકોને લાભથી વંચિત કર્યા વિના અનુસૂચિત જાતિઓમાંથી વધુ પછાત વર્ગને પ્રાધાન્ય આપી શકે છે.[પેરા ૪૭] [૯૨૦–F–G]

૯. આ ઉપરાંત, અનુસૂચિત જાતિઓ/અનુસૂચિત જનજાતિઓ/સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોમાંથી અન્ય વર્ગ, જેમને અનામતના લાભથી વંચિત રાખવામાં આવ્યા નથી, તેઓ દાવો કરી શકતા નથી કે તેમને સંપૂર્ણ

અથવા ચોક્કસ ટકાવારી અનામત ઉપલબ્ધ કરાવવી જોઈતી હતી. રાજ્ય ઉત્થાનની જરૂર હોય તેવી ચાદીઓમાં વર્ગને તર્કસંગત માપદંડ પર આવી પસંદગી પ્રદાન કરી શકે છે. અનામત ચોક્કસ ટકાવારી પર હોવી જોઈએ એવો દાવો કરવાનો કોઈ નિહિત અધિકાર નથી. તે પાયાની વાસ્તવિકતા સાથે સુસંગત હોવું જોઈએ કારણ કે કોઈ પણ સંપૂર્ણ આરક્ષણનો આનંદ લેવાનો દાવો કરી શકે નહીં, તે જરૂરિયાત મુજબ પ્રમાણસર હોઈ શકે છે. રાજ્યને એક જ સમયે વિવિધ વર્ગોના ઉત્થાન માટેના પગલાંથી વંચિત ન રાખી શકાય, જે આવા પગલાં પ્રદાન કરવાનો જ હેતુ છે. અનામતની ભાવના રાષ્ટ્રની પ્રગતિ માટે જરૂરી તમામ વર્ગોનું ઉત્થાન છે.[પેરા ૪૮ | ૧૯૨૦-૧૧; ૯૨૧-A-B]

૧૦. સંઘીય માળખામાં, રાજ્ય તેમજ સંસદ પાસે અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક અને પછાત વર્ગોના ઉત્થાન માટે બંધારણીય નિર્દેશ છે. રાષ્ટ્રપતિના જાહેરનામામાં માત્ર સંસદ દ્વારા સમાવેશ અથવા બાકાત રાખવામાં આવે છે. રાજ્ય સરકારને રોજગાર અને શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં અનામત આપવાનો અધિકાર છે. લક્ષ્ય હાંસલ કરવા માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા લેવામાં આવેલા કેસોમાં વધુ હકારાત્મક પગલાં લેવા માટે કોઈ બંધારણીય અવરોધ નથી. અનામત બેઠકોમાંથી ચોક્કસ ટકાવારીની ફાળવણી કરીને અને કોઈ ચોક્કસ વર્ગને પ્રાધાન્યતા પ્રદાન કરીને, કલમ ૩૪૧,૩૪૨ અને ૩૪૨એ હેઠળ સૂચિનું ઉલ્લંઘન હોવાનું કહી શકાય નહીં કારણ કે કોઈ પણ સૂચિબદ્ધ

જાતિને અનામતના લાભથી વંચિત રાખવામાં આવતી નથી.[પરિચ્છેદ ૪૯ | | ૯૨૧–C–D]

૧૧. "અપૂરતું પ્રતિનિધિત્વ" એ કલમ ૧૬ (૪) ની જોગવાઈઓનો આધાર છે. આ અદાલતના અભિપ્રાયમાં, સેવાઓમાં પર્યાપ્ત પ્રતિનિધિત્વ સુનિશ્ચિત કરવા માટે અનામત બેઠકોમાંથી વાજબી ક્વોટા નક્કી કરીને તર્કસંગત ધોરણે પ્રેફરન્શિયલ ટ્રીટમેન્ટ પ્રદાન કરવા માટે રાજ્ય માટે તે ખુલ્લું રહેશે. દલિત વર્ગની મુક્તિ માટે આરક્ષણ એક ખૂબ જ અસરકારક સાધન છે. તેનો લાભ મોટાભાગે જરૂરિયાતમંદ અને ગરીબમાં ગરીબ લોકોને થતો નથી.[પરિચ્છેદ ૫૦ | | ૯૨૧–E–F]

૧૨. કલમ ૧૪,૧૫,૧૬,૩૩૮,૩૪૧,૩૪૨ અને ૩૪૨નું અર્થઘટન ખૂબ જ જાહેર મહત્વની બાબત છે, અને ઇન્દ્રા સાહની અને અન્ય નિર્ણયોમાં બંધનકર્તા પૂર્વવર્તીઓનું સાચું અર્થઘટન છે. આ અદાલત પૂર્વ નિર્ણિત સિદ્ધાંત માટે સંપૂર્ણ આદર ધરાવે છે, તેમ છતાં, તે જ સમયે, કોર્ટ મૌન પ્રેક્ષક ન હોઈ શકે અને કઠોર વાસ્તવિકતાઓ તરફ નજર બંધ કરી શકે નહીં. બદલાતી સામાજિક વાસ્તવિકતાઓને ધ્યાનમાં લીધા વિના સામાજિક પરિવર્તનનું બંધારણીય લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી.[પેરા ૫૧] [૯૨૧–F–G |

ઇન્દ્ર સાહની અને ઓઆરએસ. ઇ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને બીજા (૧૯૯૨) ૩ પૂરક એસ. સી. સી. ૨૧૭: [૧૯૯૨] ૨ પૂરક. એસ. સી. આર. ૪૫૪; જરનૈલ સિંહ અને અન્ય. લક્ષ્મી નારાયણ ગુપ્તા અને અન્ય. (૨૦૧૮) ૧૦ એસસીસી ૩૯૬: [૨૦૧૮] ૧૦ એસસીઆર ૬૬૩; કે. સી. વસંત કુમાર અને અન્ર વિ.કર્ણાટક રાજ્ય, (૧૯૮૫) પૂરક.એસસીસી ૭૧૪:[૧૯૮૫] પૂરક.એસસીઆર ૩૫૨; કેરળ રાજ્ય અને એ. એન. સી. વિ.એન. એમ. થોમસ અને ઓઆરએસ. (૧૯૭૬) ૨ SCC ૩૧૦:[૧૯૭૬] ૧ એસસીઆર ૯૦૬; જગદીશ નેગી.અધ્યક્ષ, ઉત્તરાખંડ જન મોર્ચા અને અન્ર વિ.યુ. પી. અને અન્ર રાજ્ય, (૧૯૯૭) ૭ એસ. સી. સી. ૨૦૩:| ૧૯૯૭] ૩ પૂરક.એસસીઆર ૪૭૭; મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિરુદ્ધ મિલિંદ અને અન્ય, (૨૦૦૧) ૧ એસસીસી ૪: [૨૦૦૦] ૫ પૂરક.એસસીઆર ૬૫; જીવીકે. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ એન. આર. આવકવેરાના અધિકારી અને એ. એન. આર., (૨૦૧૧) ૪ એસસીસી ૩૬: [૨૦૧૧] ૩ એસસીઆર ૩૬૬–પર આધાર રાખે છે.

ઇ. વી. ચિન્મિસયા x સ્ટેટ ઓફ એ. પી. અને અન્ય. (૨૦૦૫) ૧ એસસીસી ૩૯૪:[૧૯૯૨] ૨ પૂરક.એસસીઆર ૪૫૪; એમ. આર. બાલાજી અને ઓર્ઝ વિ.મૈસૂર રાજ્ય અને ઓઆરએસ. [૧૯૬૩] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૪૩૯; બીર સિંહ.દિલ્હી જલ બાઉન્ડ એન્ડ ઓઆરએસ, (૨૦૧૮) ૧૦ એસસીસી ૩૧૨૧ [૨૦૧૮] ૧૦ એસસીઆર ૫૧૩; એમ. નાગરાજ અને ઓઆરએસ વિ.યુનિયન

ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઓર્ઝ. (૨૦૦૬) ૮ એસસીસી ૨૧૨:[૨૦૦૬] ૭ પૂરક.એસસીઆર ૩૩૬;૧. આર. કોએલ્હો વિ. સ્ટેટ ઓફ ટી. એન., (૨૦૦૭) ૨ એસસીસી ૧ [૨૦૦૭] ૧ એસસીઆર ૭૦૬; ઇન્દ્ર સાહની અને આર. કે. સભરવાલ એન્ડ ઓર્સ વિ.પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય, (૧૯૯૫) ૨ SCC ૭૪૫: [૧૯૯૫] ૨ એસસીઆર ૩૫; ત્રિપુરા રાજ્ય અને ઓઆરએસ. વિ.જયંત ચક્રવર્તી અને અન્ય, (૨૦૧૮) ૧ એસ. સી. સી. ૧૪૬:[૨૦૧૭] ૧૧ એસસીઆર ૨૪૭; બી. કે. પવિત્રા અને ઓઆરએસ વિ.યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઓઆરએસ, (૨૦૧૯) ૧૬ એસસીસી ૧૨૯:| ૨૦૧૯| ૭ એસસીઆર ૧૦૮૬:મેરી ચંદ્ર શેખર રાવ વિરુદ્ધ ડીન, શેઠ જી. એસ. મેડિકલ કોલેજ અને અન્ય, (૧૯૯૦) ૩ એસસીસી ૧૩૦:[૧૯૯૦] ૨ એસસીઆર ૮૪૩; ડૉ. પ્રદીપ જૈન અને ઓઆરએસ વિ.યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઓઆરએસ. (૧૯૮૪) ૩ એસસીસી ૬૫૪:[૧૯૮૪] ૩ એસસીઆર ૯૪૨; યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને ઓઆરએસ. વિ.રાકેશ કુમાર અને અન્ય, (૨૦૧૦) ૪ એસસીસી ૫૦:[૨૦૧૦] ૧ એસસીઆર ૪૮૩; દેગા વેંકટ હર્ષ વર્ધન અને અન્ય વિ.અકુલા વેન્ટાકા હર્ષવર્ધન અને અન્ય, (૨૦૧૯) ૧૨ એસ. સી. સી. ૭૩૫; એસ. આર. ચૌધરી વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય. એ. આઈ. આર. ૨૦૦૧ એસ. સી. ૨૭૦૭; ટી. એમ. એ. પાઈ ફાઉન્ડેશન અને અન્ય. વી.કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય. (૨૦૦૨) ૮ SCC ૪૮૧:[૨૦૦૨] ૩ પૂરક.એસ. સી. આર. ૫૮૭; શોભા હેમવતી દેવી વિરુદ્ધ સેઠ્ઠી ગંગાધરા સ્વામી અને અન્ય. AIR

૨૦૦૫ SC ૮૦૦:[૨૦૦૫] ૧ એસ. સી. આર. ૮૪૮; અશોક કુમાર ઠાકુર વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્ય, (૨૦૦૮) ૬ એસ. સી. સી. ૧:[૨૦૦૮] ૪ એસ. સી. આર. ૧; બી. બસાવલિંગપ્પા વિરુદ્ધ ડી. મ્યુનિકિનપ્પા, [૧૯૬૫] ૧ એસ. સી. આર. ૩૧૬; ભૈયાલાલ વિરુદ્ધ હરિકિશન સિંહ [૧૯૬૫] ૨ એસ. સી. આર. ૮૭૭; શ્રીશ કુમાર ચૌધરી વિરુદ્ધ ત્રિપુરા રાજ્ય અને અન્ય, (૧૯૯૦) સપ.એસસીસી ૨૨૦:[૧૯૯૦] એસસીઆર ૫૭૬; પાલઘાટ જિલ્લા થંદન સમુદ્ર સંરક્ષણ સમિતિ અને અન્ન. કેરળ રાજ્ય અને અન્ન, (૧૯૯૪) ૧ એસ. સી. સી. ૩૫૯:[૧૯૯૩] ૩ પૂરક.એસસીઆર ૮૭૨; હેખમ સુરચંદ્ર સિંહ અને ઓઆરએસ વિ."લોઇસ" કાકચિંગ, મણિપુર (અનુસૂચિત જાતિ ઉત્થાન સંસ્થા) અને ઓઆરએસ, (૧૯૯૭) ૨ એસસીસી ૫૨૩ ના પ્રતિનિધિઓ:[૧૯૯૬] ૭ પૂરક.એસસીઆર ૩૭૧; શ્રી સુરત વલસાડ જિલ્લા કે. એમ. જી. પરિષદ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્ય. (૨૦૦૭) ૫ એસસીસી ૩૬૦: [૨૦૦૭] ૬ એસસીઆર ૨૫૭; પુનિત રાય વિ. દિનેશ ચૌધરી (૨૦૦૩) ૮ એસસીસી ૨૦૪:[૨૦૦૩] ૨ પૂરક.એસસીઆર ૭૪૩; સુભાષ ચંદ્ર વિરુદ્ધ દિલ્હી ગૌણ સેવાઓ પસંદગી બોર્ડ, (૨૦૦૯) ૧૫ એસસીસી ૪૫૮:[૨૦૦૯] ૧૨ એસસીઆર ૯૭૮; શંભુ નાથ સરકાર વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય અને અન્ય, (૧૯૭૩) ૧ એસસીસી ૮૫૬:[૧૯૭૪] ૧ એસસીઆર ૧:બંગાળ ઇમ્યુનિટી કંપની લિમિટેડ વિ. બિહાર રાજ્ય અને અન્ય. [૧૯૫૫] ૨ એસસીઆર ૬૦૩; કેશવ મિલ્સ કંપની લિમિટેડ આવકવેરાના કમિશનર,

[૧૯૬૫] ૨ એસસીઆર; ભારત સરકાર અને અન્ર. વી.એલ. આર. વગેરે દ્વારા રઘુબીર સિંહ (મૃત) (૧૯૮૯) ૨ એસસીસી ૭૫૪:[૧૯૮૯] ૩ એસસીઆર ૩૧૬; ગુડઇયર ઇન્ડિયા લિમિટેડ અને ઓર્મ વિ.હરિયાણા અને અને રાજ્ય, (૧૯૯૦) ૨ SCC ૭૧:[૧૯૮૯] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૫૧૦; ચેબ્રોલુ લીલા પ્રસાદ રાવ અને ઓર્ન. એ. પી. અને અન્યની સ્થિતિ, (૨૦૨૦) એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એસસી ૩૮૩; ઇન્દ્ર સૌની અને યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઓર્ઝ વિ.રાકેશ કુમાર અને ઓઆરએસ, (૨૦૧૦) ૪ એસસીસી ૫૦:[૨૦૧૦] ૧ એસ. સી. બી. ૪૮૩–નો ઉલ્લેખ.

સ્ટેટ ઓફ વોશિંગ્ટન વિ. ડોસન એન્ડ કંપની, ૨૬૪ યુએસ. ૨૧૯:ડેવિડ બર્નેટ વિ. કોલોરાડો ઓઇલ એન્ડ ગેસ કંપની ૨૮૫ એલ. પ. ૩૯૩; ગ્રેવ્સ પીપલ ઓફ ધ સ્ટેટ ઓફ ન્યૂ યોર્ક ૩૦૬ યુ. એસ. ૪૬૬, માર્ટિન વિ. હન્ટર લેસી, ૧૪ યુ. એસ. (૧ ઘઉં.) ૩૦૪; ૪ એલ. એડ. ૯૭, ૧૦૨ નો ઉલ્લેખ કર્યો છે

<u>કેસ કાયદો સંદર્ભ:</u>

[૧૯૯૨] ૨ પૂરક.એસસીઆર ૪૫૪ પર આધાર રાખે છે પરિચ્છેદ ૧

[૨૦૧૮] ૧૦ એસસીઆર ૬૬૩ પર આધાર રાખે છે પેરા (૭) (સી)

[૧૯૮૫] પૂરક.એસસીઆર ૩૫૨ પર આધાર રાખે છે પરિચ્છેદ (૭) (૧)

[૧૯૬૩] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૪૩૯ ઉલ્લેખ કર્યો છે પરિચ્છેદ (૭) (૧)

[૧૯૭૬] ૧ એસસીઆર ૯૦૬	પર આધાર રાખે છે	પરિચ્છેદ (૭) (૧)
[૨૦૦૦] ૫ પૂરક.એસસીઆર ૬૫	પર આધાર રાખે છે	પેરા. (૭) (જી)
[૨૦૧૮] ૧૦ એસસીઆર ૫૧૩	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા. (૭) (જી)
[૨૦૦૬] ૭ પૂરક.એસસીઆર ૩૩૬	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ (૯) (અ)
[૨૦૦૭] ૧ એસસીઆર ૭૦૬	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા. (૯) (બી)
[૧૯૯૭] ૩ પૂરક.એસસીઆર ૪૭૭	પર આધાર રાખે છે	પેરા. (૧૦) (ડી)
[૧૯૯૫] ૨ એસસીઆર ૩૫	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા. ૧૬
[૨૦૧૭] ૧૧ એસસીઆર ૨૪૭	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા. ૧૬
[૨૦૧૯] ૭ એસસીઆર ૧૦૮૬	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા. ૧૬
[૧૯૯૦] ૨ એસસીઆર ૮૪૩	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા. (૨૦) (૧)
[૧૯૮૪] ૩ એસસીઆર ૯૪૨	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા. (૨૦) (૧૧)
[૨૦૧૦] ૧ એસસીઆર ૪૮૩	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા. (૨૦) (ül)
(૨૦૧૯) ૧૨ એસસીસી ૭૩૫	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ (૨૦) (iv)
AIR ૨૦૦૧ SC ૨૭૦૭	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨૧
[૨૦૦૨] ૩ પૂરક.એસસીઆર ૫૮૭	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨૧
[૨૦૦૫] ૧ એસસીઆર ૮૪૮	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨૧
[૨૦૦૮] ૪ એસસીઆર ૧	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨૪

[૧૯૬૫] ૧ એસસીઆર ૩૧૬	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ (૩૧) (૧)
[૧૯૬૫] ૨ એસસીઆર ૮૭૭	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૧ (૧૦)
[૧૯૯૦] એસસીઆર ૫૭૬	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૧ (i)
[૧૯૯૩] ૩ પૂરક.એસસીઆર ૮૭૨	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૧ (iv)
[૧૯૯૬] ૭ પૂરક.એસસીઆર ૩૭૧	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૧ (viii)
[૨૦૦૭] ૬ એસસીઆર ૨૫૭	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૧ (viii)
[૨૦૦૩] ૨ પૂરક.એસસીઆર ૭૪૩	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૧ (૧ x)
[૨૦૦૯] ૧૨ એસસીઆર ૯૭૮	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૧ (x)
૧૧૯૭૪ ૧ એસસીઆર I	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૨ (અ)
[૧૯૫૫] ૨ એસસીઆર ૬૦૩	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૨ (એફ)
[૧૯૬૫] ૨ એસસીઆર ૯૦૮	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૩ (અ)
[૧૯૮૯] ૩ એસસીઆર ૩૧૬	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૩ (બી)
[૨૦૧૧] ૩ એસસીઆર ૩૬૬	પર આધાર રાખે છે	પરિચ્છેદ ૩૪
[૧૯૮૯] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૫૧૦	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા ૩૫

[૨૦૧૦] ૧ એસસીઆર ૪૮૩ ઉલ્લેખ કર્યો છે પરિચ્છેદ ૩૯

દિવાની અપીલીય અધિકારક્ષેત્ર:૨૦૧૧ની સિવિલ અપીલ નંબર ૨૩૧૭.

ચંદીગઢ ખાતે પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટના ૨૦૦૯ ના સી. ડબલ્યુ. પી. નંબર ૧૮૨૯૦ માં ૨૯.૦૩.૨૦૧૦ ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

સાથે

સિવિલ અપીલ સંખ્યા ૫૫૮૬,૫૫૯૭,૫૫૮૯,૫૫૯૩,૫૫૦૦,૫૫૯૮, ૫૫૮૭, ૨૦૧૦ ની ૫૫૯૫-- ૫૫૯૬,૨૦૧૧ની ૨૩૨૪,૨૩૧૮,૨૦૧૪ની ૨૮૯,૨૦૧૫ની ૬૯૩૬.૨૦૧૦ની સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન (સિવિલ) નંબર ૩૦૭૬૬,૨૦૧૧ની ૫૪૫૪-૫૪૫૯,૮૭૦૧,૩૬૫૦૦-૩૬૫૦૧,૨૦૧૧ની ૩૭,૩૮,૨૦૧૫ની ટ્રાન્સફર પિટિશન (સિવિલ) નંબર ૪૬૪ અને ૨૦૧૯ની રિટ પિટિશન (સિવિલ) નંબર ૧૪૭૭.

વિક્રમજીત બેનર્જી, એએસજી, અરુણ ભારદ્વાજ, એએજી (હરિયાણા), જયંત મુથરાજ, એએજી, રણજીત કુમાર, રાકેશ કુમાર ખન્ના, મનોજ સ્વરૂપ.એમ. એસ.

ગણેશ, શેખર નાફડે, નિધેશ ગુપ્તા, કોલિન ગોન્સાલ્વિસ, આર. વેંકટરમાની, સંજય હેગડે, સિનિયર એડવોર્ડ્સ, સુશ્રી ઉત્તરા બબ્બર, સુશ્રી ભાવના દુહૂન, મનન બંસલ, અંશુમન સિંહ, ઓ. પી. ભદાની, આદિત્ય પી. ખન્ના, રામ્યા ખન્ના, અંકિત સ્વરૂપ, નીલમણિ પંત, સુશ્રી વિદિશા સ્વરૂપ, રોહિત કુમાર સિંહ, કે. શેષાચારી, અનંત કુમાર વાત્સ્યા, વિનય કુમાર મિશ્રા, દેવેન્દ્ર સિંહ, ડૉ. મોનિકા ગુસેન, સંજય કુમાર વિસેન, અભિષેક શર્મા, આનંદ કન્નન એન., કમલ મોહન ગુપ્તા, સત્યેન્દ્ર કુમાર, એસ. સી. પોલ, સુશ્રી રૂપા પોલ, આર. કે. સિંહ, શ્રીમતી નીમજ સિંહ, કુમાર ગૌરવ, રિતુ રેનીવાલ, પી. એસ. બાઘથ સિંહ, વી. સુબ્રમણ્યમ મદુરી, રોબિન ખોખર, કુલદિપ સિંહ, આર. કે. કપૂર, ગુરભજન સિંહ, શોએબ અહમદ ખાન, અનીસ અહમદ ખાન, રોહિત શર્મા, રૌણક નાયક, અતુલ અગ્રવાલ, કુમાર દુષ્યંત સિંહ, અનમોલ ચંદન, સૌરભ મિશ્રા, સુશ્રી શ્રુતિ અગ્રવાલ, પ્રશાંત રાવત, રાજ બહાદુર યાદવ, ગુરમીત સિંહ મક્કર, બાલાજી શ્રીનિવાસન, એમ. યોગેશ કૌના, સુશ્રી જપનીત કૌર, સુશ્રી એસ. જનાની, સિદ્ધાર્થ સીમ, પી. વેંકટેશન, સુશ્રી જ્યોતિ મેન્દિરત્તા, જી. બાલાજી, બાંકે બિહારી શર્મા, પરમાનંદ પાંડે, કુલદિપ સિંહ, આર. વી. કામેશ્વરન, વિપિન કુમાર જય, તુષાર બલાલી, પ્રાંજલ કિશોર, શોવિત સિંહ, શિવ પૂજન સિંહ, શેખર કુમાર, ડૉ. કે. એસ. ચૌહાણ, રવિ પ્રકાશ, અજીત કુમાર, સંદીપ મલિક, શ્રીમતી રેખા પાંડે, પી. સોમા સુંદરમ, અજીત કુમાર એક્કા, આર. એસ. એમ. કલ્કી, સુનીલ કુમાર, રાહુલ ગુપ્તા, નરેશ બક્ષી, કમલ મોહન ગુપ્તા, સંજય કુમાર વિસેન,

સત્યેન્દ્ર કુમાર, એસ. સી. પોલ, સુશ્રી રૂપા પોલ, આભાસ કેહતરપાલ, સિદ્ધાર્થ ઝા, રાકેશ દહિયા, એસ. ગૌતમ, આનંદ સંજય એમ. નુલી, સૂરજ કૌશિક, ધરમ સિંહ (મેસર્સ નુલી અને નુલી માટે), કે. પરી વેંધન, એ. હાજર પક્ષકારો તરફથી સુબ્બા રાવ, શ્રીમતી નિરંજના સિંહ, દીપક આનંદ, સંજય જૈન, બ્રિજ ભૂષણ, વકીલો હાજર રહ્યા હતા.

કોર્ટનો ચુકાદો અરુણ મિશ્રા, જે.

૧. ત્રણ ન્યાયાધીશોની પીઠે તારીખ ૨૦.૮.૨૦૧૪ ના આદેશ દ્વારા આ બાબતને વિચારણા માટે મોટી પીઠ ને મોકલી હતી, જેમાં અભિપ્રાય આપવામાં આવ્યો હતો કે E. V. ચિન્નૈયા વિરુદ્ધ A. P. રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૦૫) I SCC ૩૯૪માં ૫–ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આપેલા ચુકાદાની ભારતના બંધારણની કલમ ૩૩૮ના પ્રકાશમાં સમીક્ષા કરવી જરૂરી છે, અને ઇન્દ્ર સાહની અને અન્ય વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્ય, ૧૯૯૨ પૂરક (૩) એસસીસી ૨૧૭.માં કાયદાના સ્પષ્ટીકરણને યોગ્ય રીતે અનુસરેલ નથી. એવું નોંધવામાં આવ્યું હતું કે આ બાબતમાં ભારતના બંધારણની કલમ ૧૬ (૧), ૧૬ (૪), ૩૩૮ અને ૩૪૧ વચ્ચે અર્થઘટન અને આંતરક્રિયા સામેલ છે.

૨. અમે, પંજાબ અનુસૂચિત જાતિ અને પછાત વર્ગો (સેવાઓમાં આરક્ષણ) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ (ટૂંકમાં, 'પંજાબ અધિનિયમ') ની કલમ ૪ (૫) ની બંધારણીય માન્યતાને ધ્યાનમાં લેવા માટે, ઉલ્લેખિત બાબતમાં, ૪.૨.૨૦૨૦ ના રોજ નીચેના મુદ્દાઓ તૈયાર કરેલ છે.

"(i) શું પંજાબ અનુસૂચિત જાતિ અને પછાત વર્ગ (સેવાઓમાં આરક્ષણ) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ની કલમ ૪ (૫) હેઠળની જોગવાઈઓ બંધારણીય રીતે માન્ય છે?

(ii) શું રાજ્ય પાસે કાયદાની કલમ ૪ (૫) હેઠળની જોગવાઈઓ લાગુ કરવાની કાયદાકીય ક્ષમતા હતી?

iii) શું ઈ. વી. ચિન્નૈયા વિરુદ્ધ એ. પી. અને અન્ય માં નો નિર્ણય. (૨૦૦૫) ૧ એસ. સી. સી. ૩૯૪ માં નોંધાયેલની સ્થિતિની સમીક્ષા કરવાની જરૂર છે?

૩. પૃષ્ઠભૂમિ હકીકતો એ છે કે પંજાબ સરકારે પરિપત્ર નંબર ૧૮૧૮–એસડબલ્યુ–૭૫/૧૦૪૫૧ તારીખ ૫.૫.૧૯૭૫ દ્વારા જોગવાઈ કરી હતી કે અનુસૂચિત જાતિઓ માટે અનામત બેઠકોમાંથી પચાસ ટકા ખાલી જગ્યાઓ બાલ્મિકીઓ અને મઝાબી શીખોને આપવામાં આવશે. આ પરિપત્રને પંજાબ અને

હરિયાણા હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે ૨૫.૭.૨૦૦૬ ના ચુકાદા દ્વારા રદ કર્યો હતો. આ અદાલતે ૧૦.૩.૨૦૦૮ પર તેની વિરુદ્ધ એસ. એલ. પી. ને ફગાવી દીધી હતી.

૪. પંજાબ અધિનિયમને ૫.૧૦.૨૦૦૬ પર સૂચિત કરવામાં આવ્યો હતો. પંજાબ અધિનિયમની કલમ ૪ (૫) માં પરિપત્રમાં કરવામાં આવેલી સમાન જોગવાઈઓ કરવામાં આવી હતી, જેને રદ કરવામાં આવી હતી. તેમાં નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે સીધી ભરતીમાં અનુસૂચિત જાતિઓ માટે અનામત ક્વોટાની પચાસ ટકા ખાલી જગ્યાઓ અનુસૂચિત જાતિના ઉમેદવારોમાં પ્રથમ પસંદગી આપીને, તેમની ઉપલબ્ધતાને આધિન, બાબનિકીઓ અને મઝાહી શીખોને આપવામાં આવશે.

૫. પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે પંજાબ અધિનિયમની કલમ ૪ (૫) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને E. V. ચીનનાહ્યા ના નિર્ણયના આધારે ૨૯.૩.૨૦૧૦ ના ચુકાદા દ્વારા રદ કરી દીધી હતી.

૬. પંજાબ અધિનિયમની કલમ ૪ (૫) ની બંધારણીય માન્યતા તેના પર નિર્ભર કરે છે કે શું આવું કોઈ વર્ગીકરણ અનુસૂચિત જાતિ અથવા અનુસૂચિત જનજાતિના વર્ગમાં કરી શકાય છે અથવા તેને એકરૂપ વર્ગ તરીકે ગણી શકાય

છે. શું નબળા લોકો પૈકી સૌથી નબળા ને વધુ અનામત આપવાની મંજૂરી નથી કે કેમ, ખાસ કરીને જ્યારે અનામતનો લાભ સૌથી નબળા લોકો સુધી પહોંચાડવાનું શક્ય ન હોય અને તેનો ઉપયોગ જૂથમાં ઉચ્ચ વર્ગ દ્વારા કરવામાં આવે છે, જેઓ તેમના વર્ગમાં અસમાનતા પેદા કરતા મહત્તમ અનામતનો લાભ મેળવે છે.

<u>રજૂઆતોઃ</u>

૭. પંજાબ રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી રણજીત કુમારે નીચેની દલીલો રજૂ કરી હતી

(અ) ઈ. વી. ચિન્નૈયામાં નિર્ણય ભૂલથી એ આધાર પર આગળ વધ્યો કે રાજ્યો દ્વારા કલમ ૧૬ (૪) હેઠળ અમુક અનુસૂચિત જાતિઓને પ્રાધાન્ય આપીને લેવામાં આવેલી હકારાત્મક કાર્યવાહી કલમ ૩૪૧ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિની સૂચિ સાથે છેડછાડ કરે છે. કલમ ૩૪૧ ના અર્થ હેઠળ સૂચિત યાદીમાં કોઈ પણ જાતિનો સમાવેશ અથવા બાકાત નથી, તેથી માત્ર પસંદગી આપવી એ કોઈપણ રીતે યાદીમાં ફેરફાર, પુનઃરચના, પેટા–વર્ગીકરણ, ખલેલ પહોંચાડતો નથી અથવા દખલ કરતો નથી. .પંજાબ કાયદો કલમ ૧૬ (૧) અને ૧૬ (૪) સાથે વાંચતાં

કલમ ૨૪૫ અને ૨૪૬ હેઠળ ઘડવામાં આવ્યો છે. પંજાબ અધિનિયમની કલમ ૪ (૫) ની જોગવાઈઓ રાજ્યની કાયદાકીય ક્ષમતાની અંદર છે.

(બી) ઈ. વી. ચિન્નાલાહમાં કોર્ટે વર્ગની અંદર પેટા–વર્ગીકરણના પ્રશ્ન પર ઈન્દ્ર સોનીમાં બહુમતી ચુકાદાનો સાચો અર્થઘટન કરવામાં ભૂલ કરી હતી. ઈન્દ્ર સાવનાઈ ના નવમાંથી ઓછામાં ઓછા પાંચ ન્યાયાધીશોએ એવું માન્યું હતું કે પછાત લોકોમાં કેટલાક વધુ પછાત હોઈ શકે છે અને જ્યારે રાજ્ય આવું વર્ગીકરણ કરવાનું પસંદ કરશે, ત્યારે તે કાયદામાં સ્વીકાર્ય રહેશે. સ્પષ્ટ રીતે બહુમતીમાં એવું માનવામાં આવતું હતું કે પછાત વર્ગોને વધુ પછાત અને ઓછા પછાત વર્ગોમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય છે. અનુસૂચિત જાતિ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ પછાત વર્ગોમાં આવે છે. અનુસૂચિત જાતિઓમાં વર્ગીકરણ ન થઈ શકે તેવી રજૂઆત માટેની કોઈ જરૂર નથી.

(c) અનુચ્છેદ ૧૬ (૪) અનુસૂચિત જાતિ અને અનુસૂચિત જનજાતિ સહિત તમામ પછાત વર્ગોને આવરી લે છે. કલમ ૧૬ (૪) માં વપરાયેલ અભિવ્યક્તિ "નાગરિકોનો કોઈપણ પછાત વર્ગ" છે. "પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ ન હોવું " અભિવ્યક્તિ તમામ સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોને આવરી લે છે, જેઓ તેમના પછાતપણાને કારણે રાજ્યની સેવાઓમાં અપૂરતું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે. કલમ ૧૬ (૪) નો વ્યાપ કલમ ૧૫ (૪) કરતાં વધુ વ્યાપક છે.

કલમ ૧૬ (૪) માં "નાગરિકોનો પછાત વર્ગ" શબ્દનો ઉપયોગ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગ સહિત અન્ય પછાત વર્ગોને આવરી લે છે.

(ડી) અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ પ્રેફરન્શિયલ ટ્રીટમેન્ટ એ સમાનતાનું એક પાસું છે. રાજ્ય દ્વારા પછાત વર્ગોમાં વધુ પછાત વર્ગોને પ્રાધાન્ય આપતો કોઈપણ કાયદો કલમ ૧૬ (૪) ના ઉદ્દેશને પૂર્ણ કરે છે. ઇન્દ્ર સોહનીના નવમાંથી છ ન્યાયાધીશોએ એવું માન્યું હતું કે કલમ ૧૬ (૪) એ કલમ ૧૬ (૧) નો અપવાદ નથી. અમુક અનુસૂચિત જાતિઓ/અનુસૂચિત જનજાતિઓને આપવામાં આવતી પ્રાધાન્યતા કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી નથી. તે પ્રમાણસર સમાનતા પ્રદાન કરવાનો ઇરાદો ધરાવે છે. આ વર્ગીકરણ બુદ્ધિગમ્ય તફાવત પર આધારિત છે, આ તફાવત સરકારી સેવામાં તમામ અનુસૂચિત જાતિઓના સમાન પ્રતિનિધિત્વના ઉદ્દેશ્ય સાથે વાજબી જોડાણ ધરાવે છે, જે હાંસલ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે. અસમાન લોકો વચ્ચે તકની વાસ્તવિક સમાનતા લાવવા માટે ચોક્કસ અનામતની જરૂર છે અને રાજ્ય દ્વારા તેની ખાતરી કરવી આવશ્યક છે.

(e) આ અદાલત દ્વારા અનુસૂચિત જાતિઓ માટે પણ એક નવો ખ્યાલ લાગુ કરવામાં આવ્યો છે. ઇન્દ્ર સાવનીને ધ્યાનમાં લેતી વખતે આ અદાલત દ્વારા

જરનૈલ સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ લક્ષ્મી નારાયણ ગુપ્તા અને અન્ય, (૨૦૧૮) ૧૦ એસ. સી. સી. ૩૯૬ ના કેસમાં તાજેતરના ચુકાદાને ધ્યાનમાં લેતા., એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૧૬ (૪) નો ઉદ્દેશ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે તમામ પછાત વર્ગો હાથમાં હાથ લઈને આગળ વધે અને જો સરકારની તમામ પ્રતિષ્ઠિત સેવાઓમાં માત્ર પસંદગીના થોડા લોકોની પસંદગી કરવામાં આવે તો તે શક્ય નહીં બને. એવું મંતવ્ય આપવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૩૪૧ અને ૩૪૨માં 'ક્રીમી લેયર કન્સેપ્ટ' નો ઉપયોગ રાષ્ટ્રપતિની સૂચિ સાથે ચેડાં કરતો નથી.

(f) ઇ. વી. ચિન્નૈયાનો નિર્ણય અન્ય બંધનકર્તા ચુકાદાઓથી વિપરીત છે, જેમ કે કે. સી. વસંત કુમાર અને બીજા વિ. કર્ણાટક રાજ્ય, ૧૯૮૫ પૂરક . એસ. સી. સી. ૭૧૪, જેને ઇન્દ્ર સાવનીમાં મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. એમ. આર. બાલાજી અને અન્ય વિરુદ્ધ મૈસૂર રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૬૩ પૂરક (૧) એસ. સી. આર. ૪૩૯ માં, એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે વધુ પછાત વર્ગોને મદદ કરવા માટે પછાત અને વધુ પછાત વર્ગો વચ્ચે પેટા–વર્ગીકરણ જરૂરી છે. ઇ. વી. ચિન્નૈયામાં, કેરળ રાજ્ય અને બીજા વિરુદ્ધ વિ. એન. એમ. થોમસ અને બીજા ઓર્સ., (૧૯૭૬) ૨ એસ. સી. સી. ૩૧૦ નો નિર્ણય યોગ્ય રીતે ધ્યાને કરવામાં આવી ન હતી. એન. એમ. થોમસમાં નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે વર્ગમાં વધુ વર્ગીકરણ માટે કોઈ વાંધો હોઈ શકે નહીં. પુરુષો અલગ જન્મે છે,

અને પ્રમાણસર સમાનતા પ્રાપ્ત કરવા માટે અમુક પ્રકારની વિભેદક સારવાર જરૂરી છે.

(જી) જો એવું માનવામાં આવે કે તમામ જાતિઓ કલમ ૩૪૧ની અંદરની યાદીમાં હોવાના કારણે એકરૂપ છે, તો તે કોઈ જાતિ નો લિસ્ટ માં માત્ર ઉમેરો અથવા બાદબાકી છે, એ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિરુદ્ધ મિલિંદ અને અન્ય, (૨૦૦૧) ૧ એસ. સી. સી. ૪ અને બીર સિંહ વીરુદ્ધ દિલ્હી જળ બોર્ડ અને અન્ય, (૨૦૧૮) ૧૦ SCC ૩૧૨ માં બંધારણીય ખંડપીઠે આપેલા ચુકાદા મુજબ અસ્વીકાર્ય રહેશે. .રાજ્યને કોઈ પણ વર્ગના તુલનાત્મક પછાતપણાના આધારે યાદીમાં પસંદગીયુક્ત સારવાર આપવાની મંજૂરી છે, કલમ ૩૪૧માં એવું કંઈ નથી, જે તેને પ્રતિબંધિત કરે છે. કલમ ૩૪૧ કલમ ૧૬ (૪) હેઠળ પસંદગી આપવાની જોગવાઈઓ કરવાની રાજ્યની સત્તાને છીનવી લેતી નથી. આવી પ્રેફરન્શિયલ ટ્રીટમેન્ટ માત્ર સ્વીકાર્ય જ નથી પરંતુ સમાનતા લાવવા માટે જરૂરી છે. આમ, ઇ. વી. ચિન્નૈયાનો નિર્ણય પાંચ ન્યાયાધીશોની સંકલન ખંડપીઠે આપ્યો હોવાથી તેને પુનર્વિચારણા માટે મોટી ખંડપીઠે મોકલવા પાત્ર છે કારણ કે બંધારણની વિવિધ જોગવાઈઓના અર્થઘટનના પ્રશ્નમાં વ્યાપક જાહેર હિત સામેલ છે અને નિર્ણય અગાઉના નિર્ણયોની વિરુદ્ધ છે, કાયદાનું સમાધાન કરવા માટે મોટી ખંડપીઠે મોકલવો યોગ્ય છે.

૮. તમિલનાડુ રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી આર. વેંકટરમાનીએ દલીલ કરી હતી કેઃ

(અ) ઇ. વી. ચિન્નાલાહના નિર્ણયની લોકોના સામાન્ય હિતો પર પ્રયોગમૂલક રીતે નિદર્શક નકારાત્મક અસર છે અને રહેશે અને તે સમાનતા અને સમાન તક અંગે બંધારણની કાનૂની ફિલસૂફી સાથે અસંગત છે. ઇ. વી . ચિન્નાલાહનો નિર્ણય, જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું છે કે એકવાર વર્ગીકૃત કરાયેલ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ એક સમાન વર્ગ છે, તે સામાજિક અને આર્થિક વાસ્તવિકતામાંથી દૂર કરવામાં આવે છે. જો આ નિર્ણય ચાલુ રહેશે, તો અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓનો મોટો વર્ગ કલમ ૧૪ થી ૧૬ હેઠળની બાંયધરીઓથી વંચિત રહેશે. ઇ. વી. ચિન્નાટાહના નિર્ણયની મોટી બેન્ચ દ્વારા સમીક્ષા થવી જોઈએ.

બી) કલમ ૧૪ થી ૧૬ નાગરિકોના અધિકારોની ત્રિપુટીની રચના કરે છે–એક જવાબદારી અને સમાનતા અને સામાજિક ન્યાય ચાર્ટર તરીકે કલ્પના કરવામાં આવે છે. આ અધિકારોને પ્રોત્સાહન આપવા અને તેનું રક્ષણ કરવા માટે પગલાં અને નીતિઓ ઘડવા માટે રાજ્ય અનુરૂપ જવાબદારીઓ હેઠળ છે. ઇન્દ્ર સાવનીમાં જણાવ્યા મુજબ આ અધિકારો વચ્ચે આંતરક્રિયા છે.કલમ ૧૪ હેઠળ સમાનતાના અધિકારો અને કલમ ૧૫ અને ૧૬ હેઠળ સમાન તકના અધિકારો

પરસ્પર મજબૂત પાસાઓ છે. રાજ્યએ સમુદાયના વંચિત અને નબળા વર્ગોની ઉદારતા હાથ ધરવી જોઈએ. સ્થિતિ અને સંપત્તિમાં અસમાનતાને નાબૂદ કરવાની જવાબદારી એ જટિલ જવાબદારીઓ છે જેમાં સંસાધનો, તકોનું પુનઃવિતરણ અને પુનઃ ફાળવણી અને તમામ જાહેર અને સામાજિક ચીજવસ્તુઓની સમાન પહોંચ સામેલ છે. શિક્ષણ, આરોગ્ય અને જાહેર રોજગાર એ તમામ અપાર મૂલ્યની જાહેર વસ્તુઓ છે. તેથી, રાજ્ય/રાજ્યોને હંમેશા અનુચિત અથવા અપ્રમાણસર દાવાઓથી બંધાયેલા વગર માહિતીસભર પ્રયોગો હાથ ધરવાની સ્વતંત્રતાની જરૂર રહેશે. અદાલતે સામાજિક ગતિશીલતાને ધ્યાનમાં રાખવી પડશે અને બંધારણીય જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરતી વખતે રાજ્યને સાંકળો ન બાંધવા અથવા તેનો હાથ ન બાંધવા માટે સાવચેત રહેવું પડશે. કાયદાના શાસનની માંગ છે કે રાજ્ય ઘણા સ્પર્ધાત્મક દાવાઓ અને હિતોને સુમેળ અને સંતુલિત કરવામાં સક્ષમ હોય.

(સી) ઇન્દ્ર સાવનીમાં, "પછાત વર્ગો" શબ્દને અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓનો સમાવેશ કરવા માટે જાહેર કરવામાં આવ્યો છે અને પછાત વર્ગો સાથે વ્યવહાર કરવા માટે સામેલ તમામ વિચારણાઓ પણ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ, પણ તરફ આકર્ષિત થશે. કલમ ૧૬ (૧) અને ૧૬ (૪) હેઠળ અધિકારોને અસરકારક બનાવવા માટે જાતિઓ અને જનજાતિઓનું જૂથકરણ, વર્ગીકરણ અથવા પેટા વર્ગીકરણ

સ્વીકાર્ય છે. અનુસૂચિત જાતિઓ/અનુસૂચિત જનજાતિઓમાં શિક્ષણ અને રોજગાર મેળવવાની, આરોગ્ય સંભાળ મેળવવાની અને સમાન સામાજિક દરજ્જાનો આનંદ માણવાની તેમની ક્ષમતામાં આંતર–ભેદ અને અસમાનતાઓ છે. તેઓ નિઃશંકપણે વર્ગમાં વર્ગો છે. રાજ્ય દ્વારા નોંધાયેલા આંકડા દર્શાવે છે કે આંતર–અસમાનતા રહેલ છે. દરેક જૂથ અથવા પેટા–વર્ગની જરૂરિયાતોને આધારે પછાત વર્ગો સાથે વ્યવહાર કરવા અને વ્યાપક અસંતુલનને નિયંત્રિત કરવા માટે રાજ્ય/રાજ્યો સ્વતંત્ર છે.

(ડી) ઇ. વી. ચિન્નાલાહના નિર્ણયથી બંધારણની કલમ ૧૪ થી ૧૬ હેઠળ તમામ રાજ્ય સત્તામંડળો પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે. ઇ. વી. ચિન્નૈયા ઉઠાવવામાં આવેલા ઘણા પ્રશ્નોના જવાબ આપતા નથી. તે એ આધાર પર આધારિત છે કે તમામ અનુસૂચિત જાતિઓ આંતર–જાતિ અસમાનતાને ધ્યાનમાં લીધા વિના સામૂહિક રીતે અનામતનો લાભ મેળવી શકે છે અને મેળવવો જોઈએ. ઇ. વી. ચિનનૈયાહ ના વ્યાપક નિવેદનમાં પ્રયોગમૂલક દ્રષ્ટિએ કોઈ નિદર્શક સત્ય નથી અને તે ચુકાદા હેઠળ જ સમર્થિત નથી. ઇ. વી. ચિન્નાલાહના નિર્ણયને આપણા બંધારણીય સમજણને કાયમી ધોરણે અને ન્યાયિક ચુકાદાના સ્થળને સ્થિર કરવા જેટલા ઊંચા ધોરણ પર આધારિત ન કહી શકાય. શ્રી આર. વેંકટરમાનીએ તેના બંધારણીય મહત્વની બાબતોમાં નિર્ણય પર નજર રાખવા સંબંધિત વિવિધ નિર્ણયો તરફ કોર્ટનું ધ્યાન દોર્યું છે.

૯. હરિયાણા ધનક સેવા સમિતિ વતી હાજર રહેલા વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એમ. એસ. ગણેશે ઉપરોક્ત દરખાસ્તોને ટેકો આપતા વધુમાં દલીલ કરી હતી કેઃ

(અ) ઈ. વી. ચિન્નૈયામાં નિર્ણય ટનલ દ્રષ્ટિથી પીડાય છે અને તેમાં તીક્ષ્ણતાનો અભાવ છે, અને તેમણે એમ. નાગરાજ અને બીજા વિ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને બીજા , (૨૦૦૬) ૮ એસસીસી ૨૧૨ નો ઉલ્લેખ કર્યો છે. બંધારણના કલમ ૩૪૧ સાથે વાંચતાં કલમ ૩૬૬(૨૪) ની પુનરૂકતાત્મક વ્યાખ્યાઓ ને અસરકારક ટેસ્ટ લાગુ થવી જોઈએ. અનુચ્છેદ ૩૪૧ ના જાતિઓ, વંશમૂલ અને જનજાતિઓની વિશિસ્તતાઓ ને ઉપ કાનૂની કલ્પના તરીકે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે. કાયદાકીય કલ્પનાનો હેતુ નક્કી થવો જોઈએ, અને પછી કલ્પનાને મૂંઝવણમાં મૂક્યા વિના તેને સંપૂર્ણ અસર આપવી જોઈએ. જે હેતુઓ માટે વિધાનસભાએ તેને બનાવ્યું છે તેનાથી આગળ તેને લંબાવી ન શકાય. કલમ ૩૪૧ હેઠળની કાનૂની કલ્પના સ્પષ્ટીકરણ સુધી મર્યાદિત છે. યાદીમાં ઉલ્લેખિત અનુસૂચિત જાતિઓના પેટા–વર્ગીકરણથી સ્પષ્ટીકરણમાં ખલેલ નથી.

(બી) જે જાતિને વધુ અનામત આપવામાં આવે છે તે રાજ્યની સેવાઓમાં પ્રતિનિધિત્વ કરતી નથી. ઈ. વી. ચિન્નાલાહના નિર્ણયને આઈ. આર. કોએલ્હો વિરુદ્ધ તમિલનાડુ રાજ્ય, (૨૦૦૭) ૨ એસ. સી. સી. ૧ના નિર્ણયને ધ્યાનમાં

રાખીને સારો કાયદો ઘડ્યો હોવાનું ન કહી શકાય. ઈ. વી . ચિન્નૈયામાં અભિગમ અને તર્ક એ હતો કે અનુસૂચિત જાતિઓ માટે, કલમ ૩૪૧ એ કલમ ૧૫ (૪) અને ૧૬ (૪) દ્વારા બાંયધરીકૃત અધિકારોનો આધાર હતો અને તે પ્રબળ વસાહત હતી જેને કલમ ૧૪ થી ૧૬ આધીન હતી.

(સી) ઈ. વી. ચિન્નાટાહીઓ ઓકામના રેઝર એન્ટિયા નોન સન્ટ મલ્ટિપ્લિકેન્ડા પ્રેટરને આધિન છે (આવશ્યકતા સિવાય અસ્તિત્વોનો ગુણાકાર થવો જોઈએ નહીં), જેનો અર્થ છે કે વિશ્લેષણ કરવામાં આવતા વિષયના તમામ બિનજરૂરી અથવા ઘટકોને દૂર કરવાના છે. સૂચિમાં સમાવેશ એ ચોક્કસ જાતિઓ, વર્ણો અથવા જૂથો વચ્ચે કલમ ૧૫ (૪) અને ૧૬ (૪) દ્વારા બાંયધરીકૃત અધિકારોના રાજ્ય દ્વારા અમલીકરણ અને અસરને નિર્ધારિત કરી શકતો નથી. સમાજના વર્તણૂકીય સંબંધોમાં નૈતિક સિદ્ધાંતોને મહત્વની ભૂમિકાની સોંપણીમાં એરિસ્ટોટલ, એક્વિનાસ, ઓખામ અને અર્થશાસ્ત્રનો ઉલ્લેખ અમર્ત્ય સેન દ્વારા 'ધ લી ઓફ જસ્ટિસ' માં કરવામાં આવ્યો છે.

(ડી) કે કલમ ૧૫ (૪) અને ૧૬ (૪) પોતે જ મૂળ અને સક્ષમ જોગવાઈઓ છે. આપવામાં આવેલી સત્તા મુખ્ય જોગવાઈ દ્વારા કોઈપણ રીતે મર્યાદિત નથી, પરંતુ તેની બહાર આવે છે. તેણે કોઈ અપવાદ બનાવ્યો નથી પરંતુ કલમની અન્ય જોગવાઈઓ દ્વારા અનિયંત્રિત શક્તિને જાળવી રાખી છે. ઈ. વી. ચિન્નૈયાની

જેમ કલમ ૪૬ હેઠળ રાજ્યના હાથને રોકી શકાતા નથી. ઈ. વી. ચિન્નૈયામાં. તે ભાગની જોગવાઈઓની ભૂમિકાના ભાગ–સોળમાના સ્વરૂપની દૃષ્ટિ ગુમાવી દીધી છે.

(ઇ) જો ઈ. વી. ચિન્નૈયા એક સારો કાયદો છે, તેની સમસ્યાઓ બંધારણ (એકસો બીજો સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૧૮ દ્વારા ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૩૪૨એ ની બંધારણીય માન્યતાને પડકારવાની સંભાવનાઓને જન્મ આપે છે, જે બંધારણની કલમ ૩૪૧ અને એ ૩૪૨ના અર્થઘટનની સમીક્ષા જરૂરી બનાવે છે.

૧૦. શ્રી નિદેશ ગુપ્તા, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે દલીલ કરી હતી કેઃ

((એ) બંધારણની કલમ ૩૪૧ (૨) અને ૩૪૨ (૨) હેઠળ રાજ્યની પસંદગી આપવા માટે કોઈ પ્રતિબંધ નથી. બંધારણ માત્ર પસંદગીને પ્રતિબંધિત કરતું નથી. રાજ્ય સરકાર સમાવેશ અને બાકાત રાખવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકતી નથી. ઇન્દ્ર સૌનય માં આ અદાલતે કલમ ૧૬ (૪) હેઠળ પછાત અને વધુ પછાત વર્ગના વર્ગીકરણને સમર્થન આપ્યું હતું.

(બી) એમ. નાગરાજ અને જરનૈલ સિંહમાં, કલમ ૧૬ (૪) હેઠળ અનુસૂચિત જાતિના ક્રીમી લેયરને બાકાત રાખવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. ક્રીમી લેયરમાં આર્થિક, સામાજિક, શૈક્ષણિક અને અન્ય પરિબળોનો સમાવેશ થાય છે, તેથી, અનુસૂચિત જાતિઓમાં સૌથી પછાત એટલે કે બાલ્મિકીઓ અને મજહબી શીખોને આપવામાં આવતી પસંદગી એ ક્રીમી લેયરના સિદ્ધાંતનો ઉપયોગ છે.

(સી) કલમ ૧૬ (૪), ૧૬ (૪એ), ૩૩૫,૩૪૧ અને ૩૪૨નું વાંચન એ સ્પષ્ટ કરે છે કે અનામત પ્રક્રિયાના દરેક તબક્કે રાજ્યોની ભૂમિકા છે. તેથી, અનુસૂચિત જાતિઓમાં સૌથી પછાત લોકોને માત્ર પસંદગી આપવામાં તેમની ભૂમિકાને નકારી કાઢવી એ બંધારણીય યોજનાની વિરુદ્ધ હશે.

((ડી) નાગરિકોના એક વર્ગને કાયમ માટે સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત ન ગણી શકાય. જગદીશ નેગી અધ્યક્ષ, ઉત્તરાખંડ જન મોર્ચા અને બીજા વિ. યુ. પી. રાજ્ય અને બીજા (૧૯૯૭) ૭ એસ. સી. સી. ૨૦૩ માં દર્શાવ્યા મુજબ વર્ગને હંમેશા ચોક્કસ સમયે હાલની હકીકતની સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને નિર્ણય કરવો જરૂરી છે.

૧૧. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શેખર નાફડેએ સમિતિ દ્વારા નોંધાયેલા તારણો તરફ કોર્ટનું ધ્યાન દોર્યું હતું, જેના આધારે તમિલનાડુ રાજ્યમાં વધુ પછાત અનુસૂચિત જાતિઓને અનામત આપવામાં આવી છે.તેમણે દલીલ કરી હતી કેઃ

(અ) અરુન્ધથિયાર સમુદાય સૌથી નીચી જાતિ છે. તેમણે રાજ્ય સરકારના વિભાગો અને શૈક્ષણિક અભ્યાસક્રમોમાં જૂથના પ્રતિનિધિત્વ અને સમિતિ દ્વારા ભલામણ કરાયેલ અનામત ફોર્મ્યુલા તરફ કોર્ટનું ધ્યાન દોર્યું હતું. તમિલનાડુ અરુંથથથિયાર (ખાનગી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સહિત શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં બેઠકોનું વિશેષ આરક્ષણ અને અનુસૂચિત જાતિઓ માટે અનામતની અંદર રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અથવા હોદ્દાઓ) અધિનિયમ, ૨૦૦૯ કોઈપણ રીતે અનુસૂચિત જાતિઓની રાષ્ટ્રપતિની સૂચિ સાથે છેડછાડ કરતું નથી.

((b) વિશેષ અનામત એ બંધારણની કલમ ૧૪નું મૂળભૂત પાસું છે. ઈ. વી. ચીનૈયા ને જરનૈલ સિંહ કેસમાં બંધારણીય ખંડપીઠે આપેલા નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને પુનર્વિચારણા કરવાની જરૂર છે. આ ઉપરાંત, તે જમીની હકીકતોની નોંધ લેવામાં નિષ્ફળ ગયું અને તે અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ વચ્ચેની અસમાનતા દર્શાવતી રાજ્ય દ્વારા એકત્રિત કરવામાં આવેલી આંકડાકીય માહિતી પર આધારિત નથી.

(સી) અનામત આપવા માટે વિવિધ ક્ષેત્રોમાં રાજ્યની કાયદાકીય ક્ષમતા કલમ ૨૪૬ (૨) અને ૨૪૬ (૩) સાથે વાંચતાં વે સૂચિ I માં એન્ટ્રી ૪૧ અને સૂચિ III માં એન્ટ્રી ૨૫ થી આવે છે. કલમ ૩૪૧ રાજ્ય જાહેર સેવાઓ અથવા રાજ્ય જાહેર સેવા આયોગમાં નોકરીમાં અનામતની જોગવાઈ કરતો કાયદો ઘડવાની રાજ્યની કાયદાકીય સત્તાને નાબૂદ કરતી નથી. શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશમાં અનામત આપતો કાયદો બનાવવા માટે રાજ્ય સરકાર સ્વતંત્ર છે.

(ડી) કલમ ૩૪૧ હેઠળ પ્રતિબંધ મર્યાદિત છે, જે જાતિઓના સમાવેશ અને બાકાતને લગતા છે. ઈ. ચિન્નૈયાના નિર્ણયમાં અસમાનતાને સમાન ગણવામાં આવે છે. કાયદાનો ઉદ્દેશ અનુસૂચિત જાતિઓની સ્થિતિ સુધારવાનો અને તેમના સામાજિક અને શૈક્ષણિક પછાતપણાને દૂર કરવાનો અને તેમની વચ્ચે સમાનરૂપે ફળોનું વિતરણ કરવાનો છે. વિશેષ અનામત વધુ અર્થપૂર્ણ સામાજિક ન્યાય પ્રદાન કરવા માટે છે. અસમાન લોકો સાથે સમાન વ્યવહાર ન કરી શકાય. વિભેદક વ્યવહારને ભેદભાવપૂર્ણ ન કહી શકાય.

૧૨. વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી જ્યોતિ મેન્ડિરત્તાએ વિવિધ અહેવાલો તરફ કોર્ટનું ધ્યાન દોર્યું હતું અને દલીલ કરી હતી કે ઈ. વી. ચિન્નાયા માં અનુસૂચિત જાતિઓને એક સમાન જૂથ તરીકે લેવામાં આવી હતી, હકીકતમાં તેઓ એક સમાન નથી.

(અ) વિદ્વાન વકીલે અમારું ધ્યાન જસ્ટિસ એમ. એસ. જનાર્થનમ કમિટી ઓફ ઇન્ક્વાયરીના અહેવાલ તરફ દોર્યું હતું, જે અરુંથથિયાર માટે વિશેષ આરક્ષણ માટે છે. તેઓ અનામતનું ફળ મેળવી શક્યા ન હતા કારણ કે અનુસૂચિત જાતિઓમાં ઉચ્ચ સ્તર હતું અને મોટાભાગની જગ્યાઓ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે અનામત હતી, જો કે અરુન્ધથિયાર અનુસૂચિત જાતિની વસ્તીના ૧૬ ટકા હતા, તેઓ ઘણી ઓછી હદ સુધી અનામત મેળવી શક્યા હતા. રાજ્યની સેવાઓ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં અરુંથથિયાર સમુદાયના પ્રતિનિધિત્વના આંકડા રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

(બી) અમારું ધ્યાન ન્યાયમૂર્તિ રામચંદ્ર રાજુ સમિતિના અહેવાલ તરફ ખેંચાયું હતું, જેમાં એવું જોવા મળ્યું હતું કે અનુસૂચિત જાતિ સમુદાયોમાં સમુદાયોનું રેલી જૂથ સૌથી પછાત છે.

(સી) વિદ્વાન વકીલે ન્યાયમૂર્તિ ઉષા મહેરા સમિતિના અહેવાલ (૨૦૦૮) તરફ પણ અમારું ધ્યાન દોર્યું હતું, જે સૂચવે છે કે અનુસૂચિત જાતિઓ દેશમાં તેમના સામાજિક, શૈક્ષણિક અને આર્થિક પછાતપણાના સંબંધમાં એક સમાન વર્ગની રચના કરતી નથી. વ્યક્તિગત સામાજિક જૂથો અનુસૂચિત જાતિની યાદીમાં જન્મના બનાવ દ્વારા મોટાભાગના પરંપરાગત વ્યવસાયોનો વારસો મેળવે છે.

(ડી) વિદ્વાન વકીલે અમારું ધ્યાન જસ્ટિસ લોકુર કમિટી રિપોર્ટ (૧૯૬૫) તરફ દોર્યું. એવું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે નાના અને વધુ પછાત સમુદાયો વિશેષ સહાયને સૌથી વધુ લાયક હોવા છતાં લોકશાહી પ્રક્રિયામાં ખોવાઈ જવાનું વલણ ધરાવે છે. અહેવાલમાં એવું સૂચન કરવામાં આવ્યું હતું કે આયોજન અને વિકાસની બાબતોમાં લાભોનું વિતરણ પસંદગીના ધોરણે વધુ પછાત અને નાના જૂથો પર કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે. ઇ. વી. ચિન્નૈયામાં, કલમ ૩૪૧ના અવકાશની યોગ્ય રીતે પ્રશંસા કરવામાં આવી ન હતી કારણ કે તર્કસંગત તફાવતના આધારે જાતિમાં અનામતની ટકાવારીની ફાળવણીને લગતી રાજ્યની સત્તાને અવગણવામાં આવી હતી.

૧૩. વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી સંજય આર. હેગડેએ ઇ. વી. ચિન્નૈયાને ટેકો આપતા દલીલ કરી હતી કેઃ

((ક એ) અનુસૂચિમાં સૂચિબદ્ધ જાતિઓને બાકાત રાખવાની સત્તા માત્ર સંસદને જ છે. તેમણે બંધારણ સભામાં કલમ ૩૪૧ અને ૩૪૨ના હેતુ અંગે ડૉ. આંબેડકરના ભાષણ તરફ આપણું ધ્યાન દોર્યું છે. તેનો ઉદ્દેશ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા પ્રકાશિત અનુસૂચિમાં વિક્ષેપની બાબતમાં કોઈ પણ પ્રકારના રાજકીય પરિબળોને દૂર કરવાનો છે. બંધનકર્તા પૂર્વવર્તી સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં રાખીને, ઇ.

વી. ચિન્નૈયા ના નિર્ણયની સમીક્ષા કરવાની જરૂર નથી જેમાં સંભવિત દૃષ્ટિકોણ લેવામાં આવ્યો છે. કાયદાના નિર્માણને લગતા ચુકાદાને અપવાદરૂપ કિસ્સાઓ સિવાય નકારી કાઢવો જોઈએ નહીં. જો ચુકાદો રદ કરવામાં આવે તો અણધાર્યા પરિણામો આવશે. જો તે મોટી અનિશ્ચિતતાનું કારણ બને છે, અથવા તે કોઈ વ્યાપક મુદ્દા અથવા સિદ્ધાંત સાથે સંબંધિત છે, અથવા તે અન્યાયી અથવા જૂની છે, તો તેની સમીક્ષા કરવાની જરૂર છે અન્યથા નહીં,.

(બી) ઈન્દ્ર સોયની માં, પેટા વર્ગીકરણ સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો સુધી મર્યાદિત હતું. એવું જોવા મળ્યું હતું કે તેના કોઈ પણ અવલોકનો અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને લાગુ પડશે નહીં. અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ કલમ ૧૬ (૪) ની જોગવાઈઓ માટે પછાત છે. સામાજિક અને શૈક્ષણિક પછાતપણાની કસોટી અથવા જરૂરિયાત અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને લાગુ કરી શકાતી નથી. ઈ. વી. ચિન્નૈયામાં ઈન્દ્ર સાહનીના નિર્ણયને સાચા પરિપ્રેક્ષ્યમાં સમજવામાં આવ્યો હતો.

(સી) એન. એમ. થોમસમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ પછાત વર્ગો છે. કોઈ પેટા વર્ગીકરણ કરી શકાતું નથી. આ ચાદીમાંથી બાકાત રાખવો એ સંસદનો વિશેષાધિકાર છે. કલમ ૩૪૧

(૧) નો ઉદ્દેશ અનુસૂચિત જાતિના સભ્યોને આર્થિક અને શૈક્ષણિક પછાતપણાને ધ્યાનમાં રાખીને વધારાની સુરક્ષા પ્રદાન કરવાનો છે, જેનાથી તેઓ પીડાય છે. રાષ્ટ્રપતિના આદેશમાં અદાલત પણ કોઈ ફેરફાર કરી શકતી નથી. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિરુદ્ધ મિલિંદ અને અન્ય (૨૦૦૧) ૧ એસ. સી. સી. ૪ માં નિર્ધારિત મુજબ કોઈ ચોક્કસ સમુદાય યાદીમાં આવે છે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટે કોઈ તપાસને મંજૂરી નથી.

(ડી) કલમ ૩૪૧ હેઠળ રચાયેલ કાનૂની કલ્પનાને સંપૂર્ણ અસર આપવામાં આવશે.

પંજાબ અધિનિયમની કલમ ૪ (૫) ની જોગવાઈઓને બંધારણીય રીતે માન્ય ન કહી શકાય. રાજ્યપાલને યાદીમાં ફેરફાર કરવા માટે માત્ર કલમ ૩૪૧ હેઠળ ભલામણો કરવાની સત્તા છે.એકવાર અનુસૂચિ જાતિઓ અને અનુસૂચિ જનજાતિઓને અનુચ્છેદ ૧૬ (૪) હેઠળ આવરી લેવામાં આવે તો આગળ કોઈ વર્ગીકરણ કરી શકાતું નથી.

(ઇ) અનુસૂચિત જાતિઓ અને અન્ય પછાત વર્ગો વચ્ચે તફાવત છે. જરનૈલ સિંહ મુજબ અનુસૂચિત જાતિઓ અસ્પૃશ્ય છે. હિંન્દુઓ ને બે વર્ગોમાં વહેંચવામાં આવ્યા છે–સ્પર્શક્ષમ અને અસ્પૃશ્ય. ભારત સરકાર અધિનિયમ, ૧૯૩૫ હેઠળ "દલિત વર્ગો" શબ્દને "અનુસૂચિત જાતિઓ" દ્વારા બદલવામાં આવ્યો હતો. અનુસૂચિત જાતિઓને અસ્પૃશ્યતાના કારણે વિશેષ સારવાર આપવામાં આવે છે,

જેનાથી તેઓ પીડાય છે. એકવાર અનુસૂચિત જાતિઓ/અનુસૂચિત જનજાતિઓને અનુસૂચિમાં સામેલ કરવામાં આવે તે પછી તેમનું વર્ગીકરણ કરવા માટે સંસદ અથવા રાજ્યોની વિધાનસભા માટે તે સ્વતંત્ર નથી. સંસદને રાષ્ટ્રપતિની સૂચિમાંથી કોઈપણ જાતિને સમાવવા અથવા બાકાત રાખવાની સત્તા છે. કલમ ૩૪૧ (૧) અનુસૂચિત જાતિના સભ્યોને વધારાની સુરક્ષા પૂરી પાડે છે. કલમ ૧૬ (૪) હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કલમ ૩૪૧ હેઠળ કરી શકાતો નથી.

૧૪. વિદ્વાન વકીલ શ્રી તુષાર બક્ષીએ દલીલ કરી હતી કે યાદીની એક એન્ટ્રીમાં જૂથબદ્ધ જાતિમાં પેટા–વર્ગીકરણને મંજૂરી નથી.એક જાતિને યાદીમાં જૂથબદ્ધ રાખવાની મંજૂરી નથી.સત્તાનો ઉપયોગ દુર્ભાવનાપૂર્ણ રીતે કરવામાં આવ્યો છે,

૧૫. પ્રતિવાદીઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી એ. સુભા રાવે દલીલ કરી હતી કે બંધારણ (એકસો બીજો સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૧૮ ૧૧.૮.૨૦૧૮ પર અમલમાં આવ્યો હતો. પછાત વર્ગો માટે રાષ્ટ્રીય આયોગની રચના કરતી કલમ ૩૩૮બી દાખલ કરવામાં આવી હતી. વિચારણા માટેનો વાસ્તવિક પ્રશ્ન કલમ ૧૪,૧૫,૧૬,૩૩૮,૩૩૮,૩૩૮ બી, ૩૪૧,૩૪૨,૩૪૨ એ, ૩૬૬ (૨૪) અને ૩૬૬ (૨૬ સી) નું અર્થઘટન છે. એકવાર રાષ્ટ્રપતિ અનુસૂચિત જાતિઓની યાદી જાહેર કરે તે પછી માત્ર સંસદ જ અનુસૂચિત જાતિઓ સાથે વ્યવહાર કરવાની

સત્તા ધરાવે છે. તેમણે ઈ. વી. ચિન્નૈયાનો નિર્ણય યોગ્ય રીતે લેવામાં આવ્યો છે તેવી રજૂઆત માટે બીર સિંહ પર આધાર રાખ્યો હતો . . નિર્ધારણ માટેનો મૂળભૂત પ્રશ્ન સંઘવાદનો છે. યાદીમાં સુધારો કરવા માટે સંસદને આપવામાં આવેલી સત્તાઓને બંધારણીય જોગવાઈઓના અર્થઘટન દ્વારા ઓછી કરી શકાતી નથી. મોટી બેન્ચ ને રિફર કરવો બિલકુલ યોગ્ય નથી.

૧૬. વિદ્વાન વકીલ ડૉ. કે. એસ. ચૌહાણે દલીલ કરી હતી કે ઈ. વી. ચિન્નૈયામાં કાયદાનું સમાધાન થઈ ગયું છે. રાજ્ય સરકાર પાસે જાતિઓને યાદીમાં સામેલ કરવાની અથવા બાકાત રાખવાની કોઈ સત્તા નથી. બંધારણ કેન્દ્ર અથવા રાજ્યને યાદીમાં ગણાયેલી જાતિઓનું વર્ગીકરણ અથવા પેટા–વર્ગીકરણ કરવાની સત્તા આપતું નથી. કોઈપણ પેટા–વર્ગીકરણ કલમ ૩૪૧ (૧) હેઠળ યાદીમાં ફેરફાર કરવા સમાન હોઈ શકે છે. ઇન્દ્ર સાહનીમાં લેવામાં આવેલો મત એ છે કે ગણવામાં આવેલી જાતિઓ જાતિઓ નથી, આ વર્ગો છે. વિદ્વાન વકીલે વર્ગ અને જાતિ વચ્ચેના તફાવત તરફ ધ્યાન દોર્યું છે.

એન. એમ. થોમસમાં એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે અનુસૂચિત જાતિઓ જાતિઓ નથી, તેઓ વર્ગ છે. તેથી, તેમણે દલીલ કરી હતી કે તેમને વધુ વર્ગીકૃત ન કરવા જોઈએ. એન. એમ. થોમસના નિર્ણયમાં નક્કી થયેલા સિદ્ધાંતની એમ. નાગરાજના નિર્ણયમાં અવગણના કરવામાં આવી છે. ઇન્દ્ર સાહનીમાં બહુમતીએ

એવું માન્યું હતું કે કલમ ૧૬ (૪) ની જોગવાઈઓ બંધારણની કલમ ૧૬ (૧) નું વર્ગીકરણ છે, અને વર્ગીકરણ સ્વીકાર્ય છે. ઇન્દ્ર સાહનીમાં લઘુમતી અભિપ્રાય એમ. નાગરાજમાં લાગુ કરવામાં આવ્યો છે, અને તે ઇન્દ્ર સાહની અને આર. કે. સભરવાલ અને અન્ય વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય.(૧૯૯૫) ૨ એસસીસી ૭૪૫. માં બહુમતી દ્વારા નક્કી કરાયેલા કાયદાની વિરુદ્ધ છે. એમ. નાગરાજ ના ખરાપણા અંગે સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો. જરનૈલ સિંહની બંધારણીય ખંડપીઠે ઇન્દ્ર સાહની પર આધારિત સિદ્ધાંતનો નિકાલ કર્યો હતો. તેમ છતાં, સામાજિક પછાતપણું અને ક્રીમી લેયરનો એક નવો સિદ્ધાંત વિકસાવવામાં આવ્યો છે, અને એમ. નાગરાજના કાનૂની અર્થઘટનમાં ફેરફાર કરીને બંધારણીય સિદ્ધાંતોને સ્પષ્ટ અને ઉકેલવામાં આવ્યા છે. એમ. નાગરાજના નિર્ણયની ચોકસાઈ પર ત્રિપુરા રાજ્ય અને અન્ય વિરુદ્ધ જયંત ચક્રવર્તી અને અન્ય, (૨૦૧૮) ૧ એસસીસી ૧૪૬માં પણ શંકા વ્યક્ત કરવામાં આવી હતી. જરનૈલ સિંહ કેસમાં બંધારણીય ખંડપીઠે આપેલી સ્પષ્ટતા માત્ર બી. કે. પવિત્રા અને બીજા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઓઆરએસ, (૨૦૧૯) ૧૬ એસસીસી ૧૨૯ સુધી જ અલ્પજીવી રહી હતી.. એમ. નાગરાજને મોટી બેન્ચમાં મોકલવા જોઈતા હતા.

૧૭. વિદ્વાન વકીલ શ્રી રોબિન ખોખરે દલીલ કરી હતી કે ૨૦૦૯ ના તમિલનાડુ અધિનિયમ નંબર ૪ ના આધારે, તમિલનાડુ સરકારે અનુસૂચિત જાતિ

અરુથથથિયારની યાદીમાં ૭૬ જાતિઓમાંથી ૭ જાતિઓનો સમાવેશ કર્યો હતો, વર્ગીકરણની શક્તિનો ઉપયોગ કરી શકાયો ન હોત. આ બંધારણની મૂળભૂત વિશેષતા અને કલમ ૩૪૧નું ઉલ્લંઘન કરે છે. કાયદાકીય પેટા–વર્ગીકરણ બંધારણીય રીતે અસ્વીકાર્ય છે.

<u>ચર્ચા:</u>

૧૮. ઈ. વી. ચિન્નૈયામાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે અનુસૂચિત જાતિઓ એકરૂપ વર્ગો બનાવે છે અને આ કોઈ પેટા વિભાગ ન હોઈ શકે અને ઇન્દ્ર સાહનીના સંદર્ભમાં નીચેની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી:

"૩૮.પ્રતિવાદીઓ વતી, એ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે ઇન્દ્ર સાહની કેસમાં, ૧૯૯૨ સપ્લિમેન્ટ.(૩) એસ. સી. સી. ૨૧૭, કોર્ટે અન્ય પછાત સમુદાયોને તેમના તુલનાત્મક અવિકસિતતાના આધારે પછાત અને વધુ પછાત તરીકે પેટા–વર્ગીકરણની મંજૂરી આપી હતી, તેથી, અનુસૂચિત જાતિઓની રાષ્ટ્રપતિની યાદીમાં ગણાયેલા વર્ગમાં આ રીત નું વર્ગીકરણ કાયદામાં સ્વીકાર્ય છે. અમને નથી લાગતું કે ઇન્દ્ર સાહની કેસ, ૧૯૯૨ સપ્લિમેન્ટ (૩) એસ. સી. સી. ૨૧૭ માં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતો., અન્ય પછાત વર્ગોના પેટા–વર્ગીકરણ માટે રાષ્ટ્રપતિ યાદીમાં અનુસૂચિત જાતિઓના પેટા–વર્ગીકરણ અથવા પેટા–જૂથ માટે પૂર્વવર્તી કાયદો તરીકે લાગુ કરી શકાય છે કારણ કે તે જ ચુકાદાએ ખાસ

કરીને એવું માન્યું છે કે અન્ય પછાત વર્ગોનો પેટા વિભાગ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને લાગુ પડતો નથી. આપણને લાગે છે કે આ સ્પષ્ટ કારણ માટે છેએટલે કે બંધારણે પોતે જ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓની સૂચિને રાજ્ય સરકારોના હસ્તક્ષેપથી દૂર રાખી છે.

૪૧. અમારા મતે, રાષ્ટ્રપતિના આદેશમાં આપવામાં આવેલી જાતિઓના એકત્રીકરણને સમગ્ર વર્ગનું પ્રતિનિધિત્વ ગણવું જોઈએ. અમારા મતે હાઈકોર્ટનો વિપરીત અભિગમ સાચો ન હતો. કાનૂની કલ્પના બનાવવામાં આવી છે તે જ હકીકત એ હકીકત સૂચવે છે કે રાજ્યની વિધાનસભા એવી કોઈ કાર્યવાહી કરી શકતી નથી જે તેની વિરુદ્ધ અથવા અસંગત હોય. વિવિધ જાતિઓ અથવા જનજાતિઓ અથવા જૂથો અથવા તેના ભાગને રાજ્યમાં એક સમૂહ તરીકે મૂકવાનો વિચાર જ સ્પષ્ટ રીતે સૂચવે છે કે તેમને વધુ પેટા વિભાજિત અથવા પેટા વર્ગીકૃત ન કરવા જોઈએ. જો અનુસૂચિત જાતિના સભ્યોના વર્ગમાં એક વર્ગ બનાવવામાં આવે, તો તે સૂચિ સાથે છેડછાડ કરવા સમાન હશે. આ પ્રકારનું પેટા વર્ગીકરણ બંધારણની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન હશે. તે સાચું હોઈ શકે છે, જેમ કે ઉચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે, કે જાતિ વ્યવસ્થા સમાજમાં અટવાઈ ગઈ છે પરંતુ તેની દુષ્ટ અસરને દૂર કરવાના દૃષ્ટિકોણથી, બંધારણીય યોજનાને જવાબ ન આપતા કાયદાને સમર્થન આપી શકાતું નથી. ઉચ્ચ ન્યાયાલય સાથે સહમત થવું પણ મુશ્કેલ છે કે પછાતપણું ઓળખવાના હેતુથી, અનુસૂચિત જાતિના

સભ્યોમાંથી કોણ વધુ પછાત છે તે અંગે આયોગની નિમણૂક કરીને વધુ તપાસ કરી શકાય છે. જો અનામતનો લાભ તેમને સમાનરૂપે ન મળી રહ્યો હોય, તો તેમને પૂરતી અથવા વધારાની તાલીમ આપવામાં આવે તે માટે પગલાં લેવા જોઈએ જેથી તેઓ અન્ય લોકો સાથે સ્પર્ધા કરી શકે, પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે અનુસૂચિત જાતિઓના અનામતનું વિવેકીકરણ કરવાની પ્રક્રિયામાં કલમ ૧૪,૧૫ અને ૧૬ના બંધારણીય આદેશનું ઉલ્લંઘન થઈ શકે છે.

ઈ. વી. . ચિનમાલાહમાં એસ. બી. સિન્હા, જે. દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલા નીચેના અભિપ્રાયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છેઃ

"૧૧૩.પછાત વર્ગોને નોકરીઓ અથવા શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં અનામતનો લાભ આપવા અંગે નિર્ણય લેવાની રાજ્ય વિધાનસભાની સત્તા વિવાદમાં નથી. વધુમાં તે વિવાદમાં નથી કે જો આવો નિર્ણય લેવામાં આવે તો રાજ્ય અનુસૂચિત જાતિઓ સહિત પછાત વર્ગોના વિવિધ સભ્યો માટે અનામતની હદ અંગે કાયદાકીય નીતિ પણ નક્કી કરી શકે છે. પરંતુ તે આ આધાર પર ઉપરોક્ત લાભને છીનવી ન શકે કે અનુસૂચિત જાતિના સભ્યોમાંથી એક અથવા અન્ય જૂથ આગળ વધ્યું છે અને તેથી તે અનામતનો સંપૂર્ણ લાભ મેળવવા માટે હકદાર નથી. આમ, વિવાદિત કાયદાને ગેરબંધારણીય ગણવો જોઈએ.

૧૯. તેમાંથી એક પ્રશ્ન એ છે કે શું ઇ. વી. ચિન્નૈયાએ ઇન્દ્ર સાહનીના બહુમતી નિર્ણયની યોગ્ય રીતે પ્રશંસા કરી હતી. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઇન્દ્ર સાહનીમાં, મોટાભાગના ન્યાયાધીશોએ એવું માન્યું હતું કે પછાત લોકોમાં કેટલાક વધુ પછાત હોઈ શકે છે, અને જો રાજ્ય આવું વર્ગીકરણ કરવાનું પસંદ કરે છે, તો તે કાયદામાં સ્વીકાર્ય રહેશે.

(ક) ઇન્દ્ર સાહનીમાં બી. પી. જીવન રેડ્ડી, જે. (પોતાના અને અન્ય ત્રણ ન્યાયાધીશો માટે) નો અભિપ્રાય નીચે મુજબ છેઃ

"પ્રશ્ન નંબર ૫:

શું પછાત વર્ગોને વધુ પછાત અને વધુ પછાત વર્ગોમાં વહેંચી શકાય?
૮૦૧. બાલાજીમાં, ૧૯૬૩ સપ્લીમેન્ટ્રી ૧ એસસીઆર ૪૩૯ માં, તે ઠરાવ્યું હતું

"પછાત વર્ગો અને વધુ પછાત વર્ગો વચ્ચેના આદેશ દ્વારા કરવામાં આવેલું પેટા–વર્ગીકરણ અનુચ્છેદ ૧૫ (૪) હેઠળ વાજબી હોવાનું જણાતું નથી. અનુચ્છેદ ૧૫ (૪) ખરેખર પછાત વર્ગો માટે વિશેષ જોગવાઈ કરવાની સત્તા આપે છે. પછાત વર્ગોની બે શ્રેણીઓ રજૂ કરવામાં, આક્ષેપિત આદેશ, હકીકતમાં, રાજ્યના નાગરિકોના તમામ વર્ગોના લાભ માટે પગલાં ઘડવાનો છે, કે જે સૌથી અધતન

વર્ગોની તુલનામાં, ઓછા અદ્યતન છે. અને તે, અમારા મતે, કલમ ૧૫ (૪) નો અવકાશ નથી. વિવાદિત આદેશ દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી પદ્ધતિનું પરિણામ એ છે કે રાજ્યની લગભગ ૯૦ ટકા વસ્તીને પછાત ગણવામાં આવે છે, અને તે દર્શાવે છે કે કેવી રીતે આ ક્રમ હકીકતમાં રાજ્યની વસ્તીને સૌથી અદ્યતન અને બાકીની વસ્તીમાં વિભાજિત કરે છે, અને પછીની વસ્તીને પછાત અને વધુ પછાતની બે શ્રેણીઓમાં મૂકે છે. તેથી, બે શ્રેણીઓનું વર્ગીકરણ કલમ ૧૫ (૪) દ્વારા જરૂર નથી. (એસસીઆર પી.૪૬૫–૬૬)

પ્રતિવાદીઓના વકીલ દ્વારા અમારી સમક્ષ આ ઠરાવ ની ચોકસાઈ પર સવાલ ઉઠાવવામાં આવે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે સૈદ્ધાંતિક રીતે આ ઠરાવ માટે કોઈ વાજબીપણું નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે પછાત વર્ગોમાં પણ કેટલાક એવા છે જેઓ અન્ય કરતાં વધુ પછાત છે અને પછાતપણું સમગ્ર દેશમાં કે કોઈ રાજ્યમાં પણ એકસરખું નથી અને ન હોઈ શકે. આ દલીલના સમર્થનમાં, પ્રતિવાદીઓ જ. ચિમપ્પા રેડ્ડી ના વસંત કુમાર, ૧૯૮૫ પૂરક એસસીસી ૭૧૪ માં કરેલ અવલોકનો પર આધાર રાખે છે, જ્યાં વિદ્વાન ન્યાયાધીશે કહ્યું હતું (એસસીસી પૃષ્ઠ ૭૫૦, પેરા ૫૫)

"આપણે સમજી શકતા નથી કે સૈદ્ધાંતિક રીતે પછાત વર્ગો અને વધુ પછાત વર્ગોમાં વર્ગીકરણ કેમ ન થઈ શકે જો બંને વર્ગો માત્ર થોડા જ પાછળ ન હોય,

પરંતુ સૌથી અદ્યતન વર્ગોથી ઘણા પાછળ હોય. હકીકતમાં આ પ્રકારનું વર્ગીકરણ વધુ પછાત વર્ગોને મદદ કરવા માટે જરૂરી હશે; નહીં તો પછાત વર્ગોના જે લોકો વધુ પછાત વર્ગો કરતાં થોડા વધુ ઉન્નત હોઈ શકે છે તેઓ તમામ બેઠકો સાથે દૂર થઈ શકે છે.

૮૦૨. અમારો મત છે કે પછાત વર્ગોને પછાત અને વધુ પછાત તરીકે વર્ગીકૃત કરવા માટે કોઈ બંધારણીય અથવા કાનૂની પ્રતિબંધ નથી. અમે એમ નથી કહી રહ્યા કે તે કરવું જોઈતું હતું .અમે આ પ્રશ્નથી ચિંતિત છીએ કે જો કોઈ રાજ્ય આવું વર્ગીકરણ કરે છે, તો શું તે અમાન્ય રહેશે? આપણને નથી લાગતું. ચાલો આપણે મંડલ આયોગ દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલા માપદંડને લઈએ. કોઈપણ જાતિ, જૂથ અથવા વર્ગ કે જેણે અગિયાર કે તેથી વધુ ગુણ મેળવ્યા હોય તેને પછાત વર્ગ તરીકે ગણવામાં આવેલ હતો. હવે, એવું નથી લાગતું કે હજારો જાતિઓ/જૂથો/વર્ગોએ સમાન ગુણ મેળવ્યા હોય. કેટલીક જાતિઓ/જૂથો/વર્ગો હોઈ શકે છે જેમણે ૨૦ થી ૨૨ ની વચ્ચે ગુણ મેળવ્યા હોય અને કેટલાક એવા પણ હોઈ શકે છે જેમણે અગિયારથી તેરની વચ્ચે ગુણ મેળવ્યા હોય. તે વાજબી રીતે નકારી શકાય નહીં કે જાતિઓ/જૂથો/વર્ગોના આ બે સમૂહો વચ્ચે કોઈ તફાવત નથી. ઉદાહરણ આપવા માટે, અન્ય પછાત વર્ગોમાં સમાવિષ્ટ બે વ્યવસાયિક જૂથો એટલે કે સુવર્ણકાર અને વાડે (આંધ્રપ્રદેશમાં પરંપરાગત પથ્થર કાપનારા) ને લો, કોઈ પણ આ વાતને નકારી

શકે નહીં કે સુવર્ણકાર વાડે કરતાં ઘણા ઓછા પછાત છે, જો તે બંનેને એકસાથે જૂથબદ્ધ કરવામાં આવે અને અનામત આપવામાં આવે, તો અનિવાર્ય પરિણામ એ હશે કે સુવર્ણકાર તમામ અનામત હોદ્દાઓ લઈ લેશે અને વાડે માટે એક પણ નહીં બચે. આવી સ્થિતિમાં, રાજ્ય અન્ય પછાત વર્ગોમાં પણ વર્ગીકરણ કરવાની સલાહ આપી શકે છે જેથી પછાત વર્ગોમાં વધુ પછાત લોકો તેમના માટે નિર્ધારિત લાભો મેળવી શકે. રેખા ક્યાં દોરવી અને પેટા-વર્ગીકરણને કેવી રીતે અસર કરવી તે, જોકે, કમિશન અને રાજ્ય માટેની બાબત છે – અને જ્યાં સુધી તે વાજબી રીતે કરવામાં આવે ત્યાં સુધી, કોર્ટ હસ્તક્ષેપ કરી શકશે નહીં. આ સંબંધમાં આંધ્રપ્રદેશમાં મેળવેલા વર્ગીકરણનો સંદર્ભ આપી શકાય છે. પછાત વર્ગોને ચાર વર્ગોમાં વહેંચવામાં આવ્યા છે. જૂથ A માં "આદિવાસી જનજાતિઓ, વિમુક્ત જાતિઓ, વિચરતી અને અર્ધ-વિચરતી જનજાતિઓનો સમાવેશ થાય છે". ગ્રુપ B માં ટેપર, વણકરો, સુથાર, લુહાર, સુવર્ણકાર, કમસાલિન્સ વગેરે જેવા વ્યાવસાયિક જૂથનો સમાવેશ થાય છે. ગ્રુપ સી "અનુસૂચિત જાતિઓ ખ્રિસ્તી ધર્મમાં પરિવર્તિત થયેલ અને તેમના વંશજો" સાથે સંબંધિત છે. જ્યારે ગ્રુપ ડી માં અન્ય તમામ વર્ગો/સમુદાયો/જૂથોનો સમાવેશ થાય છે, જે ગ્રુપ એ, બી અને સીમાં સમાવિષ્ટ નથી. પછાત વર્ગો માટે અનામત માં ની ૨૫ ટકા ખાલી જગ્યાઓ તેમની સંબંધિત વસ્તીના પ્રમાણમાં તેમની વચ્ચે પેટા વિભાજિત કરવામાં આવે છે. આ વર્ગીકરણને બાલરમ, (૧૯૭૨) I SCC ૬૬૦ માં ન્યાયી

ઠેરવવામાં આવ્યું હતું. આ માત્ર એ બતાવવા માટે છે કે પછાત વર્ગોમાં પણ વાજબી ધોરણે પેટા વર્ગીકરણ થઈ શકે છે.

૮૦૩. આ મુદ્દાને જોવાની બીજી એક રીત છે. અનુચ્છેદ ૧૬ (૪) માત્ર એક જ વર્ગને માન્યતા આપે છે., "નાગરિકોનો પછાત વર્ગ ".તે અનુછેદ ૧૫ (૪) ની જેમ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ વિશે અલગથી વાત કરતું નથી. તેમ છતાં, તે વિવાદની બહાર છે કે અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને પણ "નાગરિકોના પછાત વર્ગ" અભિવ્યક્તિમાં સામેલ કરવામાં આવે છે અને તેમની તરફેણમાં અલગ અનામત આપી શકાય છે. તે સમગ્ર દેશમાં એક સ્વીકૃત બાબત છે. તેની પાછળનો તર્ક શું છે? એવું છે કે જો અનુસૂચિત જનજાતિઓ, અનુસૂચિત જાતિઓ અને અન્ય પછાત વર્ગોને એકસાથે જોડવામાં આવે, તો અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને ઉચ્ચ અને શુષ્ક છોડીને તમામ ખાલી જગ્યાઓ ઓ. બી. સી. લઈ જશે. .આ જ તર્ક વધુ પછાત અને પછાત વચ્ચેના વર્ગીકરણને પણ સમર્થન આપે છે. અમારો અર્થ એ નથી કે – અમે પુનરાવર્તન કરી શકીએ – કે આ કરવું જોઈએ. અમે માત્ર એટલું જ કહી રહ્યા છીએ કે જો કોઈ રાજ્ય તે કરવાનું પસંદ કરે છે, તો તે કાયદામાં અસ્વીકાર્ય નથી.

ભાગ VII

૮૫૯. આપણે અહીં ઉપર જણાવેલા અને જવાબ આપવામાં આવેલા વિવિધ પ્રશ્નોના જવાબોનો સારાંશ આપી શકીએઃ

(૧) **

(૨) **

(૩) ((અ) જાતિ ભારતમાં એક સામાજિક વર્ગ હોઈ શકે છે અને ઘણી વાર હોય છે. જો તે સામાજિક રીતે પછાત છે, તો તે કલમ ૧૬ (૪) ના હેતુઓ માટે પછાત વર્ગ હશે. બિન–હિંદુઓમાં, ઘણા વ્યવસાયિક જૂથો, સંપ્રદાયો અને પંથ છે, જે ઐતિહાસિક કારણોસર સામાજિક રીતે પછાત છે. તેઓ પણ અનુચ્છેદ ૧૬ (૪) ના હેતુઓ માટે પછાત સામાજિક સમૂહોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.(પરિચ્છેદ ૭૪૬ થી ૭૭૯)

*** *** ***

(ડી) 'ક્રીમી લેયર' ને બાકાત કરી શકે છે, અને તેને બાકાત રાખવું જોઈએ. (પરિચ્છેદ ૭૯૦ –૭૯૩)

(૫) નાગરિકોના પછાત વર્ગોને પછાત અને વધુ પછાત વર્ગોમાં વર્ગીકૃત કરવા માટે કોઈ બંધારણીય પ્રતિબંધ નથી.(પરિચ્છેદ ૮૦૧ થી ૮૦૩) "

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

(બી) પી. બી. સાવંત, જે. (પોતાના માટે) દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલ અભિપ્રાય અહીં નીચે કાઢવામાં આવ્યો છે.

"૫૨૩.પ્રશ્નના બીજા ભાગના સંદર્ભમાં, બાલાજી, ૧૯૬૩ પૂરક ૧ એસસીઆર ૪૩૯ માં, એવું જોવા મળ્યું હતું કે પછાત વર્ગોને પછાત અને વધુ પછાત વર્ગોમાં વર્ગીકૃત કરી શકાતા નથી. આ અવલોકનો, આર્ટિકલ ૧૫ (૪) ના સંદર્ભમાં કરવામાં આવ્યા હોવા છતાં, જેની ત્યાં વિચારણા કરવામાં આવી હતી, તેમાં કોઈ શંકા નથી કે આર્ટિકલ ૧૬ (૪) ને સમાન રીતે લાગુ થશે. આ અવલોકનો કર્ણાટક રાજ્ય દ્વારા નિયુક્ત નાગન ગૌડા સમિતિની ભલામણો ને જોતી કરતી વખતે કરવામાં આવ્યા હતા, જેણે પછાત સમુદાયોને બે વિભાગો, પછાત અને વધુ પછાતમાં વર્ગીકૃત કરવાની ભલામણ કરી હતી. તે ભલામણો કરતી વખતે સમિતિ એ એક પરીક્ષણ લાગુ કર્યું, એટલે કે., "શું આ સમુદાયમાં શિક્ષણનું ધોરણ રાજ્યની સરેરાશના ૫૦ ટકાથી ઓછું હતું? જો એમ હોય , તો સમુદાયને વધુ પછાત ગણવામાં આવતો હતો; જો એમ ન હોત, તો સમુદાયને પછાત

ગણવામાં આવતો હતો. અદાલતે અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે અહેવાલ દ્વારા કરવામાં આવેલ પેટા–વર્ગીકરણ અને તેના પર આધારિત આદેશ કલમ ૧૫ (૪) હેઠળ ન્યાયી નથી, જે 'ખરેખર પછાત વર્ગો' માટે વિશેષ જોગવાઈ કરવાની સત્તા આપે છે. અદાલતે વધુમાં અવલોકન કર્યું હતું કે પછાત વર્ગોની બે શ્રેણીઓ રજૂ કરવામાં, વિવાદાસ્પદ આદેશનો હેતુ "રાજ્યના સૌથી અધતન વર્ગોની સરખામણીમાં ઓછા ઉન્નત નાગરિકોના તમામ વર્ગોના લાભ માટે" પગલાં ઘડવાનો હતો. તે, કોર્ટ અનુસાર, કલમ ૧૫ (૪) નો વ્યાપ ન હતો. વિવાદિત આદેશ દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી પદ્ધતિનું પરિણામ એ આવ્યું કે રાજ્યની લગભગ ૯૦ ટકા વસ્તીને પછાત ગણવામાં આવી હતી અને અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે, આ આદેશ દર્શાવે છે કે કેવી રીતે રાજ્યની વસ્તીને હકીકતમાં સૌથી વધુ ઉન્નત અને બાકીની, પછાત અને વધુ પછાતની બે શ્રેણીઓમાં વહેંચવામાં આવી હતી. આમ, પેટા–વર્ગીકરણ સામે ત્યાં જે મત લેવામાં આવ્યો હતો તે તે કેસની હકીકતો પર હતો જે દર્શાવે છે કે રાજ્યની લગભગ ૯૦ ટકા વસ્તીને પછાત તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવી હતી, પછાત (વધુ પછાતની સરખામણીમાં) ની પછાતતાને રાજ્યના સૌથી અધતન વર્ગોની સરખામણીમાં માપવામાં આવી હતી. જેઓ સૌથી અધતન કરતાં ઓછા ઉન્નત હતા, તે બધાને પછાત તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યા હતા. અદાલતે એવું માન્યું હતું કે વધુ પછાત અથવા ખરેખર પછાત લોકો જ કલમ ૧૫ (૪) ની જોગવાઈઓનો લાભ મેળવવા માટે હકદાર હશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જ્યારે વધુ પછાતને ત્યાં

યોગ્ય રીતે પછાત તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે પછાતને યોગ્ય રીતે પછાત તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યા ન હતા.

૫૨૪. એ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવી શકે છે કે વસંથ કુમાર ૧૯૮૫ સપ એસ. સી. સી. ૭૧૪ માં જ. ચિન્નાપ્પા રેડ્ડીએ , બાલાજી, ૧૯૬૩ સપ્લિમેન્ટ । એસસીઆર ૪૩૯ માં ઉપરોક્ત દ્રષ્ટિકોણનો ઉલ્લેખ કરતા અવલોકન કર્યું હતું કે આવા પરીક્ષણની ઔચિત્ય દરેક કેસની હકીકતો પર સવાલ ઉઠાવવા માટે ખુલ્લી હોઈ શકે છે, પરંતુ જો બંને વર્ગો માત્ર થોડા પાછળ ન હોય, પરંતુ સૌથી અદ્યતન વર્ગોથી ઘણા પાછળ હોય તો સૈદ્ધાંતિક રીતે પછાત અને વધુ પછાતમાં વર્ગીકરણ ન કરી શકાય તેનું કોઈ કારણ નથી. તેમણે વધુમાં અવલોકન કર્યું હતું કે હકીકતમાં, વધુ પછાત વર્ગોને મદદ કરવા માટે આ પ્રકારનું વર્ગીકરણ જરૂરી હશે; અન્યથા પછાત વર્ગોના જે લોકો વધુ પછાત વર્ગો કરતાં થોડા વધુ ઉન્નત હશે, તેઓ તમામ બેઠકો સાથે એ રીતે દૂર ચાલ્યા જશે કે જાણે અનામત વધુ પછાત વર્ગો સુધી મર્યાદિત હોય અને પછાત વર્ગોમાંથી સહેજ વધુ ઉન્નત વર્ગોને કોઈ અનામત આપવામાં ન આવે, તો પછાત વર્ગોને કોઈ બેઠક નહીં મળે કારણ કે ઉન્નત વર્ગો સામાન્ય વર્ગ માટે ઉપલબ્ધ તમામ બેઠકો સાથે દૂર ચાલ્યા જશે. માન સાથે આ બાબતનો સાચો દ્રષ્ટિકોણ છે, પછાત વર્ગોને પછાત અને વધુ પછાત વર્ગોમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય કે કેમ તે દરેક કેસની હકીકતો પર આધાર રાખે છે. જ્યાં સુધી પછાત અને વધુ પછાત બંને વર્ગો માત્ર તુલનાત્મક રીતે જ

નહીં પરંતુ ઉન્નત વર્ગો કરતાં નોંધપાત્ર રીતે પછાત છે, અને વધુમાં, તેમની વચ્ચે પછાતપણામાં નોંધપાત્ર તફાવત છે, ત્યાં સુધી તમામ પછાત વર્ગોને બંધારણ હેઠળની વિશેષ જોગવાઈઓનો સમાન લાભ મેળવવો હોય તો પેટા વર્ગીકરણ કરવું પણ જરૂરી છે. ઉદાહરણ તરીકે, મંડળ આયોગે સામાજિક, શૈક્ષણિક અને આર્થિક સૂચકાંકોના આધારે ત્રણ પરિબળોમાંથી દરેકને અલગ-અલગ મૂલ્યો આપીને ૨૨ મુદ્દાઓ વિકસાવ્યા છે., સામાજિક, શૈક્ષણિક અને આર્થિક. ૨૨ કે તેથી વધુ ગુણ મેળવનારા સામાજિક જૂથોને ત્યાં "સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત" તરીકે સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે અને બાકીનાને "ઉન્નત" તરીકે સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે. હવે, ૧૧ અને ૨૨ પોઈન્ટની વચ્ચે કેટલાક ૧૧ થી ૧૫ પોઈન્ટ મેળવી શકે છે, જ્યારે અન્ય તમામ ૨૨ પોઈન્ટ મેળવી શકે છે. તેથી, તેમના પછાતપણામાં નોંધપાત્ર તફાવત છે. બીજું એક ઉદાહરણ જે આપી શકાય છે તે વસંત કુમાર, ૧૯૮૫ સપ એસ. સી. સી. ૭૧૪ માં નિર્ણય પછી બહાર પાડવામાં આવેલા અનામત અંગેના કર્ણાટક રાજ્ય સરકારના ૧૩ ઓક્ટોબર, ૧૯૮૬ના આદેશનું છે, જેમાં પછાત વર્ગોને પાંચ વર્ગોમાં વહેંચવામાં આવ્યા છે, એટલે કે., એ. બી. સી., ડી. અને ઈ. એ. શ્રેણીમાં, બૈરાગી, બંજારી અને લાંબાડી જેવી જાતિઓ અથવા સમુદાયો કે જે વિચરતી જાતિઓ છે, અને બેદારૂ, રામોશી કે જેને અગાઉ ગુનાહિત જનજાતિઓ તરીકે કલંકિત કરવામાં આવી હતી, જ્યારે શ્રેણીમાં ક્ષત્રિય અને રાજપૂત જેવી જાતિઓ આવે છે. બંનેને એકસાથે જોડવું એ પહેલાને વિશેષ જોગવાઈઓના લાભને સંપૂર્ણપણે નકારી

કાઢવું હશે, પછીના વાળા તમામ લાભો છીનવી લેશે. બીજી બાજુ પછી નાઓ ને પછાતપણાનો દરજ્જો આપવાનો ઇનકાર કરવો અને તેમને ઉન્નત વર્ગો સાથે સ્પર્ધા કરવા માટે કહેવું, પછીના વર્ગોને કોઈ બેઠક અથવા પદ વિના છોડી દેવાશે. આવા સંજોગોમાં પછાત વર્ગોને પછાત અને વધુ કે સૌથી પછાત વર્ગોમાં પેટા–વર્ગીકરણ કરવું માત્ર ઇચ્છનીય જ નહીં પરંતુ આવશ્યક પણ છે. જો કે, તેમાંના દરેક માટે કર્ણાટક સરકારના આદેશની જેમ વિશેષ ક્વોટા નક્કી કરવો પડશે. જો તે કરવામાં ન આવે તો, વર્તમાન કેસની જેમ, અને અનામત જગ્યાઓ પહેલા વધુ પછાત લોકોને મળશે અને માત્ર બાકીની જગ્યાઓ પછાત અથવા ઓછા પછાત લોકોને મળશે , તો વધુ પછાત તમામ જગ્યાઓ છીનવી શકે છે, જેમાં પછાતને કોઈ જગ્યા નહી હોય. પછાતને ન તો અનામત ક્વોટામાં તેનું પદ મળશે અને ન તો આગળના સાથે સ્પર્ધા કરવાની ક્ષમતાના અભાવને કારણે સામાન્ય શ્રેણીમાં

૫૨૫. તેથી, એવું માનવું પડશે કે આવા કેસની હકીકતોના આધારે પછાત વર્ગોને પછાત અને વધુ કે સૌથી પછાત વર્ગોમાં પેટા–વર્ગીકરણ કરવું વાજબી ગણાશે, જો કે તેમાંના દરેક માટે અલગ ક્વોટા નક્કી કરવામાં આવે.

૫૫૨. હવે આ પ્રશ્નોના જવાબોનો સારાંશ નીચે મુજબ આપી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧:**

પ્રશ્ન ૨:**

પ્રશ્ન ૩**

પ્રશ્ન ૪:***

પ્રશ્ન ૫ :

અનુચ્છેદ ૧૬ (૪) પછાત વર્ગોને પછાત અને વધુ કે સૌથી પછાત વર્ગોમાં વર્ગીકૃત કરવાની મંજૂરી આપે છે. જો કે, આ વર્ગીકરણને માત્ર સામાજિક પછાતપણાની માત્રાના આધારે મંજૂરી આપવામાં આવી છે, માત્ર આર્થિક વિચારણાના આધારે નહીં.

જો પછાત વર્ગોને પછાત અને વધુ કે સૌથી પછાત વર્ગોમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવે તો આવા દરેક વર્ગો માટે અનામતનો અલગ ક્વોટા રાખવો પડશે. આવા અલગ ક્વોટાની ગેરહાજરીમાં અનામત ગેરકાયદેસર રહેશે.

પછાત વર્ગો અથવા પછાત વર્ગના સામાજિક જૂથને આર્થિક અથવા અન્ય કોઈ વિચારણા પર ઉન્નત વિભાગ અને પછાત વિભાગમાં વર્ગીકૃત કરવાની મંજૂરી નથી. પ્રગતિની કસોટી આગળના વર્ગો સાથે સ્પર્ધા કરવાની ક્ષમતામાં છે. જો પછાત વર્ગમાં ઉન્નત વર્ગ એટલો ઉન્નત છે કે તે આગળના વર્ગો સાથે સ્પર્ધા કરી શકે, તો પછાત વર્ગનો ઉન્નત વર્ગ હવે પછાત વર્ગનો નથી અને તેના પર વિચાર કરવાનું બંધ કરવું જોઈએ અને કલમ ૧૬ (૪) હેઠળ અનામતનો લાભ નકારવો જોઈએ.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

(સી) ઇન્દ્ર સાહનીમાં, અન્ય પછાત વર્ગો અંગેના મંડળ આયોગનો પ્રશ્ન સામેલ હતો. કલમ ૧૬ (૪) માં વપરાયેલ અભિવ્યક્તિ 'નાગરિકોનો કોઈપણ પછાત વર્ગ' છે. કલમ ૧૬ (૪) તેની મર્યાદામાં કલમ ૧૫ (૪) કરતાં વધુ વ્યાપક છે. 'વર્ગ' અભિવ્યક્તિ 'જાતિ' કરતાં વ્યાપક છે, અને કલમ ૧૬ (૪) હેઠળ નિર્ધારિત 'પછાત વર્ગ' અભિવ્યક્તિ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગ સહિત અન્ય તમામ પછાત વગોને તેના દાયરામાં લે છે.બી. પી. જીવન રેડ્ડી, જે. (પોતાના અને અન્ય ત્રણ ન્યાયાધીશો માટે) દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલા અભિપ્રાયમાં નીચેની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી:

"૭૭૪.અમારા મતે પણ, "રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નાગરિકોનો વર્ગ પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતો નથી" એ શબ્દો અસ્પષ્ટ અને અનિશ્ચિત વર્ણન હશે. "પછાત" શબ્દનો ઉમેરો કરીને અને ડૉ. આંબેડકર અને શ્રી કે. એમ. મુન્શીના ભાષણો દ્વારા એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું કે "નાગરિકોનો વર્ગ. રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ ન ધરાવતા" નો અર્થ માત્ર એવા નાગરિકોના વર્ગો છે કે જેઓ તેમના સામાજિક પછાતપણાને કારણે પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા ન હતા.

૭૭૭..... "સમુદાય" શબ્દ સ્પષ્ટ રીતે "જાતિ" કરતાં વ્યાપક છે અને "પછાત સમુદાયો" નો અર્થ માત્ર જાતિઓ જ નહીં, પરંતુ લોકોમાં અન્ય જૂથો, વર્ગો અને વર્ગો પણ જોવા મળે છે.

૭૭૮. ખરેખર, બંધારણ કલમ ૧૬ (૪) માં "જાતિ" અથવા "જાતિઓ" અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ કેમ ન કરી શક્યું અને આ સંદર્ભમાં "વર્ગ" શબ્દ શા માટે સ્વાભાવિક પસંદગી હતો તેના ઘણા સારા કારણો છે. બંધારણ સમગ્ર દેશ માટે અને આવનારા તમામ સમય માટે હતું. ઇસ્લામ, ખ્રિસ્તી અને શીખ જેવા બિન–હિન્દુ ધર્મો જાતિને માન્યતા આપતા ન હતા, જોકે અહીં ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ, આ ધર્મોમાં પણ જાતિઓ અલગ અલગ પ્રમાણમાં અસ્તિત્વમાં હતી. વધુમાં, બંધારણ એક કાયમી દસ્તાવેજ હોવાનું માનવામાં આવે છે જે ઘણી

સદીઓ સુધી ટકી રહે તેવી અપેક્ષા છે. ચોક્કસપણે એવી કલ્પના કરવામાં આવી હશે કે ભવિષ્યમાં ઘણા વર્ગો પછાતપણાની કસોટીનો જવાબ આપી શકે છે, જેને કલમ ૧૬ (૪) ના રક્ષણની જરૂર છે. તેથી, તે અનુસરે છે કે કલમ ૧૬ (૪) માં "વર્ગ" શબ્દના ઉપયોગથી, તે તારણ કાઢી શકાતું નથી કે "વર્ગ" એ "જાતિ" ના વિરોધી છે અથવા કોઈ જાતિ એક વર્ગ ન હોઈ શકે અથવા આવી જાતિને ક્યારેય નાગરિકોના પછાત વર્ગ તરીકે લઈ શકાતી નથી. અમારા મતે કલમ ૧૬ (૪) માં "વર્ગ" શબ્દનો ઉપયોગ સામાજિક વર્ગના અર્થમાં થાય છે, માર્ક્સવાદી શબ્દપ્રયોગમાં સમજાય છે તે અર્થમાં નહીં.

૬૬૮–એ. રાજેન્દ્રન, (૧૯૬૮) ૨ એસ. સી. આર. ૭૮૬,૭૯૦, ત્રિલોકી નાથ (II), (૧૯૬૯) I એસ. સી. આર. ૧૦૩,૧૦૫, બલરામ, (૧૯૭૨) ૧ એસ. સી. સી. ૬૬૦ અને પીરિયાકરુપ્પન, (૧૯૭૧) I એસ. સી. સી. ૩૮,૪૮ માં, આ વાસ્તવિકતાને માન્યતા આપવામાં આવી હતી અને તેને અસર આપવામાં આવી હતી, એ હકીકત હોવા છતાં કે તેમને બાલાજી, ૧૯૬૩ સપ્લાયર I એસ. સી. આર. ૪૩૯ ની યોગ્ય રચનાને માન આપવું અને તેની અંદર કામ કરવું પડ્યું હતું.

૬૬૮–બી. સંપૂર્ણતા માટે, આપણે વસંત કુમાર, ૧૯૮૫ સપ એસસીસી ૭૧૪ ના કેટલાક ફકરાઓનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ, જે દર્શાવે છે કે 'જાતિ' નો

ખ્યાલ શું સૂચવે છે? ડી. એ. દેસાઈ, જે. "જાતિ" ને નીચેની શરતોમાં વ્યાખ્યાયિત કરે છે અને તેનું વર્ણન કરે છેઃ(SCC pp. ૭૩૦–૩૧, પેરા ૨૨)

"તો પછી જાતિ શું છે?વિદ્વાનો અને ન્યાયશાસ્ત્રીઓ દ્વારા જાતિની ચર્ચા કરવામાં આવી હોવા છતાં, અભિવ્યક્તિની કોઈ ચોક્કસ વ્યાખ્યા બહાર આવી નથી.જાતિ એ સમાજનું આડી વિભાગીય વિભાજન છે જે જિલ્લા અથવા પ્રદેશ અથવા સમગ્ર રાજ્યમાં ફેલાયેલું છે અને કેટલીકવાર તેની બહાર પણ ફેલાયેલું હોય છે. સરખી શ્રેણીબદ્ધતા એ જાતિ–પ્રણાલીનું કેન્દ્રિય અને મૂળ તત્વ હોવાની અપેક્ષા છે જે તેને અન્ય સામાજિક પ્રણાલીઓથી અલગ પાડે છે. શુદ્ધતા અને અશુદ્ધિનો ખ્યાલ જાતિ પ્રણાલીની કલ્પના કરે છે. જાતિ–પ્રણાલીની ચાર આવશ્યક લાક્ષણિકતાઓ છે જેણે તેના સમાન પદાનુક્રમના પાત્રને જાળવી રાખ્યું છેઃ(૧) પદાનુક્રમ, (૨) સમાનતા; (૩) લગ્ન પર પ્રતિબંધો, અને (૪) વારસાગત વ્યવસાય. મોટાભાગની જાતિઓ અંતર્વિવાહી જૂથો છે.બે જૂથો વચ્ચેના આંતર–લગ્નને મંજૂરી નથી.પરંતુ 'પ્રતિલોમ લગ્નો' સંપૂર્ણ રીતે જાણીતા નથી.

જે. વેંકટરમૈયાએ પણ "જાતિ" ને વ્યવહારીક રીતે સમાન શબ્દોમાં વ્યાખ્યાયિત કરી હતી.તેમણે કહ્યુંઃ(એસ. સી. સી. પી. ૭૮૬, પેરા ૧૧૦)

" જાતિ એ પરિવારોનું એક સંગઠન છે જે અંતર્વિવાહની પરંપરાનું પાલન કરે છે એટલે કે જે ફક્ત આવા પરિવારોના સભ્યો વચ્ચે લગ્ન કરવાની મંજૂરી આપે છે, જાતિના નિયમો તેના સભ્યોને તેમની જાતિ બહાર લગ્ન કરવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે. જાતિ વિવિધ પરિબળો પર આધારિત હોય છે, કેટલીકવાર તે વર્ગ, જાતિ અથવા વંશીય એકમ હોઈ શકે છે. જાતિને સંપત્તિ સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી. વ્યક્તિની જાતિ પરિવારમાં તેના જન્મ દ્વારા સંચાલિત થાય છે. ઔપચારિક શુદ્ધતાના અમુક વિચારો દરેક જાતિ માટે વિશિષ્ટ છે. ઘણા કિસ્સાઓમાં પસંદગી અથવા વ્યવસાય અથવા જાતિના સભ્યો પણ પૂર્વનિર્ધારિત હતા, અને ચોક્કસ જાતિના સભ્યોને અન્ય પ્રકારના સંપર્કો, વ્યવસાયો અથવા વ્યવસાયોમાં જોડાવા પર પ્રતિબંધ હતો. અમુક વ્યવસાયોને અપમાનજનક અથવા અશુદ્ધ માનવામાં આવતા હતા.

૬૭૯. ઉપરોક્ત સામગ્રી એ સ્પષ્ટ કરે છે કે જાતિ એક સામાજિક વર્ગ સિવાય બીજું કંઈ નથી– સામાજિક રીતે એક એકરૂપ વર્ગ. તે એક વ્યવસાયિક જૂથ પણ છે, આ તફાવત સાથે કે તેનું સભ્યપદ વારસાગત છે. તેમાં એક જન્મ લે છે. તેનું સભ્યપદ અનૈચ્છિક છે. જો કોઈ વ્યક્તિ તે વ્યવસાયને અનુસરવાનું બંધ કરે તો પણ તે તે જૂથનો સભ્ય રહે છે અને ચાલુ રહે છે. પરંતુ અમે અહીં કલમ ૧૬ (૪) માં ભાર મૂકવામાં આવેલા સમાનતાના મર્યાદિત પાસા સાથે સંબંધિત છીએ –

જાહેર રોજગારમાં તકની સમાનતા અને નાગરિકોના પછાત વર્ગની તરફેણમાં વિશેષ જોગવાઈ જેથી તેઓ તેને પ્રાપ્ત કરી શકે.

(બી) "નાગરિકોના પછાત વર્ગ" ની ઓળખ

૭૮૦. હવે, આપણે "નાગરિકોના પછાત વર્ગ" ની ઓળખ તરફ વળી શકીએ છીએ. તમે તેના વિશે કેવી રીતે જાઓ છો?તમે ક્યાંથી શરૂ કરો છો?શું પદ્ધતિ રાજ્યથી રાજ્યમાં, પ્રદેશથી પ્રદેશમાં અને ગ્રામીણથી શહેરીમાં બદલાય છે?જ્યાં જાતિ–વ્યવસ્થા પ્રચલિત નથી તેવા ધર્મોના કિસ્સામાં તમે શું કરો છો?અન્ય વર્ગો, જૂથો અને સમુદાયો કે જેઓ જાતિનું લેબલ પહેરતા નથી તેમનું શું?શું કલમ ૧૬ (૪) ના હેતુ માટે યુદ્ધવિરામ રેખા (જમ્મુ અને કાશ્મીરમાં) અથવા ડુંગરાળ અથવા દુર્ગમ વિસ્તારોની બાજુમાં રહેતા લોકોનું સર્વેક્ષણ કરવામાં આવશે અને પછાત વર્ગો તરીકે ઓળખવામાં આવશે?અને તેથી વધુ અને તેથી આગડ આપણને પૂછવામાં આવતા ઘણા પ્રશ્નો છે. અમે તેમને જવાબ આપીશું. પરંતુ આપણા જવાબો આવશ્યકપણે પરિસ્થિતિની સામાન્યતાઓ સાથે વ્યવહાર કરશે અને કોઈ ચોક્કસ રાજ્ય, જિલ્લા અથવા પ્રદેશ માટે વિશિષ્ટ હોય તેવી પેરિફેરલ પ્રકૃતિની સમસ્યાઓ અથવા મુદ્દાઓ સાથે નહીં, દરેક પરિસ્થિતિની કલ્પના અને જવાબ આપી શકાતો નથી. તે ઓળખવા માટે

નિયુક્ત યોગ્ય અધિકારીઓ પર છોડવું આવશ્યક છે. આપણે ફક્ત સામાન્ય માર્ગદર્શિકાઓ જ આપી શકીએ છીએ.

૭૮૧. શરૂઆતમાં, અમે કહી શકીએ કે આ ચર્ચાના હેતુ માટે, અમે અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અનુસૂચિત જાતિઓને અલગ રાખીએ છીએ (કારણ કે તેઓ પછાત વર્ગોમાં સામેલ છે), સિવાય કે ટિપ્પણી કરવા માટે કે કલમ ૧૬ (૪) દ્વારા વિચારવામાં આવેલા પછાત વર્ગોમાં કેટલીક જાતિઓનો સમાવેશ થાય છે– કારણ કે અનુસૂચિત જાતિઓમાં ઘણી જાતિઓનો સમાવેશ થાય છે તે વાતને નકારી શકાય નહીં.

સી) શું કલમ ૧૬ (૪) માં પછાતપણું સામાજિક અને શૈક્ષણિક હોવું જોઈએ?

૭૮૬. વિચારવા જેવું બીજું પાસું એ છે કે શું કલમ ૧૬ (૪) માં ઉલ્લેખિત પછાતપણું સામાજિક પછાતપણું છે કે શૈક્ષણિક પછાતપણું કે પછી તે સામાજિક અને શૈક્ષણિક પછાતપણું બંને છે. બાલાજી, ૧૯૬૩ પૂરક ૧ એસ. સી. આર. ૪૩૯ માં નિર્ણય લેવામાં આવ્યો ત્યારથી, એવું માનવામાં આવે છે કે કલમ ૧૬ (૪) દ્વારા વિચારવામાં આવેલ નાગરિકોનો પછાત વર્ગ કલમ ૧૫ (૪) માં ઉલ્લેખિત સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો, અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ જેવો જ છે. જોકે કલમ ૧૫ (૪) પાછળથી ૧૯૫૧માં

અસ્તિત્વમાં આવી હતી અને કલમ ૧૬ (૪) માં "નાગરિકોનો પછાત વર્ગ" શબ્દોની પહેલાના "સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે" લાયકાત ધરાવતા શબ્દો નથી, તે જ અર્થ તેમની સાથે જોડાયો હતો. ખરેખર, જાનકી પ્રસાદ પરિમૂ, (૧૯૭૩) ૧ એસ. સી. સી. ૪૨૦ (પાલેકર, જે. બંધારણીય બેન્ચ વતી બોલતા) માં કહેવામાં આવ્યું હતું કેઃ

> "કલમ ૧૫ (૪) નાગરિકોના સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો વિશે બોલે છે જ્યારે કલમ ૧૬ (૪) માત્ર 'કોઈપણ પછાત વર્ગના નાગરિકો' વિશે બોલે છે.જો કે, હવે તે નક્કી થઈ ગયું છે કે કલમ ૧૬ (૪) માં 'નાગરિકોનો પછાત વર્ગ' શબ્દનો અર્થ કલમ ૧૫ (૪) માં 'નાગરિકોનો કોઈપણ સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગ' શબ્દ તરીકે થાય છે.'પછાત વર્ગનો નાગરિક' કહેવા માટે લાયકાત મેળવવા માટે તે સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગનો સભ્ય હોવો જોઈએ. તે વર્ગનું સામાજિક અને શૈક્ષણિક પછાતપણું છે જે કલમ ૧૫ (૪) અને ૧૬ (૪) બંનેના હેતુઓ માટે સામગ્રી છે.

૭૮૭. તે સાચું છે કે તેના અગાઉના કોઈ પણ નિર્ણયમાં ખાસ એવું કહેવામાં આવ્યું ન હતું, તેમ છતાં આવી છાપને ચલણ મળ્યું અને તે છાપ જ છે જે ઉપરોક્ત અવલોકનમાં અભિવ્યક્તિ શોધે છે. અમારા આદરપૂર્ણ અભિપ્રાયમાં, જોકે, ઉપરોક્ત ધારણાને કોઈ આધાર નથી. અનુચ્છેદ ૧૬ની કલમ (૪) માં કલમ ૧૫ની કલમ (૪) ની જેમ "સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે" લાયકાત ધરાવતા શબ્દો નથી. તે યાદ રાખી શકાય છે કે કલમ ૩૪૦ (જે હજુ સુધી સુધારવામાં આવી નથી) 'સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો' અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ કરે છે અને તેમ છતાં તે અભિવ્યક્તિને કલમ ૧૬ (૪) માં સ્થાન મળતું નથી. કારણ સ્પષ્ટ છેઃ"કલમ ૧૬ (૪) માં નાગરિકોનો પછાત વર્ગ અનુસૂચિત જનજાતિઓ, અનુસૂચિત જાતિઓ અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો સહિત નાગરિકોના અન્ય તમામ પછાત વર્ગોને સામેલ કરે છે. આમ, અમુક વર્ગો કે જેઓ કલમ ૧૫ (૪) માટે લાયક ન હોય તેઓ કલમ ૧૬ (૪) માટે લાયક ઠરે છે. તેઓ કલમ ૧૫ (૪) માટે લાયક ન પણ હોઈ શકે પરંતુ તેઓ કલમ ૧૬ (૪) ના હેતુઓ માટે નાગરિકોના પછાત વર્ગ તરીકે લાયક ઠરે છે, એ નોંધવું પણ એટલું જ સુસંગત છે કે કલમ ૩૪૦ સ્પષ્ટપણે સેવાઓ અથવા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં અનામતનો ઉલ્લેખ કરતું નથી, જો કે તે હોઈ શકે કે તે હેઠળ નિયુક્ત આયોગ રાજ્યની સેવાઓમાં નિમણૂકો/હોદ્દાઓમાં અનામતની ભલામણ કરી શકે છે, જે એસ. ઈ. બી. સી.

જે મુશ્કેલીઓ હેઠળ કામ કરી રહ્યા છે તેને દૂર કરવા અને તેમની શરતો સુધારવા માટેના એક પગલા તરીકે છે. આમ, કલમ ૩૪૦માં ઉલ્લેખિત એસ. ઈ. બી. સી. એ માત્ર તે જ વર્ગોમાંથી છે, જેમના માટે કલમ ૧૬ (૪) લાગુ કરવામાં આવી હતી, કલમ ૧૬ (૪) કલમ ૩૪૦ દ્વારા વિચારવામાં આવેલી કલમ કરતાં ઘણા મોટા વર્ગને લાગુ પડે છે, આમ, એવું કહેવું યોગ્ય રહેશે નહીં કે કલમ ૧૬ (૪) માં "નાગરિકોનો પછાત વર્ગ" કલમ ૧૫ (૪) માં સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો સમાન છે. આવું કહેવાનો અર્થ એ છે કે કલમ ૧૬ (૪) જેવી ફાયદાકારક જોગવાઈમાં મર્યાદાને વાંચવી. વધુમાં, રાજ્યની સેવાઓમાં નિમણૂકો/હોદ્દાઓમાં અનામતની વાત કરતી વખતે–જેનો અર્થ હોઈ શકે કે, કોઈપણ સ્તરે–શૈક્ષણિક પછાતપણું પર ભાર મૂકવો તે તદ્દન યોગ્ય ન પણ હોઈ શકે.

૭૮૮. વધુમાં, જો કોઈ એ સંદર્ભને ધ્યાનમાં રાખે કે જેમાં કલમ ૧૬ (૪) લાગુ કરવામાં આવી હતી, તો તે સ્પષ્ટ થશે કે તેનો ભાર સામાજિક પછાતપણું પર હતો. તે કહેવાની જરૂર નથી કે ભારતીય સંદર્ભમાં, સામાજિક પછાતપણું શૈક્ષણિક પછાતપણું તરફ દોરી જાય છે અને તે બંને મળીને ગરીબી તરફ દોરી જાય છે – જે બદલામાં સામાજિક અને શૈક્ષણિક પછાતપણું પેદા કરે છે અને તેને ટકાવી રાખે છે. તેઓ એક દુષ્ટ વર્તુળની રચના કરીને એકબીજાનું પોષણ છે. તે એક જાણીતી હકીકત છે કે આઝાદી સુધી વહીવટી તંત્રનું સંચાલન લગભગ

સંપૂર્ણપણે ઉચ્ચ જાતિના સભ્યો દ્વારા કરવામાં આવતું હતું. મુસ્લિમો અને ખ્રિસ્તીઓમાં શૂદ્ર, અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અન્ય સમાન પછાત સામાજિક જૂથોને વહીવટી તંત્રમાં વ્યવહારીક રીતે કોઈ પ્રવેશ નહોતો. આવા પછાત વર્ગોની તરફેણમાં અનામતની જોગવાઈ કરીને આ અસંતુલનને દૂર કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. આ અર્થમાં ડૉ. રાજીવ ધવન સાચું હોઈ શકે છે જ્યારે તેઓ કહે છે કે કલમ ૧૬ (૪) નો ઉદ્દેશ પછાત વર્ગોનું "સશક્તિકરણ" હતો. આ વિચાર તેમને રાજ્યની સત્તામાં ભાગ લેવા માટે સક્ષમ બનાવવાનો હતો. તદનુસાર, અમારો અભિપ્રાય છે કે કલમ ૧૬ (૪) દ્વારા ધ્યાનમાં લેવામાં આવેલ પછાતપણું મુખ્યત્વે સામાજિક પછાતપણું છે. એવું કહેવું યોગ્ય નહીં હોય કે કલમ ૧૬ (૪) હેઠળ પછાતપણું સામાજિક અને શૈક્ષણિક બંને હોવું જોઈએ. અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અનુસૂચિત જાતિઓ નિઃશંકપણે કલમના હેતુઓ માટે પછાત છે; કોઈએ એવું સૂચન કર્યું નથી કે તેઓએ સામાજિક અને શૈક્ષણિક પછાતપણાની કસોટીને સંતોષવી જોઈએ.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

(ડી) (i) રાજ્ય દ્વારા આપવામાં આવેલા પ્રેફરન્શિયલ ટ્રીટમેન્ટના પ્રશ્નને અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ સમાનતાનું પાસું માનવામાં આવ્યું હતું કારણ કે અનુચ્છેદ ૧૬ (૪) ના ઉદ્દેશ્ય અને ઉદ્દેશને આગળ વધારતા પછાત વર્ગમાં વધુ પછાત વર્ગને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું હતું, ઇન્દ્ર સાહનીના નવમાંથી છ

ન્યાયાધીશોએ એવું માન્યું હતું કે અનુચ્છેદ ૧૬ (૪) અનુચ્છેદ ૧૬ (૧) થી અપવાદ નથી. બી. પી. જીવન રેડ્ડી, જે. (પોતાના અને અન્ય ત્રણ ન્યાયાધીશો માટે) દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલ અભિપ્રાય અહીં નીચે દર્શાવવામાં આવ્યો છેઃ

"૭૩૩. આ તબક્કે, અમે એક ચોક્કસ પાસાને સ્પષ્ટ કરવા માંગીએ છીએ. કલમ ૧૬ (૧) એ કલમ ૧૪નું એક પાસું છે, જેમ કલમ ૧૪ વાજબી વર્ગીકરણની મંજૂરી આપે છે, તેવી જ રીતે કલમ ૧૬ (૧) પણ આપે છે. વર્ગીકરણમાં બેઠકો અથવા ખાલી જગ્યાઓનું આરક્ષણ સામેલ હોઈ શકે છે, જે હોય તે . બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, કલમ ૧૬ ની કલમ (૧) હેઠળ, નિમણૂકો અને/અથવા હોદ્દાઓ વર્ગની તરફેણમાં અનામત રાખી શકાય છે. પરંતુ એક દલીલ હવે આગળ વધી રહી છે–દેખીતી રીતે પોવેલના અભિપ્રાયથી પ્રેરિત છે. બકકે .૫૭ એલ. એડ ૨ ડી ૭૫૦, માં કલમ ૧૬ (૧) માત્ર પસંદગીઓને મંજૂરી આપે છે પરંતુ આરક્ષણને નહીં. ઉપરોક્ત દલીલના સમર્થનમાં તર્ક એ જ છે જે પોવેલ, જે. દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. આ દલીલ, અમારા મતે, એ હકીકતની અવગણના કરે છે કે તે બાકકે , ૫૭ એલ. એડ ૨ ડી ૭૫૦ માં અદાલતનો સર્વસંમત મત નથી. બ્રેનન સહિત ચાર ન્યાયાધીશો, મેં એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે આવા આરક્ષણને ચૌદમા સુધારા દ્વારા પ્રતિબંધિત કરવામાં આવ્યું નથી, જ્યારે અન્ય ચાર (વોરેન બર્ગર, સીજે સહિત) એ મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે નાગરિક અધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૬૪નો ચૌદમો સુધારો અને શીર્ષક

છઠ્ઠો તમામ જાતિ–સભાન કાર્યક્રમોને પ્રતિબંધિત કરે છે. તે જ સમયે, બ્રાઉન, ૩૪૭ યુ. એસ. ૪૮૩ થી નોર્થ કેરોલિના બોર્ડ ઓફ એજ્યુકેશન વિ. સ્વાન, ૨૮ એલ. એડ ૨ ડી ૫૮૬ સુધીના શાળાના વિભાજનને લગતા નિર્ણયોની શ્રેણી છે–જ્યાં અદાલત સતત એવો મત લેતી રહી છે કે જો જાતિ ભેદભાવનો આધાર હોય, તો જાતિ સમાન રીતે ઉપચારાત્મક કાર્યવાહીનો આધાર બની શકે છે. મેટ્રો બ્રોડકાસ્ટિંગ ઈન્ક, ૫૮ આઈડબલ્યુ ૫૦૫૩ દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલા અભિગમમાં પરિવર્તન પણ એટલું જ મહત્વપૂર્ણ છે.'વિલંબિત અસરો' (ભૂતકાળના ભેદભાવની) સિદ્ધાંત તેમજ જાતિ–સભાન કાર્યક્રમોની કડક તપાસના ધોરણો બંનેને છોડી દેવામાં આવ્યા છે. એ નોંધવું પૂરતું છે કે આ નિર્ણયોમાંથી વિચારોની કોઈ એકસમાન પદ્ધતિને સમજી શકાતી નથી. વિચારો હજુ પણ ઉત્ક્રાંતિની પ્રક્રિયામાં હોવાનું જણાય છે.

પ્રશ્ન ૨ (અ):

શું અનુચ્છેદ ૧૬નો ખંડ (૪) ખંડ (૧) નો અપવાદ છે?

૭૪૧. બાલાજી, ૧૯૬૩ સપ્લિમેન્ટ ૧ એસસીઆર ૪૩૯ માં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે "તેમાં કોઈ શંકા નથી કે કલમ ૧૫ (૪) ને કલમ ૧૫ (૧) અને ૨૯ (૨) ની જોગવાઈ અથવા અપવાદ તરીકે વાંચવી પડશે".એવું અવલોકન

કરવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૧૫ (૪) ને ચંપકમ, ૧૯૫૧ એસસીઆર પ૨૫ માં નિર્ણયના પ્રકાશમાં પ્રથમ સુધારા દ્વારા આ અદાલત દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલી ખામી, એટલે કે કલમ ૧૬ ની કલમ (૪) ને અનુરૂપ કલમ ૧૫ માં જોગવાઈની ગેરહાજરી ને દૂર કરવાના દૃષ્ટિકોણથી દાખલ કરવામાં આવી હતી. , . બાલાજી, ૧૯૬૩ પૂરક ૧ એસ. સી. આર. ૪૩૯ પછી, દેવદાસન, (૧૯૬૪) ૪ એસ. સી. આર. ૬૮૦ માં અન્ય બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા (બહુમતી દ્વારા) એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું–"આગળ આ અદાલતે પહેલેથી જ એવું માન્યું છે કે કલમ ૧૬ ની કલમ (૪) કલમ (૧) ના પરંતુક અથવા અપવાદ તરીકે છે".જો કે, ન્યાયાધીશ સુબ્બા રાવે તેમના અસંમત અભિપ્રાયમાં અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે કલમ ૧૬ (૪) એ કલમ ૧૬ (૧) નો અપવાદ નથી, પરંતુ તે મુખ્ય જોગવાઈમાં જ અંતર્ગત રહેલા સિદ્ધાંતને જણાવવાની માત્ર એક જોરદાર રીત છે. જે છે તે , દેવદાસન, (૧૯૬૪) ૪ એસસીઆર ૬૮૦ના નિર્ણય પછી, આ અદાલત દ્વારા એવું ધારવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૧૬ (૪) એ કલમ ૧૬ (૧) નો અપવાદ છે. જોકે, આ દૃષ્ટિકોણને કેરળ રાજ્ય વિરુદ્ધ એન. એમ. થોમસ, (૧૯૭૬) ૨ એસ. સી. સી. ૩૧૦ માં બહુમતીના નિર્ણયથી ગંભીર ફટકો પડ્યો હતો. જોકે લઘુમતી (એચ. આર. ખન્ના અને એ. સી. ગુપ્તા, જેજે) એ અભિપ્રાય પર અડગ રહ્યા કે કલમ ૧૬ (૪) એક અપવાદ છે, બહુમતી (રે, સીજે, મેથ્યુ, ક્રિષ્ના લાયર અને ફઝલ અલી, જેજે) એ માન્યું કે કલમ ૧૬ (૪) કલમ ૧૬ (૧) નો અપવાદ નથી, પરંતુ તે કલમ ૧૬ (૧) માં ગર્ભિત સિદ્ધાંત દર્શાવવાની માત્ર એક

સહાનુભૂતિપૂર્ણ રીત છે.(બેગ જે એ થોડો અલગ દૃષ્ટિકોણ લીધેલ જેનો અહીં ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી નથી.) ઉપરોક્ત ચાર વિદ્વાન ન્યાયાધીશો, જેમના મંતવ્યોનો ઉલ્લેખ પેરા ૭૧૩માં કરવામાં આવ્યો છે, તેમણે એવું માન્યું હતું કે અનુચ્છેદ ૧૬ (૧) અનુચ્છેદ ૧૪માં સ્થાપિત સમાનતાના સિદ્ધાંતનું એક પાસું હોવાથી અનુચ્છેદ ૧૪ની જેમ જ વાજબી વર્ગીકરણની મંજૂરી આપે છે. અમારા આદરપૂર્વકના અભિપ્રાયમાં થોમસ (૧૯૭૬) ૨ એસ. સી. સી. ૩૧૦ માં બહુમતી દ્વારા લેવામાં આવેલો મત સાચો છે. અમે પણ માનીએ છીએ કે કલમ ૧૬ (૧) તેના દ્વારા સુનિશ્ચિત તકની સમાનતાની પ્રાપ્તિ સુનિશ્ચિત કરવા માટે વાજબી વર્ગીકરણની મંજૂરી આપે છે. તકની સમાનતાની ખાતરી આપવા માટે, અમુક પરિસ્થિતિઓમાં અસમાન સ્થિત વ્યક્તિઓ સાથે અસમાન વ્યવહાર કરવો જરૂરી હોઈ શકે છે.આમ ન કરવાથી, તે અસમાનતાને ટકાવી રાખશે અને તેને વધારશે. કલમ ૧૬ (૪) એ આવા વર્ગીકરણનું એક ઉદાહરણ છે, જે આ બાબતને વિવાદની બહાર રાખવા માટે મૂકવામાં આવ્યું છે. "નાગરિકોના પછાત વર્ગ" ને એક અલગ શ્રેણી તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે જે રાજ્યની સેવાઓમાં નિમણૂકો/હોદ્દાઓના આરક્ષણની પ્રકૃતિમાં વિશેષ સારવારને પાત્ર છે. તદનુસાર, અમે માનીએ છીએ કે કલમ ૧૬ ની કલમ (૪) કલમ ૧૬ ની કલમ (૧) થી અપવાદ નથી. તે કલમ (૧) માં ગર્ભિત અને મંજૂર વર્ગીકરણનું ઉદાહરણ છે. બંધારણ સભામાં અનુચ્છેદ ૬૯૩માં ઉલ્લેખિત અનુચ્છેદ ૧૦ (૩) [અનુચ્છેદ ૧૬ (૪) ને અનુરૂપ] ના મુસદ્દા પર ચર્ચા દરમિયાન ડૉ.

આંબેડકરનું ભાષણ દર્શાવે છે કે સંવિધાન સભાના નોંધપાત્ર સંખ્યામાં સભ્યોએ "અત્યાર સુધી વહીવટીતંત્રની બહાર રહેલા અમુક સમુદાયોના પ્રવેશ માટે જોગવાઈ (કરવામાં આવી રહી છે)" પર ભાર મૂક્યો હતો અને તે ડ્રાફ્ટ કલમ (૩) ને ઉપરોક્ત માંગને માન્યતા અને સ્વીકૃતિમાં મૂકવામાં આવી હતી. તે એક એવી જોગવાઈ છે જેને કલમ (૧) સાથે અને તેની સુસંગતતામાં વાંચવી આવશ્યક છે. ખરેખર, કલમ (૪) વિના પણ, રાજ્યને આવા વર્ગીકરણને વિકસાવવા અને તેમની તરફેણમાં નિમણૂકો/હોદ્દાઓની અનામત માટેની જોગવાઈ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હોત. કલમ (૪) માત્ર ચોક્કસ શબ્દોમાં આ બાબતને કોઈપણ શંકાની બહાર રાખે છે.

૭૪૨. બાલાજી ૧૯૬૩પૂરક ૧ એસ. સી. આર. ૪૩૯ માં અને અને દેવદાસન, (૧૯૬૪) ૪ એસ. સી. આર. ૬૮૦, વ્યક્ત કરેલા અભિપ્રાય અંગે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે તે સમયે આ અદાલત દ્વારા ત્યાં સુધી માન્યતા આપવામાં આવી ન હતી કે કલમ ૧૬ (૧) એ કલમ ૧૪નું એક પાસું હોવાથી તે સ્પષ્ટપણે વર્ગીકરણની મંજૂરી આપે છે. એકવાર આ લક્ષણને માન્યતા મળી ગયા પછી કલમ (૪) નો સિદ્ધાંત કલમ (૧) નો અપવાદ હોવાથી અસમર્થનીય બની ગયો. તે સ્વીકારવું પડ્યું હતું કે કલમ (૪) એ કલમ (૧) માં અંતર્ગત વર્ગીકરણનું ઉદાહરણ છે. હવે, જેમ કલમ ૧૬ (૧) એ કલમ ૧૪ અંતર્ગત રહેલા સિદ્ધાંતનું પાસું અથવા વિસ્તરણ છે, તેવી જ રીતે કલમ ૧૬ની કલમ (૨) પણ

કલમ (૧) ના પાસાનું વિસ્તરણ છે. જો કલમ (૪) કલમ (૧) નો અપવાદ હોય તો તે કલમ (૨) નો પણ અપવાદ છે. પછી પ્રશ્ન ઊભો થાય છે, જો કલમ (૪) એ કલમ (૨) નો અપવાદ હોય, જો કયા સંદર્ભમાં 'વર્ગ' નો અર્થ 'જાતિ' ન હોય. . ન તો કલમ (૧) કે ન તો કલમ (૨) વર્ગની વાત કરે છે. શું વિવાદનો અર્થ એ છે કે કલમ (૧) વર્ગીકરણની મંજૂરી આપતું નથી અને તેથી કલમ (૪) તેનો અપવાદ છે. આમ, કોઈપણ દ્રષ્ટિકોણથી, અરજદારોની દલીલમાં કોઈ ગુણવત્તા નથી.

પ્રશ્ન ૨ (સી):

<u>શું કલમ ૧૬ (૪) અનામતની વિભાવનાથી સંપૂર્ણ છે?</u>

૭૪૪. વિચારણા કરવા માટેનું આગામી પાસું એ છે કે શું કલમ (૪) અનામતની વિભાવનાથી સંપૂર્ણ છે? બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, પ્રશ્ન એ છે કે શું કલમ (૪) ની બહાર એટલે કે કલમ ૧૬ ની કલમ (૧) હેઠળ કોઈ અનામત આપી શકાય છે. આ બાબતમાં બે મત છે. આ બાબતની સંપૂર્ણ વિચારણા કરવા પર અમારો અભિપ્રાય છે કે કલમ (૪) અનામતની વિભાવનાથી સંપૂર્ણ નથી અને તેને ઠરાવી શકાય નહીં; તે માત્ર પછાત વર્ગોની તરફેણમાં અનામતથી સંપૂર્ણ છે. માત્ર તે કારણસર કે, વર્ગીકરણનું એક સ્વરૂપ ચોક્કસ કલમ તરીકે વર્ણવવામાં

આવ્યું છે, તે અનુસરતું નથી કે કલમ (૧) માં ગર્ભિત વર્ગીકરણની વિભાવના અને શક્તિ તેના દ્વારા સમાપ્ત થઈ જાય છે. આવું કહેવું સૈદ્ધાંતિક રીતે સાચું નહીં હોય. પરંતુ તે જ સમયે, એક વસ્તુ સ્પષ્ટ છે. તે ખૂબ જ અપવાદરૂપ પરિસ્થિતિઓમાં , અને તમામ અને વિવિધ કારણોસર નહીં–કે કલમ (૧) હેઠળ કોઈપણ પ્રકારના વધુ આરક્ષણની જોગવાઈ કરવી જોઈએ. આવા કિસ્સાઓમાં, જો બોલાવવામાં આવે તો રાજ્યએ સંતોષ કરવો પડશે કે કોઈ ઓક્ક્સ પરિસ્થિતિનું નિવારણ કરવા માટે આવી જોગવાઈ કરવી (જાહેર હિતમાં) જરૂરી હતી. કલમ (૪) ની હાજરી જ વિશેષ સારવારને લાયક વધુ વર્ગો બનાવવાની વૃત્તિ પર અવરોધક તરીકે કામ કરવી જોઈએ. આવું કહેવાનું કારણ ખૂબ જ સરળ છે. જો કલમ (૪) તેમજ કલમ (૧) બંને હેઠળ અનામત આપવામાં આવે, તો મુક્ત સ્પર્ધા તેમજ અનામત વર્ગો માટે ઉપલબ્ધ ખાલી જગ્યાઓ અનુરૂપ રીતે ખાલી કરવામાં આવશે અને તે કરવું વાજબી બાબત નથી.

શું કલમ ૧૬ ની કલમ (૧) કોઈપણ અનામતની મંજૂરી આપતી નથી?

૭૪૫. અગાઉના ફકરામાં આપેલા કારણોસર , આપણે એ દલીલને નકારી કાઢવી જોઈએ કે કલમ ૧૬ ની કલમ (૧) માત્ર પસંદગી, છૂટછાટો અને મુક્તિઓને લંબાવવાની મંજૂરી આપે છે, પરંતુ નિમણૂકો/હોદ્દાઓના આરક્ષણની મંજૂરી આપતું નથી. પેરા ૭૩૩માં દર્શાવ્યા મુજબ કલમ ૧૬ (૧)

હેઠળ કોઈ આરક્ષણ ન કરી શકાય તેવી દલીલ ખરેખર પોવેલ જે. એ બક્કે, ૫૭ એલ. એડ ૨ડી ૭૫૦માં ના અભિપ્રાયથી પ્રેરિત છે. પરંતુ તે જ ફકરામાં અમે ધ્યાન દોર્યું હતું કે તે કોર્ટનો સર્વસંમત અભિપ્રાય નથી. સૈદ્ધાંતિક રીતે, અમે ઉપરોક્ત દલીલ અનુસાર કોઈ આધાર જોતા નથી. ચોક્કસ વર્ગની તરફેણમાં કેવા પ્રકારની વિશેષ જોગવાઈ કરવી જોઈએ તે આપેલ પરિસ્થિતિની હકીકતો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને–અલબત્ત, અગાઉના ફકરામાંના અવલોકનોને આધિન રાજ્યએ નક્કી કરવાની બાબત છે,.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

((૨) પી. બી. સાવંત, જે. (પોતાના માટે) દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલ અભિપ્રાય અહીં નીચે દર્શાવેલ છેઃ

"૪૨૮.કેરળ રાજ્ય વી. એન. એમ. થોમસ, (૧૯૭૬) ૨ એસ. સી. સી. ૩૧૦ માં આ અદાલતના બહુમતી નિર્ણય સાથે., ટી. દેવદાસન વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૧૯૬૪) ૪ એસ. સી. આર. ૬૮૦ માં સુબ્બા રાવ, જે. ના લઘુમતી અભિપ્રાયની પુષ્ટિ કર્યા પછી, સ્થાયી ન્યાયિક મત એ છે કે કલમ ૧૬ ની કલમ (૪) તેની કલમ (૧) નો અપવાદ નથી, પરંતુ ખંડ (૧) માં શું ગર્ભિત છે તે માત્ર ભારપૂર્વક કહવાની રીત છે .

૪૨૯. સમાનતા માત્ર કાનૂની સમાનતાને જ નહીં પરંતુ વાસ્તવિક સમાનતાને પણ રજૂ કરે છે. તકની સમાનતાને પરિણામોની સમાનતાથી અલગ પાડવી પડશે. આપણા બંધારણની વિવિધ જોગવાઈઓ અને ખાસ કરીને કલમ ૩૮,૪૬,૩૩૫,૩૩૮ અને ૩૪૦ પ્રસ્તાવના સાથે જોડાયેલી જોગવાઈઓ દર્શાવે છે કે આપણા બંધારણમાં સ્થાપિત પારસ્પરિકતાનો અધિકાર માત્ર એક ઔપચારિક અધિકાર અથવા ખાલી ઘોષણા નથી. તે એક સકારાત્મક અધિકાર છે અને રાજ્ય તેને વાસ્તવિક અને અસરકારક બનાવવા માટે પગલાં લેવાની જવાબદારી હેઠળ છે.

૪૩૦. જો, તેમ છતાં, કલમ (૪) ને કલમ (૧) ના અપવાદ તરીકે ગણવામાં આવે, તો એક મહત્વપૂર્ણ પરંતુ અનિચ્છનીય પરિણામ આવી શકે છે. ખંડ (૧) હેઠળ અન્ય કોઈ વર્ગીકરણને મંજૂરી આપવામાં આવશે નહીં અને ખંડ (૪) એ ખંડ (૧) માં કરી શકાય તેવા તમામ અપવાદોને સમાપ્ત કરે છે તેવું માનવામાં આવશે. તે પછી શારીરિક રીતે વિકલાંગ, સૈન્યના કર્મચારીઓ અને સ્વાતંત્ર્ય સેનાનીઓ અને તેમના આશ્રિતો, પ્રોજેક્ટ અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ વગેરેની તરફેણમાં સેવાઓમાં અનામતની જોગવાઈ કરવા માટે તે ખુલ્લું રહેશે નહીં. આ વર્ગોની વ્યક્તિઓની તરફેણમાં કરવામાં આવેલા વર્ગીકરણને કલમ (૨) દ્વારા અસર થતી નથી. તેઓ તમામ વર્ગોને કાપી નાખે છે તે હકીકત ઉપરાંત, તેમની તરફેણમાં અનામત કલમ (૪) ના અર્થમાં પછાતપણું સિવાય અન્ય

વિચારણાઓ પર કરવામાં આવે છે. તેમાંના કેટલાક પછાત વર્ગોના હોઈ શકે છે જ્યારે કેટલાક આગળના વર્ગો અથવા વર્ગોના હોઈ શકે છે જે સેવાઓમાં પર્યાપ્ત પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે. જો કે, તેઓ તેમના પોતાના વર્ગમાં વધુ વંચિત છે, પછી ભલે તે પછાત હોય કે આગળ. તેથી, આ આધાર પર પણ એવું માનવું પડશે કે કલમ ૧૬ (૪) વિવિધ વર્ગોમાંથી બહાર કાઢે છે, જેમના માટે અનામત આપી શકાય છે, એટલે કે ચોક્કસ વર્ગ., નાગરિકોના પછાત વર્ગને, ભાર આપવા માટે અને બાબતોને શંકાની બહાર રાખવા માટે.

૪૩૧. આ જ કારણોસર, એવું પણ ઠરાવવું પડશે કે જ્યાં સુધી "પછાત વર્ગોની વાત છે, તેમના માટે અનામત માત્ર કલમ (૪) હેઠળ જ કરી શકાય છે કારણ કે તેમને તે વર્ગોમાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યા છે જેના માટે કલમ ૧૬ (૧) હેઠળ અનામત આપી શકાય છે. તેથી, અનુચ્છેદ ૧૬ (૪) પછાત વર્ગો માટે કરી શકાય તેવા તમામ આરક્ષણોનો સંપૂર્ણ સમાવેશ કરે છે, પરંતુ અનુચ્છેદ ૧૬ (૧) હેઠળ પછાત વર્ગો સિવાયના વર્ગો માટે કરી શકાય તેવા આરક્ષણોનો સંપૂર્ણ સમાવેશ કરતું નથી. તેવી જ રીતે, કલમ ૧૬ (૪) હેઠળ "પછાત વર્ગો" સિવાયના વર્ગો માટે કોઈ અનામત આપી શકાતી નથી. તેમણે અનુચ્છેદ ૧૬ (૧) અનુસાર તેમના આરક્ષણને જોવું પડશે.

૪૩૨. અહીં એ પણ ઉમેરવામાં આવી શકે છે કે અનામત વિવિધ સ્વરૂપો લઈ શકે છે, પછી ભલે તે પછાત કે અન્ય વર્ગો માટે હોય. તેમાં પસંદગીઓ, છૂટછાટો, મુક્તિઓ, વધારાની સુવિધાઓ વગેરે હોઈ શકે છે અથવા વર્તમાન કેસની જેમ નિમણૂકોમાં વિશિષ્ટ ક્વોટા હોઈ શકે છે. જ્યારે નિમણૂકો માટે વિશિષ્ટ ક્વોટા સિવાયના પગલાં અપનાવવામાં આવે છે, ત્યારે તે આરક્ષણના પગલાંનો ભાગ બને છે અથવા આરક્ષણનો લાભ લેવા માટે સહાયક અથવા જરૂરી હોય છે. અનામતનું સ્વરૂપ ગમે તે હોય, પછાત વર્ગોએ તેમને કલમ ૧૬ (૪) અને અન્ય વર્ગોને કલમ ૧૬ (૧) માં જોવું પડશે.

(ભાર મૂકવામાં

આવે છે)

(૩) એસ. રત્નાવેલ પાંડિયન, જે. (પોતાના માટે) નો અભિપ્રાય અહીં નીચે કાઢવામાં આવ્યો છે.

"૧૬૮.મારા મતે, કલમ ૧૬ની કલમ (૪) એ કલમ ૧૬ (૧) અને (૨) નો અપવાદ નથી, પરંતુ તે કલમ ૧૬ (૧) અને (૨) ને ઓવરરાઈડ કરતી એક સક્ષમ જોગવાઈ અને અનુમતિ છે; કે જ્યાં સુધી નાગરિકોના પછાત વર્ગનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી તે સેવાઓમાં નિમણૂકો અથવા હોદ્દાઓ માટે અનામતનો સ્રોત છે અને કલમ ૧૬ની કલમ (૧) હેઠળ નિમણૂકો અથવા હોદ્દાઓ માટે

અનામત સમાજના અન્ય વર્ગો જેમ કે શારીરિક રીતે વિકલાંગ વગેરેને આપી શકાય છે.

૧૬૯. આ અદાલતના ન્યાયિક અભિપ્રાયમાં સંપૂર્ણ સર્વસંમતિ છે કે કલમ ૧૬ (૪) હેઠળ રાજ્ય નાગરિકોના કોઈપણ પછાત વર્ગની તરફેણમાં નિમણૂકો અથવા હોદ્દાઓના આરક્ષણ માટે પૂરતી જોગવાઈ કરી શકે છે, જો રાજ્યના મતે આવા 'પછાત વર્ગ' નું રાજ્યમાં પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ નથી. હકીકતમાં બી. વેંકટરમણ વિરુદ્ધ મદ્રાસ રાજ્ય, એ. આઈ. આર. ૧૯૫૧ એસ. સી. ૨૨૯માં, આ અદાલતની સાત ન્યાયાધીશોની પીઠે ચુકાદો આપ્યો હતો કે "નાગરિકોના કોઈપણ પછાત વર્ગની તરફેણમાં હોદ્દાઓનું આરક્ષણ, તેથી, ગેરબંધારણીય ગણી શકાય નહીં".આ અદાલતના એક પણ ચુકાદાએ અનામતની બંધારણીય માન્યતા પર સહેજ પણ શંકા વ્યક્ત કરી નથી. તેથી, કાયદાની ઉપરોક્ત સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, હું આ પ્રશ્ન પર વધુ વિસ્તૃત ચર્ચા શરૂ કરવા માંગતો નથી.

૨૦. પંજાબ રાજ્ય વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે રાજ્ય દ્વારા અમુક અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને આપવામાં આવતી પ્રાધાન્યતા કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી નથી પરંતુ પ્રમાણસર સમાનતા લાવે છે. સમજદાર તફાવત પર આધારિત વર્ગીકરણ આંતર-પછાતપણું અને વસ્તીમાં

હિસ્સો અને સરકારી સેવાઓમાં પ્રતિનિધિત્વનું પ્રમાણ છે. આ તફાવત હાંસલ કરવાના હેતુ સાથે વાજબી જોડાણ ધરાવે છે. જેઓ અનુસૂચિત જાતિ અને અનુસૂચિત જનજાતિનો અસમાન વર્ગ છે તેમને અનામતનો લાભ આપી શકાય છે જેથી તેઓ સુનિશ્ચિત કરી શકે કે કલમ ૧૪ હેઠળ બાંયધરી મુજબ લાભ તેમને પહોંચે.આ હેતુ માટે, નીચેના નિર્ણયો પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી છેઃ

(i) મારી ચંદ્ર શેખર રાવ વિરુદ્ધ ડીન, શેઠ જી. એસ. માં. મેડિકલ કોલેજ એન્ડ ઓઆરએસ., (૧૯૯૦) ૩ એસસીસી ૧૩૦, કોર્ટે ચુકાદો આપ્યોઃ

> "૮. બંધારણની કલમ ૧૫ ધર્મ, જાતિ, જાતિ, લિંગ અથવા જન્મ સ્થળના આધારે ભેદભાવ પર પ્રતિબંધ મૂકે છે. જો કે, અનુચ્છેદ ૧૫ (૪) માં આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે તે અનુચ્છેદ અથવા સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૯ના ખંડ (૨) માંની કોઈ પણ બાબત રાજ્યને નાગરિકોના કોઈપણ સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો અથવા અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે પ્રગતિની કોઈ વિશેષ જોગવાઈ કરવાથી અટકાવશે નહીં. તેથી, સામાજિક અથવા શૈક્ષણિક રીતે પછાત

નાગરિકોને શૈક્ષણિક અથવા નોકરીની સુવિધાઓમાં સમુદાયના અન્ય વર્ગો સાથે સમાન બનાવવા માટે અનુસૂચિત જનજાતિઓ અથવા અનુસૂચિત જાતિઓની તરફેણમાં અનામત એ બંધારણનો આદેશ છે. સમાનતા એ આપણા બંધારણનો આદેશ છે. કલમ ૧૪ આપણા તમામ નાગરિકોને તેની સંપૂર્ણતામાં સમાનતાની ખાતરી આપે છે. રાજ્યને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે તે કોઈ પણ વ્યક્તિને કાયદા સમક્ષ સમાનતા અને ભારતના પ્રદેશની અંદર કાયદાના સમાન રક્ષણથી વંચિત ન રાખે, જો કે, જ્યાં તે જરૂરી હોય ત્યાં, અસમાન લોકો વચ્ચે તકની વાસ્તવિક સમાનતા લાવવાના હેતુથી, અમુક અનામત જરૂરી છે અને તે સુનિશ્ચિત થવી જોઈએ. બંધારણ હેઠળ સમાનતા એ એક ગતિશીલ ખ્યાલ છે જેમાં સમાનતાની દરેક પ્રક્રિયાને આવરી લેવી આવશ્યક છે. મોટી સંખ્યામાં લોકો માટે સમાનતા એક જીવંત વાસ્તવિકતા બનવી જોઈએ. જેઓ અસમાન છે, હકીકતમાં, તેમની સાથે સમાન ધોરણો દ્વારા વ્યવહાર કરી શકાતો નથી; તે

કાયદામાં સમાનતા હોઈ શકે છે પરંતુ તે ચોક્કસપણે વાસ્તવિક સમાનતા નહીં હોય. તકની સમાનતાનું અસ્તિત્વ માત્ર વિકલાંગતાની ગેરહાજરી પર જ નહીં પરંતુ ક્ષમતાઓની હાજરી પર પણ નિર્ભર કરે છે. આ માત્ર કાયદાકીય સમાનતાની બાબત નથી. કાયદાકીય સમાનતાએ આખરે વાસ્તવિક સમાનતામાં તેનું કારણ શોધવું જોઈએ. તેથી, જે લોકો તેમની સંપત્તિ, શિક્ષણ અથવા સામાજિક વાતાવરણમાં વાસ્તવિક રીતે અસમાન છે, તેમને ચોક્કસ ક્ષેત્રોમાં સમાન બનાવવાના હેતુથી રાજ્યએ વળતરકારી રાજ્ય કાર્યવાહીનો આશરો લેવો જોઈએ. સમાજમાં અસ્તિત્વ ધરાવતી વાસ્તવિક અસમાનતાને ધ્યાનમાં લેવી અને વાસ્તવિક સમાનતા લાવવા માટે સામાજિક અને આર્થિક રીતે વંચિત વ્યક્તિઓને પ્રાધાન્ય અને અનામત આપીને અથવા વધુ લાભદાયી સ્થિતિ ધરાવતા લોકો પર અવરોધ ઊભો કરીને હકારાત્મક પગલાં લેવા જરૂરી છે. દેખીતી રીતે ભેદભાવપૂર્ણ હોવા છતાં આવા હકારાત્મક પગલાંની ગણતરી વાસ્તવિક

અસમાનતાને દૂર કરીને અને સમુદાયના નબળા વર્ગોને મજબૂત અને વધુ શક્તિશાળી વર્ગો સાથે સમાનતાના પાયા પર મૂકીને વ્યાપક ધોરણે સમાનતા પેદા કરવા માટે કરવામાં આવે છે, જેથી સમુદાયના દરેક સભ્ય, તેમનો જન્મ, વ્યવસાય અથવા સામાજિક સ્થિતિ ગમે તે હોય, તેમના શારીરિક, ચારિત્ર્ય અને બુદ્ધિના કુદરતી દાનનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરવાની સમાન તકનો આનંદ માણી શકે. આ સંબંધમાં, પ્રદીપ જૈન વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૧૯૮૪) ૩ એસ. સી. સી. ૬૫૪ "માં આ અદાલતના નિરીક્ષણોનો સંદર્ભ આપી શકાય.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

((૨) ડૉ. પ્રદીપ જૈન અને બીજા વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય, (૧૯૮૪) ૩ એસ. સી. સી. ૬૫૪, માં નીચેના અવલોકનો કરવામાં આવ્યા હતા:

"૧૩..... પ્રખ્યાત કવિ વિલિયમ બ્લેકે ગ્રાફિકલી જે કહ્યું તે ખૂબ જ સાચું છે, એટલે કે, "સિંહ અને બળદ

માટેનો એક કાયદો જુલમ છે".જેઓ અસમાન છે, હકીકતમાં, તેમની સાથે સમાન ધોરણો દ્વારા વ્યવહાર કરી શકાતો નથી; તે કાયદામાં સમાનતા હોઈ શકે છે પરંતુ તે ચોક્કસપણે વાસ્તવિક સમાનતા નહીં હોય. તેથી, સમાજમાં અસ્તિત્વમાં રહેલી વાસ્તવિક અસમાનતાને ધ્યાનમાં લેવી અને વાસ્તવિક સમાનતા લાવવા માટે સામાજિક અને આર્થિક રીતે વંચિત વ્યક્તિઓને પ્રાધાન્ય આપીને અથવા વધુ લાભદાયી સ્થિતિ ધરાવતા લોકો પર અવરોધ ઊભો કરીને હકારાત્મક પગલાં લેવા જરૂરી છે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

(૩) ભારત સંઘમાં અને અન્ય. v. રાકેશ કુમાર અને અન્ય (૨૦૧૦) ૪ એસ. સી. સી. ૫૦, એવું મંતવ્ય હતું:

"૩૭. આપણી કાનૂની વ્યવસ્થામાં તે એક સારી રીતે સ્વીકૃત આધાર છે કે "મૂળ સમાનતા" અને "વિતરણ ન્યાય" જેવા વિચારો "કાયદા સમક્ષ સમાન રક્ષણ"

ની બાંયધરીની આપણી સમજણના કેન્દ્રમાં છે. રાજ્ય સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય ક્ષેત્રોમાં અસમાનતાની સાથે અલગ રીતે વ્યવહાર કરી શકે છે. પ્રશ્ન એ છે કે શું "વાજબી વર્ગીકરણ બુદ્ધિગમ્ય ભિન્નતાના આધારે કરવામાં આવ્યું છે અને શું તે જ માપદંડ કાયદેસર સરકારી ઉદ્દેશ્ય સાથે સીધો સંબંધ ધરાવે છે. હકારાત્મક કાર્યવાહીના પગલાંની માન્યતાની તપાસ કરતી વખતે, તપાસ કડક તપાસના ધોરણને બદલે પ્રમાણસરતાના ધોરણ દ્વારા સંચાલિત થવી જોઈએ, "અલબત્ત, આ સકારાત્મક કાર્યવાહીના પગલાંની સમયાંતરે સમીક્ષા થવી જોઈએ અને બદલાતી સામાજિક અને આર્થિક પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને સમયાંતરે વિવિધ પગલાંમાં ફેરફાર અથવા અનુકૂલન કરવું જોઈએ. પંચાયતોમાં બેઠકોનું આરક્ષણ એ બંધારણના ભાગ IX દ્વારા સક્ષમ કરાયેલ એક સકારાત્મક પગલાં છે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

((iv) દેગા વેંકટ હર્ષ વર્ધન અને બીજા વિ. અકુલા વેન્ટાકા હર્ષવર્ધન અને અન્ય, (૨૦૧૯) ૧૨ એસ. સી. સી. ૭૩૫, સમાન અવલોકનો કરવામાં આવ્યા હતા.

૨૧. એસ. આર. ચૌધરી વી. પંજાબ રાજ્ય અને બીજા , એ. આઈ. આર. ૨૦૦૧ એસ. સી. ૨૭૦૭, ટી. એમ. એ. પાઈ ફાઉન્ડેશન અને અન્ય વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૦૨) બી. એસ. સી. સી. ૪૮૧, સોભા હેમવતી દેવી વિરુદ્ધ સેઠ્ઠી ગંગાધરા સ્વામી અને અન્ય, એ. આઈ. આર. ૨૦૦૫ એસ. સી. ૮૦૦ માં અવલોકન મુજબ ઉદ્દેશ્ય–લક્ષી અભિગમ અપનાવવો પડશે. એમ. નાગરાજમાં, નીચેના અવલોકનો કરેલ હતા

"૧૨૨.અમે પુનરાવર્તન કરીએ છીએ કે ૫૦ ટકાની ટોચમર્યાદા, ક્રીમી લેયરની વિભાવના અને અનિવાર્ય કારણો, એટલે કે પછાતપણું, પ્રતિનિધિત્વની અપર્યાપ્તતા અને એકંદર વહીવટી કાર્યક્ષમતા એ તમામ બંધારણીય જરૂરિયાતો છે જેના વિના અનુચ્છેદ ૧૬ માં તકની સમાનતાનું માળખું તૂટી જશે.

રી માં. અનુસૂચિત જાતિઓ માટે ક્રીમી લેયર ખ્યાલનો અમલ;

૨૨. ((અ) ઇન્દ્ર સોહ્નરીમાં પછાત વર્ગો તરીકે ઓળખાતા વર્ગોમાં સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે ઉન્નત લોકોને બાકાત રાખવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. બી. પી. જીવન રેડ્ડી, જે. (પોતાના માટે અને અન્ય તમારા માટે) આ રીતે અવલોકન કર્યું

૭૯૨. જ્યારે કે અમે સંમત છીએ કે કલમ (૪) નો ઉદ્દેશ જૂથ પછાતપણું છે, કારણ કે આવા સામાજિક રીતે ઉન્નત સભ્યોને બાકાત રાખવાથી 'વર્ગ' ખરેખર પછાત વર્ગ બનશે અને કલમ (૪) ના હેતુ અને ઉદ્દેશને માત્ર યોગ્ય રીતે જોશે. (આ ચર્ચા માત્ર અન્ય પછાત વર્ગો સુધી મર્યાદિત છે અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અનુસૂચિત જાતિઓના કિસ્સામાં તેની કોઈ સુસંગતતા નથી.)

૭૯૫. "નાગરિકોનો પછાત વર્ગ" શબ્દનો અર્થ અન્ય પછાત વર્ગો કે જેઓ અનુસૂચિત જાતિઓ અને/અથવા અનુસૂચિત જનજાતિઓ જેવા જ સ્થિત છે એમ કહીને તેના અર્થને લાયક ઠેરવવાનું અથવા તેને મર્યાદિત કરવાનું અમને કોઈ કારણ દેખાતું નથી. પેરા ૭૬૬માં દર્શાવ્યા મુજબ, બંન્ને કલમ માં ઉપયોગમાં લેવાતી સુસંગત ભાષા સ્પષ્ટ રીતે કલમ અલગ છે , અનુચ્છેદ ૧૬(૪) અનુસૂચિત જાતિઓ અથવા અનુસૂચિત જનજાતિઓનો સંદર્ભ આપતી નથી ; , જો એમ હોય તો, આપણે પછાતપણાને તેના રક્ષણનો દાવો કરનારા તમામ લોકો માટે પ્રમાણભૂત પછાતપણું ગણવાનું કોઈ કારણ નથી. હકીકતમાં, ન તો અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓની અંદરની ઘણી જાતિઓ/જૂથો/જનજાતિઓ સમાન રીતે સ્થિત છે અને ન તો અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ સમાન રીતે સ્થિત છે. જો કોઈ જૂથ અથવા વર્ગ અનુસૂચિત જાતિઓની જેમ સ્થિત હોય, તો તેમની પાસે તે વર્ગમાં સમાવેશ માટે કેસ હોઈ શકે છે, પરંતુ હકીકતમાં અથવા સૈદ્ધાંતિક રીતે એવું

માનવા માટે કોઈ આધાર નથી કે અન્ય વર્ગો/જૂથો પછાત વર્ગો તરીકે લાયકાત મેળવવા માટે તેમની જેમ સ્થિત હોવા જોઈએ. અન્ય પછાત વર્ગોની વિભાવનામાં આવી કોઈ પ્રાથમિક વિભાવનાઓને સામેલ કરવાની કોઈ બાંહેધરી નથી, તે જ સમયે, અમે એ સ્પષ્ટ કરવાનું યોગ્ય માનીએ છીએ કે પછાતપણું, સાપેક્ષ શબ્દ હોવાને કારણે, સંદર્ભમાં દેશ અથવા રાજ્યની સમગ્ર વસ્તીની પ્રગતિના સામાન્ય સ્તર દ્વારા નક્કી થવું જોઈએ. આનાથી વધુ કહેવું મુશ્કેલ છે. જો કોઈ મંડળ આયોગના અહેવાલના પ્રથમ ખંડના પ્રકરણ II અને XI સાથે ખંડ ૨ માં પરિશિષ્ટ XII અને XXI નો અભ્યાસ કરે તો પછાતપણાની ખાતરી કરવાની પ્રક્રિયા કેટલી મુશ્કેલ છે તે જાણી શકાય છે . એ આયોગના સત્તામંડળ પર છોડવું જોઈએ કે જે પછાત વર્ગોની ઓળખ કરવા માટે યોગ્ય અને સુસંગત માપદંડ વિકસાવવા અને તે માપદંડ સામે લોકોના વિવિધ જૂથો, જાતિઓ, વર્ગો અને વર્ગોની ચકાસણી કરવા માટે નિયુક્ત કરવામાં આવે. જો, કોઈ પણ સંજોગોમાં, કોઈ ચોક્કસ જાતિ અથવા વર્ગને ખોટી રીતે નિયુક્ત કરવામાં આવે અથવા પછાત વર્ગ તરીકે નિયુક્ત કરવામાં ન આવે, તો તેને હંમેશા કાયદાની અદાલત સમક્ષ પણ પૂછપરછ કરી શકાય છે. અમે એમ પણ ઉમેરી શકીએ કે મંડલ આયોગ (પ્રકરણ ૧૧) દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલા માપદંડની સુસંગતતા પર અમારી સામેના કોઈ પણ વકીલ દ્વારા સવાલ ઉઠાવવામાં આવ્યો નથી. વાસ્તવિક ઓળખ એ એક અલગ બાબત છે જેની અમે અન્યત્ર ચર્ચા કરીશું.

૭૯૬.–૭૯૭, હવે આપણે પ્રશ્ન નંબર ૩ હેઠળ આપણી ચર્ચાનો સારાંશ આપી શકીએ છીએ. ((અ) જાતિ ભારતમાં એક સામાજિક વર્ગ હોઈ શકે છે અને ઘણી વાર છે. જો તે સામાજિક રીતે પછાત છે, તો તે અનુચ્છેદ૧૬ (૪) ના હેતુઓ માટે પછાત વર્ગ હશે. બિન–હિંદુઓમાં, ઘણા વ્યવસાયિક જૂથો, સંપ્રદાયો અને સંપ્રદાયો છે, જે ઐતિહાસિક કારણોસર સામાજિક રીતે પછાત છે તેઓ પણ કલમ ૧૬ (૪) (બી) ના હેતુઓ માટે પછાત સામાજિક સમૂહોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. ન તો બંધારણ કે ન તો કાયદો પછાત વર્ગોની ઓળખની પ્રક્રિયા અથવા પદ્ધતિ સૂચવે છે. અદાલત માટે આવી કોઈ પ્રક્રિયા અથવા પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરવી ન તો શક્ય છે અથવા સલાહભર્યું છે. તે તેમણે ઓળખવા માટે નિયુક્ત સત્તામાં છોડવું જોઈએ. તે એવી પદ્ધતિ/પ્રક્રિયા અપનાવી શકે છે કે જે તે અનુકૂળ માને અને જ્યાં સુધી તેનો સર્વેક્ષણ સમગ્ર વસ્તીને આવરી લે છે, તેના પર કોઈ વાંધો લઈ શકાય નહીં. પછાત વર્ગોની ઓળખ ચોક્કસપણે અન્ય જૂથો, વર્ગો અને લોકોના વર્ગો વચ્ચે અને તેમની સાથે જાતિઓના સંદર્ભો સાથે કરી શકાય છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ જાતિઓ સાથે પ્રક્રિયા શરૂ કરી શકે છે, જ્યાં પણ તેઓ જોવા મળે છે, માપદંડ (પછાતપણું નક્કી કરવા માટે વિકસિત) લાગુ કરી શકે છે અને શોધી શકે છે કે તે માપદંડને સંતોષે છે કે કેમ. જો તે કરે છે – જે બહાર આવે છે તે કલમ ૧૬ (૪) ના અર્થમાં અને હેતુઓ માટે "નાગરિકોનો પછાત વર્ગ" છે. અન્ય વ્યવસાયિક જૂથોના કિસ્સામાં પણ આવી જ પ્રક્રિયા અપનાવી શકાય છે. સમુદાયો અને વર્ગો, જેથી સમગ્ર વસ્તીને આવરી શકાય.

કેન્દ્રિય વિચાર અને એકંદર ઉદ્દેશ સમાજમાં ઉપલબ્ધ તમામ જૂથો, વર્ગો અને વર્ગોને ધ્યાનમાં લેવાનો હોવો જોઈએ. જાતિ દેશની મોટાભાગની વસ્તીને આવરી લેતા હાલના, ઓળખી શકાય તેવા સામાજિક જૂથ/વર્ગનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે, તેથી કોઈ પણ વ્યક્તિ તેની સાથે શરૂઆત કરી શકે છે અને પછી અન્ય જૂથો, વિભાગો અને વર્ગોમાં જઈ શકે છે. (સી) કોઈ વર્ગને પછાત વર્ગ તરીકે નિયુક્ત કરવો જરૂરી નથી કે તે અનુસૂચિત જાતિઓ/અનુસૂચિત જનજાતિઓની જેમ સ્થિત હોય. (ડી) ક્રીમી સ્તરને બાકાત રાખી શકાય છે અને તેને બાકાત રાખવો જોઈએ. (ઇ) એવું કહેવું યોગ્ય નથી કે અનુચ્છેદ ૧૬ (૪) દ્વારા વિચારવામાં આવેલ પછાત વર્ગ અનુચ્છેદ ૧૫ (૪) અને અનુચ્છેદ ૩૪૦માં ઉલ્લેખિત સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો સુધી મર્યાદિત છે. તે ઘણી પહોળી છે. સામાજિક અને શૈક્ષણિક પછાતપણાની કસોટી અથવા જરૂરિયાત અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને લાગુ કરી શકાતી નથી, જેઓ નિઃશંકપણે "નાગરિકોના પછાત વર્ગ" અભિવ્યક્તિમાં આવે છે. કલમ ૧૬ (૪) માં સામાજિક પછાતપણું પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હોવાનું જણાય છે. અલબત્ત, સામાજિક, શૈક્ષણિક અને આર્થિક પછાતપણું ભારતીય સંદર્ભમાં નજીકથી જોડાયેલું છે. કલમ ૧૬ (૪) દ્વારા વિચારવામાં આવેલા વર્ગો કલમ ૧૫ (૪) દ્વારા વિચારવામાં આવેલા વર્ગો કરતાં વધુ વ્યાપક હોઈ શકે છે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

૨૩. જરનૈલ સિંહના કેસમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૩૪૧ અને ૩૪૨માં ક્રીમી લેયરની વિભાવનાનો ઉપયોગ કોઈ પણ રીતે રાષ્ટ્રપતિની સૂચિ સાથે છેડ છાડ નથી. નીચેની ચર્ચા કરવામાં આવી હતીઃ

૨૬. અનામતનો સંપૂર્ણ ઉદ્દેશ એ જોવાનો છે કે નાગરિકોના પછાત વર્ગો આગળ વધે જેથી તેઓ ભારતના અન્ય નાગરિકો સાથે સમાન ધોરણે હાથ મિલાવીને આગળ વધી શકે. આ શક્ય નહીં બને જો માત્ર તે વર્ગની અંદરની ક્રીમી લેયર જ જાહેર ક્ષેત્રની તમામ પ્રતિષ્ઠિત નોકરીઓ મેળવે અને પોતાને ટકાવી રાખે, બાકીના વર્ગને હંમેશની જેમ પછાત છોડી દે. આ કેસ હોવાથી, તે સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે કોઈ અદાલત અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ પર ક્રીમી લેયર સિદ્ધાંત લાગુ કરે છે, ત્યારે તે ભારતના બંધારણની કલમ ૩૪૧ અથવા ૩૪૨ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિની સૂચિ સાથે કોઈ પણ રીતે છેડછાડ કરતી નથી. ઉપરોક્ત યાદીમાં નામ આપવામાં આવેલ જાતિ અથવા જૂથ અથવા પેટા જૂથ બરાબર પહેલાની જેમ જ ચાલુ છે. તે જૂથ અથવા પેટા જૂથની અંદરની તે જ વ્યક્તિઓ છે, જેઓ ક્રીમી લેયર સાથે સંકળાયેલા હોવાના કારણે અસ્પૃશ્યતા અથવા પછાતપણામાંથી બહાર આવ્યા છે, જેમને અનામતના લાભમાંથી બાકાત રાખવામાં આવ્યા છે. રાષ્ટ્રપતિની યાદીમાં જૂથ અથવા પેટા જૂથમાં સમાવિષ્ટ આ વ્યક્તિઓ પણ તે સૂચિમાં જ રહે છ. , જ્યારે કલમ ૧૪ અને ૧૬ હેઠળ

આરક્ષણના સિદ્ધાંતને લાગુ કરવાની વાત આવે છે ત્યારે જ તે પેટા જૂથની અંદરના ક્રીમી સ્તરને આવા આરક્ષણનો લાભ આપવામાં આવતો નથી.

૨૭. કલમ ૩૪૧ અને ૩૪૨ હેઠળ સમાવિષ્ટ કલમ ૧૪૧ અને ૩૪૨ મુજબ રાષ્ટ્રપતિની સૂચિમાંથી સંસદ ક્રીમી લેયરને બાકાત રાખી શકે કે નહીં તે અંગે અમારે વિચારવું જરૂરી નથી લાગતું. સંસદને આ સૂચિમાં સમાવિષ્ટ જૂથો અથવા પેટા જૂથોમાંથી ક્રીમી લેયરને બાકાત રાખવાની સત્તા આપે છે એવી ધારણા પર પણ, તે સ્પષ્ટ છે કે બંધારણીય અદાલતો, ક્રીમી લેયરને બાકાત રાખવા માટે બંધારણની કલમ ૧૪ અને ૧૬ ને લાગુ કરીને આ કવાયતમાં એ હકીકત દ્વારા નિષ્ફળ કહી શકાય નહીં કે રાષ્ટ્રપતિ યાદીમાં કોઈ ચોક્કસ જૂથ અથવા પેટા જૂથમાં હોવાનું કહેવાય છે તે વ્યક્તિઓને ક્રીમી લેયર સિદ્ધાંત લાગુ કરવા પર સંસદ દ્વારા બહાર રાખી શકાય છે. બંધારણીય કાયદામાં વારંવાર લાગુ કરવામાં આવતા સૌથી મહત્વપૂર્ણ સિદ્ધાંતોમાંથી એક સુમેળભર્યા અર્થઘટનનો સિદ્ધાંત છે. જ્યારે કલમ ૧૪ અને ૧૬નું અન્ય કલમ ૩૪૧ અને ૩૪૨ સાથે સુમેળપૂર્વક અર્થઘટન કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે સ્પષ્ટ છે કે સંસદને સંબંધિત પરિબળોના આધારે રાષ્ટ્રપતિની સૂચિમાંથી વ્યક્તિઓને સામેલ કરવા અથવા બાકાત રાખવાની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા હશે. તેવી જ રીતે, બંધારણીય અદાલતો, જ્યારે અનામતના સિદ્ધાંતને લાગુ કરે છે, ત્યારે ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪ અને ૧૬ હેઠળ સમાનતાના સિદ્ધાંતોને લાગુ કરતી વખતે આવા જૂથો અથવા પેટા

જૂથોમાંથી ક્રીમી લેયરને બાકાત રાખવા માટે તેમના અધિકારક્ષેત્રમાં હશે. અમે અશોક કુમાર ઠાકુર (૨૦૦૮) ૬ એસ. સી. સી. I માં સી. જે. બાલકૃષ્ણનના નિવેદન સાથે સહમત નથી કે ક્રીમી લેયર સિદ્ધાંત માત્ર ઓળખનો સિદ્ધાંત છે અને સમાનતાનો સિદ્ધાંત નથી.

૨૮. તેથી, જ્યારે નાગરાજ.(૨૦૦૬) ૮ એસ. સી. સી. ૨૧૨એ અનુછેદ ૧૬ (૪–એ) અને ૧૬ (૪–બી) તરફ દોરી જતા બંધારણીય સુધારાઓને જાળવી રાખવા માટે મૂળભૂત માળખા પરીક્ષણના ઉપયોગની કવાયતમાં અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ પર ક્રીમી લેયર પરીક્ષણ લાગુ કર્યું હતું. , તેણે કલમ ૩૪૧ અથવા કલમ ૩૪૨ હેઠળ સંસદની સત્તામાં કોઈ પણ રીતે દખલ કરી નથી. તેથી, અમારો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે ચુકાદાના આ ભાગની સમીક્ષા કરવાની જરૂર નથી, અને પરિણામે, નાગરાજને સંદર્ભિત કરવાની જરૂર નથી.(૨૦૦૬) સાત ન્યાયાધીશોની બેન્ચ.આપણે આ તબક્કે એ પણ ઉમેરી શકીએ કે નાગરાજ, (૨૦૦૬) ૮ એસ. સી. સી. ૨૧૨ એ આ અદાલતના પાંચ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોનો સર્વસંમત ચુકાદો છે, જે વર્ષ ૨૦૦૬થી સત્તામાં છે.આ ચુકાદાને વારંવાર અનુસરવામાં આવ્યો છે અને આ અદાલતના સંખ્યાબંધ ચુકાદાઓ દ્વારા લાગુ કરવામાં આવ્યો છે, એટલે કેઃ

૨૮.૧.અનિલ ચંદ્ર વિરુદ્ધ રાધા કૃષ્ણ ગૌર, (૨૦૦૯) ૯ એસ. સી. સી. ૪૫૪ (બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચ) (પેરા ૧૭ અને ૧૮ જુઓ).

૨૮.૨.સૂરજ ભાન મીના વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય , (૨૦૧૧) I SCC ૪૬૭ (બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચ) (પેરા ૧૦,૫૦ અને ૬૭ જુઓ).

૨૮.૩.યુ. પી. પાવર કોર્પોરેશન લિમિટેડ . વી. રાજેશ કુમાર, (૨૦૧૨) ૭ એસસીસી ૧.(બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચ) (જુઓ પેરા ૬૧,૮૧ (IR), અને ૮૬].

૨૮.૪.એસ. પન્નીર સેલવાંમ વિ. તમિલ નાડુ રાજ્ય ., (૨૦૧૫) ૧૦ એસ. સી. સી. ૨૯૨, (બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચ) (પેરા ૧૧,૧૯ અને ૩૬ જુઓ).

૧૮.૫.સેન્ટ્રલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા વી એસસી/એસટી કર્મચારી કલ્યાણ આવા (૨૦૧૫) ૧૨ એસસીસી ૩૦૮ (બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચ) (પુરા ૯ અને ૨૬ જુઓ).

૨૮.૬. સુરેશ ચંદ ગૌતમ વિરુદ્ધ યુ. પી. રાજ્ય (૨૦૧૬) ૧૧ એસ. સી. સી. ૧૧૩ (બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચ) (પેરા ૨ અને ૪૫ જુઓ).

૨૮.૭. બી. કે. પવિત્રઆ . V . ભારત સંઘ (૨૦૧૭) ૪ SCC ૬૨૦ (બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચ) (જુઓ પેરા ૧૭ થી ૨૨) ".

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

૨૪. અશોક કુમાર ઠાકુર વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્ય, (૨૦૦૮) ૬ એસ. સી. સી. ૧ પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું છે, તે મુદ્દો બતાવવા કે ઇન્દ્ર સાહની (ઉપરોક્ત) માં નિર્ણય અન્ય પછાત વર્ગો સુધી મર્યાદિત હતો અને અનુસૂચિત જાતિઓ સુધી મર્યાદિત ન હતો. એવું જોવા મળ્યું હતું:;

–૩૯૫.સાહનીમાં (૧).૧૯૯૨ પૂરક (૩) એસ. સી. સી. ૨૧૭, સમગ્ર ચર્ચા માત્ર અન્ય પછાત વર્ગો સુધી મર્યાદિત હતી. તેવી જ રીતે, તાત્કાલિક કેસમાં, સમગ્ર ચર્ચા માત્ર અન્ય પછાત વર્ગો સુધી મર્યાદિત હતી. તેથી, હું અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે ક્રીમી લેયરને બાકાત રાખવાની લાગુતા અંગે કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરતો નથી.

૬૩૩. ઇન્દ્ર સાહની (૧), ૧૯૯૨ સપ્લિમેન્ટ (૩) એસ. સી. સી. ૨૧૭ માં, ક્રીમી લેયર બાકાત માત્ર ઓ. બી. સી. ના સંદર્ભમાં હતું. બહુમતી માટે બોલતા

રેડ્ડી, જે. એસ. સી. સી. પેજ ૭૨૫ પર જણાવવામાં આવ્યું છે કે "આ ચર્ચા માત્ર અન્ય પછાત વર્ગો સુધી મર્યાદિત છે અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અનુસૂચિત જાતિઓના કિસ્સામાં તેની કોઈ સુસંગતતા નથી". તેવી જ રીતે, તાત્કાલિક કેસમાં, સમગ્ર ચર્ચા એ માત્ર અન્ય પછાત વર્ગો સુધી મર્યાદિત હતી. તેથી, હું અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે ક્રીમી લેયરને બાકાત રાખવાની લાગુતા અંગે કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરતો નથી.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

અશોક કુમાર (ઉપરોક્ત) માં, અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે ક્રીમી લેયરની વિભાવના અંગે કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો ન હતો. જો કે, હવે જરનૈલ સિંહ (ઉપરોક્ત) તે સંબંધમાં સ્પષ્ટ છે અને જણાવે છે કે તે અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને લાગુ કરી શકાય છે, અને તે કલમ ૩૪૧ અને ૩૪૨ હેઠળની ચાદીઓ સાથે છેડછાડ કરવા સમાન નથી. વર્તમાન બાબતમાં સામેલ પ્રશ્ન વર્ગીકરણનો છે અને તે રીતે અનામતના કોઈપણ જાતિ લાભથી વંચિત કર્યા વિના પ્રેફરન્શિયલ ટ્રીટમેન્ટનો છે.

૨૫. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઇ. ચિન્નાઐયા અન્ય કે. સી. વસંત કુમાર અને એન. એમ. થોમસ ના બંધનકર્તા નિર્ણયોથી વિપરીત છે.

(અ) કે. સી. વસંત કુમારમાં એમ. આર. બાલાજી ના નિર્ણયને અલગ પાડવામાં આવ્યો હતો. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે વધુ પછાત વર્ગોને મદદ કરવા માટે પછાત અને વધુ પછાત વચ્ચેનું વર્ગીકરણ જરૂરી છે. જે વર્ગો ચોક્કસપણે ઉન્નત વર્ગોથી ઘણા પાછળ છે, પરંતુ ખૂબ જ પછાત વર્ગોથી આગળ છે તેમને મદદ કરવા માટે પેટા–વર્ગીકરણને મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. નીચેનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતોઃ

"૫૫.બાલાજી, એ. આઈ. આર. ૧૯૬૩ એસ. સી. ૬૪૯ માં એવું પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે પછાત વર્ગો અને વધુ પછાત વર્ગો વચ્ચે અનામતના આદેશ દ્વારા કરવામાં આવેલું પેટા–વર્ગીકરણ કલમ ૧૫ (૪) હેઠળ વાજબી લાગતું નથી કારણ કે તે રાજ્યના સૌથી અદ્યતન વર્ગોની સરખામણીમાં ઓછા ઉન્નત નાગરિકોના તમામ વર્ગોને લાભ આપવા માટે ઘડવામાં આવેલું એક પગલું હોવાનું જણાય છે, અને તે કલમ ૧૫ (૪) નો અવકાશ ન હતો, પેટા–વર્ગીકરણનું પરિણામ એ હતું કે રાજ્યની લગભગ ૯૦ ટકા વસ્તીને પછાત ગણવામાં આવી હતી. આવા અભ્યાસક્રમની ઔચિત્ય દરેક કેસની હકીકતો પર સવાલ ઉઠાવવા માટે ખુલ્લી હોઈ શકે છે, પરંતુ જો બંને વર્ગો માત્ર થોડા જ પાછળ

ન હોય, પરંતુ સૌથી વધુ ઉન્નત વર્ગોથી ઘણા પાછળ હોય, તો સૈદ્ધાંતિક રીતે પછાત વર્ગો અને વધુ પછાત વર્ગોમાં વર્ગીકરણ ન થઈ શકે. હકીકતમાં આ પ્રકારનું વર્ગીકરણ વધુ પછાત વર્ગોને મદદ કરવા માટે જરૂરી હશે; નહીં તો પછાત વર્ગો કે જેઓ વધુ પછાત વર્ગો કરતાં થોડો વધુ ઉન્નત હોઈ શકે છે તેઓ તમામ બેઠકો લઈ શકે છે, જેમ કે, જો અનામત વધુ પછાત વર્ગો સુધી મર્યાદિત હોત અને સહેજ વધુ ઉન્નત પછાત વર્ગો અનામત આપવામાં ન આવી હોત, સૌથી વધુ ઉન્નત વર્ગો. સામાન્ય વર્ગ માટે ઉપલબ્ધ તમામ બેઠકો લઈ જઇ શક્યા હોટ અને પછાત વર્ગો માટે એક પણ બેઠક નહીં રહી હોટ આપણે એટલું જ કહી શકીએ કે જો એવા વર્ગના લોકો હોય કે જેઓ ચોક્કસપણે ઉન્નત વર્ગોથી ઘણા પાછળ હોય પરંતુ ખૂબ જ પછાત વર્ગોથી આગળ હોય તો પેટા–વર્ગીકરણને મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

(બી) એન. એમ. થોમસમાં એવું જોવા મળ્યું હતું કે વર્ગમાં વધુ વર્ગીકરણ માટે કોઈ વાંધો હોઈ શકે નહીં. એવું ઠરાવવા માં આવ્યૂ હતું કે પુરુષો અલગ જન્મે છે, અને પ્રમાણસર સમાનતા પ્રાપ્ત કરવા માટે અમુક પ્રકારની વિભેદક સારવાર જરૂરી છે. કોર્ટે આ રીતે અભિપ્રાય આપ્યો હતો

"૮૨. કલમ ૧૬(૨) માં “જાતિ “ શબ્દ માં "અનુસૂચિત જાતિ" નો સમાવેશ થતો નથી. કલમ ૩૬૬ (૨૪) માં "અનુસૂચિત જાતિઓ" ની વ્યાખ્યાનો અર્થ એ છે કે આ બંધારણના હેતુઓ માટે તેવી જાતિઓ, વર્ગો કે જંનજાતિઓ કે જનજાતિઓના ભાગો અથવા જૂથો કે જેમને અનુચ્છેદ ૩૪૧ હેઠળ અનુસૂચિત જાતિઓ માનવામાં આવે છે તેવી જાતિઓ, વર્ગો અથવા જનજાતિઓ અથવા આવી જાતિઓ. વર્ગો અથવા

આ દર્શાવે છે કે રાષ્ટ્રપતિના જાહેરનામાના આધારે જ અનુસૂચિત જાતિઓ અસ્તિત્વમાં આવી છે. અનુસૂચિત જાતિના સભ્યો જાતિઓ, વર્ગો અથવા જનજાતિઓમાંથી લેવામાં આવ્યા હોવા છતાં, તેઓ રાષ્ટ્રપતિના જાહેરનામાના આધારે નવો દરજ્જો પ્રાપ્ત કરે છે. વધુમાં, આદિજાતિના સભ્યોનો અનુસૂચિત જાતિઓમાં સમાવેશ થયેલ હોવા છતાં આદિજાતિનો ઉલ્લેખ કલમ ૧૬ (૨) માં કરવામાં આવ્યો નથી.

૮૩. વર્ગીકરણ વાજબી છે જો તેમાં તે તમામ વ્યક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે જેઓ કાયદાના હેતુ માંટે સમાન રીતે થે સ્થિત છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો વર્ગીકરણ કેટલાક વાજબી આધારો પર થવી જોઇએ કે જે વ્યક્તિઓને એકસાથે જૂથબદ્ધ કરવામાં આવે છે અને ભેદના આધારનો નિયમ અથવા તો પ્રશ્નમાંના નિયમો દ્વારા પ્રાપ્ત કરવા માટેના હેતુ સાથે તર્કસંગત સંબંધ હોવો

જોઈએ, તે પ્રાથમિક ધારણા કરવાની ભૂલ છે કે વર્ગ ની અંદર કોઈ વર્ગીકરણ હોઈ શકે નહીં, જેમ કે, નીચલા વિભાગના કારકુનો. જો કોઈ બુદ્ધિગમ્ય તફાવત હોય જે તે વર્ગના જૂથને અન્ય લોકોથી અલગ કરે છે અને તે તફાવતને વર્ગીકરણના હેતુ સાથે જોડાણ હોય, તો હું વર્ગ માં વધુ વર્ગીકરણ સામે કોઈ વાંધો જોતો નથી, , તેમાં કોઈ શંકા નથી કે વર્ગીકરણ એક અર્થમાં અસમાનતા લાવે છે, જો તેનો ઉદ્દેશ સમાન લાક્ષણિકતા ધરાવતા લોકોને પર્યાપ્ત અને ન્યાયી કારણોસર વિભેદક વ્યવહાર માટે વર્ગ હેઠળ લાવવાનો હોય તો તે સમાનતાને પ્રોત્સાહન આપે છે. આ દ્રષ્ટિકોણમાં, મને કોઈ શંકા નથી કે ઓલ ઇન્ડિયા સ્ટેશન માસ્ટર્સ એન્ડ આસિસ્ટન્ટ સ્ટેશન માસ્ટર્સ એસોસિએશન વિરુદ્ધ જનરલ મેનેજર, સેન્ટ્રલ રેલવે, (૧૯૬૦) ૨ એસસીઆર ૩૧૧ માં નિર્ધારિત સિદ્ધાંત; એસ. જી. જયસિંઘાની વિ. ભારત સંઘ અને જમ્મુ–કાશ્મીર રાજ્ય વિ. ત્રિલોકી નાથ ખોસા, (૧૯૭૪) ૧ એસસીઆર ૭૭૧, અહીં કોઈ રીતે લાગુ નથી.....

૧૬૭. અનુચ્છેદ ૪૬ અને કલમ ૩૬૬ની કલમો (૨૪) અને (૨૫) નું સંયુક્ત વાંચન સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓના સભ્યો નાગરિકોના પછાત વર્ગો હોવાનું માનવું જોઈએ, ખાસ કરીને જ્યારે બંધારણ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને સમાજના નબળા વર્ગો તરીકે ઉદાહરણ આપે છે.

૧૬૯. આમ આ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓના સભ્યોને બંધારણમાં વિશેષ દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે અને તેઓ પોતે જ એક વર્ગની રચના કરે છે. તે સ્થિતિ હોવાથી તે અનુસરે છે કે તેઓ બંધારણની કલમ ૧૬ (૨) ના કાર્યક્ષેત્રમાં આવતા નથી જે સમાન જાતિના સભ્યો વચ્ચે ભેદભાવ પર પ્રતિબંધ મૂકે છે. તેથી, જો અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓના સભ્યો જાતિઓ નથી, તો આ વર્ગોને આગળ વધારવા અથવા ઉન્નત કરવા માટે વાજબી વર્ગીકરણ કરવા માટે રાજ્ય માટે તે ખુલ્લું છે જેથી તેઓ રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં યોગ્ય રીતે પ્રતિનિધિત્વ કરી શકે.આ નિઃશંકપણે બંધારણની કલમ ૧૬ (૧) હેઠળ કરી શકાય છે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

૨૬. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે નાગરિકોના વર્ગને ત્યાં સુધી સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત ન ગણી શકાય જ્યાં સુધી કાયમ માટે જે લોકો આગળ આવ્યા છે તેમને ક્રીમી સ્તરની જેમ બાકાત રાખવા જોઈએ. આવા વર્ગની અદાલતો દ્વારા બાકાત રાખવાનો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે. જરનૈલ સિંહમાં અદાલતની સત્તાને જાળવી રાખવામાં આવી હતી. રજૂઆત માનવા માટે, ઉત્તરાખંડ જન મોરચાના પ્રમુખ જગદીશ નેગી પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી છે, જેમાં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું

"૯.તેથી, તે સ્પષ્ટ છે કે પર્વતીય એંડ ઉત્તરાખંડ ક્ષેત્ર ના રહવાસી ઓ ને નાગરિકોના સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગ તરીકે જ્યારે આ અદાલતે તે કેસનો ચુકાદો આપ્યો ત્યારે વર્ષ ૧૯૭૪માં બંધારણની કલમ ૧૫ (૧), ૧૫ (૪) અને ૨૯ (૨) હેઠળ લાભ મેળવવા માટે હકદાર ગણવામાં આવેલ હતા. પરંતુ માત્ર આ આધાર પર એ આગ્રહ કરી શકાતો નથી કે નાગરિકોના આ વર્ગને નાગરિકોના સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગ તરીકે અનંતકાળ સુધી વખોડી શકાય, ભલે તેઓ નાગરિકોના શૈક્ષણિક અને સામાજિક રીતે પછાત વર્ગ તરીકે કલંકિત થવા માંગતા હોય. આ વર્ગને હંમેશા આપેલ સમયે હાલની હકીકતની પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને ન્યાય આપવો જરૂરી છે. નાગરિકોનું એવું કોઈ વર્ગ ન હોઈ શકે કે જેને સતત કાયમી સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે નાગરિકો તરીકે ગણી શકાય. દરેક નાગરિકને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે વિકાસ કરવાનો અધિકાર છે.

૧૪. જો કે, અરજદારો માટે વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલની દલીલ સાથે સહમત થવું શક્ય નથી કે આવા આરક્ષણને કોઈ મર્યાદા વિના ચાલુ રાખવું જોઈએ અથવા ઉપરોક્ત આરક્ષણ નીતિ વિશે સમયાંતરે સમીક્ષા કરી શકાતી નથી. પરિણામે તે પ્રશ્ન કે નાગરિકોની આપેલ શ્રેણી કોઈ ચોક્કસ સમયે નાગરિકોનો સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગ બની રહે છે કે નહીં તે સમયાંતરે તેના ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ

નિર્ણય માટે સંબંધિત રાજ્ય પર છોડવું પડશે. નાગરિકોના આવા વર્ગોને દરેક સમયે સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો તરીકે ગણવા માટે રાજ્ય કાયમ માટે બંધાયેલ ન હોઈ શકે. એકવાર નાગરિકોનો પછાત વર્ગ, હંમેશા આવા પછાત વર્ગને રજૂ કરવા માટે "એકવાર ગીરો હંમેશા ગીરો" ના સિદ્ધાંતને ઉપયોગમાં લઈ શકાતો નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સમયાંતરે પરિસ્થિતિની સમીક્ષા કરવા અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગ તરીકે ૨૭ ટકા અનામતનો લાભ મેળવનાર નાગરિકોનો એક વર્ગ હજુ પણ તે વર્ગનો ભાગ બની રહ્યો છે કે પછી તે વર્ગમાં આવવાનું બંધ થઈ ગયું છે તે નક્કી કરવા માટે રાજ્ય સરકાર સ્વતંત્ર છે. આથી એવું ન કહી શકાય કે પ્રથમ પ્રતિવાદી એવી નીતિ અપનાવી રહ્યો છે જે અનામતની બંધારણીય યોજનાની વિરુદ્ધ છે. કલમ ૧૫ (૪) અથવા કલમ ૧૬ (૪) ના ચાર ખૂણાઓમાં આવી કવાયતને અનધિકૃત ન કહી શકાય. આવી કવાયતને આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે ઇન્દ્ર સાહની વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, ૧૯૯૨ સપ્લિમેન્ટ (૩) એસ. સી. સી. ૨૧૭ "માં સમર્થન આપ્યું છે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

રી માં. કલમ ૩૪૨એ દાખલ કરવાની અસરઃ

૨૭. કલમ ૩૪૧ અહીં નીચે મુજબ છેઃ

"૩૪૧.અનુસૂચિત જાતિઓ.–(૧) રાષ્ટ્રપતિ કોઈ પણ રાજ્ય અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં, અને જ્યાં તે રાજ્ય હોય ત્યાં, તેના રાજ્યપાલ સાથે પરામર્શ કર્યા પછી, જાહેર સૂચના દ્વારા, જાતિઓ, વંશ અથવા જનજાતિઓ અથવા જાતિઓ, વંશ અથવા જનજાતિઓના ભાગો અથવા જૂથો કે જે આ બંધારણના હેતુઓ માટે તે રાજ્ય અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં અનુસૂચિત જાતિઓ હોવાનું માનવામાં આવશે, તેનો ઉલ્લેખ કરી શકે છે.

(૨) સંસદ કાયદા દ્વારા ખંડ (૧) હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામામાં નિર્દિષ્ટ અનુસૂચિત જાતિઓની યાદીમાં કોઈપણ જાતિ, વર્ણ અથવા આદિજાતિ અથવા કોઈપણ જાતિ, વર્ણ અથવા આદિજાતિના ભાગ અથવા જૂથનો સમાવેશ કરી શકે છે અથવા તેને બાકાત રાખી શકે છે, પરંતુ ઉપરોક્ત સિવાય ઉપરોક્ત ખંડ હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામામાં અનુગામી કોઈપણ જાહેરનામા દ્વારા ફેરફાર કરવામાં આવશે નહીં.

અનુચ્છેદ ૩૪૨ અને ૩૪૨એ અનુક્રમે અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો સાથે સંબંધિત છે. તેઓ અહીં નીચે કાઢવામાં આવ્યા છેઃ

"૩૪૨.અનુસૂચિત જનજાતિઓ.–(૧) રાષ્ટ્રપતિ કોઈ પણ રાજ્ય અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં અને જ્યાં તે રાજ્ય હોય ત્યાં તેના રાજ્યપાલ સાથે પરામર્શ કર્યા પછી, જાહેર સૂચના દ્વારા, આદિજાતિઓ અથવા આદિજાતિ સમુદાયો અથવા આદિજાતિઓ અથવા આદિજાતિ સમુદાયોમાંના ભાગો અથવા જૂથો કે જે આ બંધારણના હેતુઓ માટે તે રાજ્ય અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં અનુસૂચિત જનજાતિઓ હોવાનું માનવામાં આવશે, તેનો ઉલ્લેખ કરી શકે છે.

(૨) સંસદ કાયદા દ્વારા ખંડ (૧) હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામામાં નિર્દિષ્ટ અનુસૂચિત જનજાતિઓની યાદીમાં કોઈપણ જનજાતિ અથવા આદિવાસી સમુદાય અથવા કોઈપણ જનજાતિ અથવા આદિવાસી સમુદાયના ભાગ અથવા જૂથનો સમાવેશ કરી શકે છે અથવા તેને બાકાત રાખી શકે છે, પરંતુ ઉપરોક્ત સિવાય ઉપરોક્ત ખંડ હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામામાં અનુગામી કોઈપણ જાહેરનામા દ્વારા ફેરફાર કરવામાં આવશે નહીં.

૩૪૨એ. સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો–(૧) રાષ્ટ્રપતિ કોઈ પણ રાજ્ય અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના સંદર્ભમાં, અને જ્યાં તે રાજ્ય હોય ત્યાં, તેના રાજ્યપાલ સાથે પરામર્શ કર્યા પછી, જાહેર સૂચના દ્વારા, સામાજિક અને

શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોને નિર્દિષ્ટ કરી શકે છે, જે આ બંધારણના હેતુઓ માટે તે રાજ્ય અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો હોવાનું માનવામાં આવશે.

(૨) સંસદ કાયદા દ્વારા કલમ (૧) હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામામાં નિર્દિષ્ટ સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોની કેન્દ્રીય યાદીમાં કોઈપણ સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગનો સમાવેશ કરી શકે છે અથવા તેને બાકાત કરી શકે છે, પરંતુ ઉપરોક્ત કલમ હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામામાં ઉપરોક્ત કલમ હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામામાં કોઈપણ અનુગામી જાહેરનામા દ્વારા ફેરફાર કરવામાં આવશે નહીં.

કલમ ૩૪૧ (૧) માં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે રાષ્ટ્રપતિ રાજ્ય અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં જાતિઓ, વર્ણ અથવા જનજાતિઓ અથવા જાતિઓ, વર્ણ અથવા જનજાતિઓના ભાગો અથવા જૂથોને નિર્દિષ્ટ કરી શકે છે. કલમ ૩૪૧ (૨) મુજબ, સંસદને અનુસૂચિત જાતિઓની સૂચિમાંથી સમાવેશ કરવાની અથવા બાકાત રાખવાની સત્તા છે. અનુ. ૩૬૬ 'અનુસૂચિત જાતિઓ', 'અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને * સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો' ને આ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરે છેઃ

"૩૬૬.વ્યાખ્યાઓ.આ બંધારણમાં, જ્યાં સુધી સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી, નીચેની અભિવ્યક્તિઓનો અર્થ અનુક્રમે તેમને સોંપવામાં આવ્યો છે, એટલે કે –

(૨૪) "અનુસૂચિત જાતિઓનો અર્થ એ છે કે આ બંધારણના હેતુઓ માટે કલમ ૩૪૧ હેઠળ અનુસૂચિત જાતિઓ હોવાનું માનવામાં આવે તેવી જાતિઓ, જાતિઓ અથવા જનજાતિઓ અથવા જાતિઓ, જાતિઓ અથવા જનજાતિઓના ભાગો અથવા જૂથો;

(૨૫) "અનુસૂચિત જનજાતિઓનો અર્થ એ છે કે આ બંધારણના હેતુઓ માટે કલમ ૩૪૨ હેઠળ અનુસૂચિત જનજાતિઓ હોવાનું માનવામાં આવે છે તેવી જનજાતિઓ અથવા આદિવાસી સમુદાયો અથવા આવી જનજાતિઓ અથવા આદિવાસી સમુદાયોના ભાગો અથવા જૂથો;

(૨૬(ગ) "સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો" એટલે એવા પછાત વર્ગો કે જે આ બંધારણના હેતુઓ માટે અનુચ્છેદ ૩૪૨એ હેઠળ માનવામાં આવે છે;

બંધારણ (એકસો બીજો સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૧૮ દ્વારા ૧૪.૮.૨૦૧૮ ના રોજ કલમ ૩૪૨એ દાખલ કરવામાં આવી છે. .ઇન્દ્ર સાહનીમાં સામાજિક અને

શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના અનામતનો પ્રશ્ન સામેલ હતો. કલમ ૩૪૨એ ની જોગવાઈઓ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ સાથે સંબંધિત કલમ ૩૪૧ અને ૩૪૨ની સમાન સામગ્રી છે. અનુ. ૩૪૨એ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના સંદર્ભમાં જાહેર જાહેરનામું બહાર પાડવાનો અધિકાર છે, જે બંધારણ માટે તે રાજ્ય અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો હોવાનું માનવામાં આવશે અને સંસદને કાયદા દ્વારા સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગની કેન્દ્રીય યાદીમાં સામેલ કરવાની અથવા બાકાત રાખવાની સત્તા હોઈ શકે છે. પરિવર્તનની શક્તિનો ઉપયોગ માત્ર એક જ વાર કરી શકાય છે. જ્યારે આપણે કલમ ૩૬૬ (૨૬સી) માં વ્યાખ્યાયિત સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં લઈએ છીએ, ત્યારે તેનો અર્થ એ થાય છે કે બંધારણના હેતુઓ માટે કલમ ૩૪૨એ હેઠળ પછાત વર્ગો હોવાનું માનવામાં આવે છે. માન્યતા મેળવવા માટે, કલમ ૩૪૨એ (૧) હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામામાં સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે વર્ગને સ્થાન મળવું જરૂરી છે. અનુ. ૩૪૧,૩૪૨ અને ૩૪૨એની જોગવાઈઓ અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો માટે અનામત ઇન્દ્ર સાહનીમાં વિચારણા હેઠળનો વિષય હતો.આમ, પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે વર્ગીકરણના હેતુઓ માટે અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના સંદર્ભમાં વિવિધ મંતવ્યો કેવી રીતે વ્યક્ત કરી શકાય. કલમ ૧૬ (૪) અને કલમ ૩૪૨એ ની

જોગવાઈઓ સૂચવે છે કે અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો માટે વિવિધ માપદંડ અપનાવવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે નહીં. બંધારણની ઉપરોક્ત જોગવાઈઓની અસરના સંદર્ભમાં અધિકૃત જાહેરાત જરૂરી છે અને શું પેટા–વર્ગીકરણ માત્ર કલમ ૩૬૬ (૨૬સી) સાથે વાંચવામાં આવેલી કલમ ૩૪૨એ હેઠળ આવરી લેવામાં આવેલા સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના સંદર્ભમાં જ સ્વીકાર્ય છે કે કેમ અને સમાન જોગવાઈઓ હેઠળ આવરી લેવામાં આવેલી અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓના સંદર્ભમાં નહીં, અનુક્રમે કલમ ૩૬૬ (૨૪) અને ૩૬૬ (૨૫) સાથે કલમ ૩૪૧ અને ૩૪૨ હેઠળ.કલમ ૩૪૨એના સમાવેશને ધ્યાનમાં રાખીને અપાર જાહેર મહત્વનો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે. જ્યારે આપણે સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગના આવા વર્ગીકરણને મંજૂરી આપતા ઈન્દ્ર સાહનીને ધ્યાનમાં લઈએ અને કલમ ૩૪૧,૩૪૨ અને ૩૪૨એની જોગવાઈઓ પુરી સામગ્રી છે, ત્યારે કોર્ટે ઈ. વી. . ચિન્નૈયામાં આપવામાં આવેલા નિર્ણય પર નવેસરથી વિચાર કરવો જરૂરી છે. બંધારણીય જોગવાઈઓની ભાવનામાં, આ અદાલત દ્વારા આ પ્રશ્નની અધિકૃત રીતે ફરીથી તપાસ કરવી જરૂરી છે કારણ કે તે અપાર જાહેર મહત્વ ધરાવે છે. આમ, આ કેસની સુનાવણી ઈ. વી. ચિન્નૈયા નો નિર્ણય કરનારી બેન્ચ કરતાં મોટી બેન્ચ દ્વારા થવી જરૂરી છે.

શું પેટા–વર્ગીકરણ કલમ ૩૪૧ (૨) હેઠળ બાકાત કરવા સમાન છેઃ

૨૮. શું પેટા વર્ગીકરણ બાકાત કરવા સમાન છે? કેન્દ્રીય યાદીમાં અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના સંબંધમાં કલમ ૩૪૧ (૨), ૩૪૨ (૨) અને ૩૪૨એ (૨) હેઠળ જે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, તે સંસદને સમાવેશ અથવા બાકાત રાખવાની સત્તા ધરાવે છે.એકવાર બાકાત થઈ ગયા પછી, ફરીથી સમાવેશ કરવાની કોઈ સત્તા નથી.સંસદને અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોની કેન્દ્રીય યાદીમાં સામેલ કરવાની અથવા તેમને બાકાત રાખવાની સત્તા છે.

૨૯. વિચારણા માટે ઊભો થતો પ્રશ્ન એ છે કે શું અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના વર્ગમાં ઉપ–વર્ગીકરણ અથવા પ્રેફરન્શિયલ ટ્રીટમેન્ટને સમાવેશ અથવા બાકાત રાખવાની કવાયત કહી શકાય, ખાસ કરીને જ્યારે અનુસૂચિત જાતિઓની યાદીમાં અન્ય જાતિઓ સંપૂર્ણ રીતે અનામતના લાભથી વંચિત નથી. અનુસૂચિત જાતિની યાદીમાં સામેલ તમામ જાતિઓને સેવામાં પ્રતિનિધિત્વ અનુસાર અનામતનો લાભ આપવામાં આવે છે, પરંતુ જે જાતિ/વર્ગ અનુસૂચિત જાતિના પછાત વર્ગોમાં વધુ પછાત હોવાના કારણે અનામતનો લાભ મેળવી શક્યા ન હતા તેમને પ્રાધાન્ય આપવા માટે માત્ર ચોક્કસ ટકાવારી નક્કી કરવામાં

આવે છે.કલમ ૩૪૧ (૨) હેઠળ અનુસૂચિત જાતિની યાદીમાંની કોઈપણ જાતિને કુલ વંચિતતા તરીકે અન્ય વર્ગોને બાકાત રાખવા સમાન પસંદગીની વર્તણૂક નહીં હોય. જાતિ એક વર્ગ સિવાય બીજું કંઈ નથી. વર્ગીકરણનો મુદ્દો એ છે કે ગરીબોમાં સૌથી ગરીબ હોવાના કારણે બધાને અને અનામતના લાભથી વંચિત લોકોને લાભ મળે. શું લાભને ઓછો કરવા માટે બુદ્ધિગમ્ય તફાવત પર આધારિત કાર્યવાહીને બંધારણની કલમ ૧૪ અને ૧૬નું ઉલ્લંઘનકારી કહી શકાય અને શું પેટા–વર્ગીકરણને સમાવેશ અથવા બાકાત રાખવાનું કાર્ય કહી શકાય, ખાસ કરીને જ્યારે વિવિધ અહેવાલો સૂચવે છે કે અનુસૂચિત જાતિઓની યાદીમાં વિવિધ જાતિઓ વચ્ચે અસમાનતા છે.તેઓ એકરૂપ વર્ગની રચના કરતા નથી તેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે. અહેવાલના આધારે અને જેઓ હજુ પણ દલિત વર્ગમાં સૌથી વધુ પછાત છે તેમને પર્યાપ્ત પ્રતિનિધિત્વ આપવા માટે, યાદીમાં અન્ય લોકોને વંચિત કર્યા વિના ઉપલબ્ધતાને આધિન પસંદગીયુક્ત સારવારની ચોક્કસ ટકાવારી ધરાવતી જોગવાઈઓ કરવામાં આવી હતી.

૩૦. બંધારણ સભામાં ડૉ. આંબેડકરે કલમ ૩૪૧ અને ૩૪૨ના કાયદા અંગે આપેલા ભાષણમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેનો ઉદ્દેશ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા પ્રકાશિત અનુસૂચિમાં વિક્ષેપની બાબતમાં કોઈપણ પ્રકારના રાજકીય પરિબળને દૂર કરવાનો છે. મિલિંદમાં આનો ઉલ્લેખ આ રીતે કરવામાં આવ્યો છેઃ

"૧૪.બંધારણ સભાની ચર્ચાઓમાં (સત્તાવાર અહેવાલ.વોલ્યુમ. ૯) કલમ ૩૦૦ (બંધારણની કલમ ૩૪૧ અને ૩૪૨ ને અનુરૂપ) પછી નવી કલમ ૩૦૦–એ અને ૩૦૦–બી ઉમેરવા તરફ આગળ વધતા ડૉ. બી. આર. આંબેડકરે આ રીતે સમજાવ્યું:

"મેં કહ્યું તેમ આ બે કલમોનો ઉદ્દેશ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓની લાંબી યાદીઓ સાથે બંધારણ પર ભાર મૂકવાની જરૂરિયાતને દૂર કરવાનો હતો. હવે એવી દરખાસ્ત કરવામાં આવી છે કે રાજ્યના રાજ્યપાલ અથવા શાસક સાથે પરામર્શ કરીને રાષ્ટ્રપતિને બંધારણમાં તેમના માટે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવેલા આ વિશેષાધિકારોના હેતુ માટે અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ તરીકે ગણવામાં આવતી તમામ જાતિઓ અને જનજાતિઓ અથવા જૂથોને સ્પષ્ટ કરીને રાજપત્રમાં સામાન્ય જાહેરનામું બહાર પાડવાની સત્તા હોવી જોઈએ. જે મર્યાદા લાદવામાં આવી છે તે એ છે કે એકવાર રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવે, જે નિઃશંકપણે, તે દરેક રાજ્યની સરકાર સાથે પરામર્શ કરીને અને તેની સલાહ પર બહાર પાડશે, ત્યારબાદ, જો આ રીતે સૂચિત સૂચિમાંથી કોઈ નાબૂદી કરવાની હોય અથવા કોઈ ઉમેરો કરવાની હોય તો તે સંસદ દ્વારા થવો જોઈએ, રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા નહીં.તેનો ઉદ્દેશ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા પ્રકાશિત અનુસૂચિમાં વિક્ષેપની બાબતમાં કોઈ પણ પ્રકારના રાજકીય પરિબળોને દૂર કરવાનો છે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

૩૧. કાયદો નક્કી થયેલ છે કે એકવાર રાષ્ટ્રપતિએ કલમ ૩૪૧ (૧) હેઠળ અનુસૂચિત યાદીમાં સમાવિષ્ટ સૂચિનો ઉલ્લેખ કરતું જાહેરનામું બહાર પાડ્યા પછી, સંસદ કલમ ૩૪૧ (૨) હેઠળ પૂરા પાડવામાં આવેલ જાહેરનામામાં નીચેના નિર્ણયોમાં ફેરફાર કરવા માટે સક્ષમ છેઃ

(૧) બી. બસાવલિંગપ્પા વિરુદ્ધ ડી. મ્યૂનિચિન્નાપ્પા, (૧૯૬૫) ૧ એસ. સી. આર. ૩૧૬, એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે સંસદને જાહેરનામામાં ફેરફાર કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી અને તે પછીની કોઈપણ જાહેરનામું બદલી શકશે નહીં; તેથી, રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા જાહેરનામું બનાવવું ખંડ (૨) દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલ કાયદા દ્વારા ફેરફાર સિવાય તમામ સમય માટે અંતિમ છે.

(૨) ભૈયાલાલ વિરુદ્ધ હરિકિશન સિંહ (૧૯૬૫) ૨ એસ. સી. આર. ૮૭૭ માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૩૪૧ (૧) હેઠળ જાહેર જાહેરનામું બહાર પાડતા પહેલા વિસ્તૃત તપાસ કરવાની જરૂર છે. પરિણામે, જાતિઓ, વર્ણ અથવા જનજાતિઓ માટે સામાજિક ન્યાયની માંગ કરવામાં આવે છે. રાજ્યમાં વિવિધ ક્ષેત્રોના સંદર્ભમાં સ્પષ્ટીકરણો હોઈ શકે છે. સમગ્ર રાજ્યમાં શૈક્ષણિક

અને સામાજિક પછાતપણું એકસમાન અથવા સમાન તીવ્રતા ધરાવતું ન હોઈ શકે.

((ii) ત્રિપુરાના શ્રીશ કુમાર ચૌધરી રાજ્યમાં અને અન્ય.(૧૯૯૦) સપ.એસ. સી. સી. ૨૨૦, એવો અભિપ્રાય આપવામાં આવ્યો હતો કે જો દાવો સાચો અને માન્ય હોય તો રાજ્ય સરકાર તેમાં ફેરફાર કરવા માટે યોગ્ય દરખાસ્તો શરૂ કરી શકે છે.

(iv) પાલઘાટ જિલ્લા થંદન સમુદાય સંરક્ષના સમિતિ અને બીજા વી. કેરળ રાજ્ય અને બીજા , (૧૯૯૪) આઈ. એસ. સી. સી. ૩૫૯ માં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે કોઈ ચોક્કસ જાતિ તેની અંદર આવે છે કે બહાર જાય તે નક્કી કરવા માટે કોઈ તપાસ કરી શકાતી નથી અથવા પુરાવા આપી શકાતા નથી.

(v) મિલિંદમાં, સમાન અસર માટે કાયદો નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો કે શું સૂચિમાં કોઈ ચોક્કસ અનુસૂચિત જાતિ અથવા અનુસૂચિત જનજાતિ નક્કી કરવામાં આવશે કે કેમ. આ કલમ કોઈને પણ અન્ય જાતિ અથવા આદિજાતિ યાદીમાં ઉલ્લેખિત જાતિઓ અથવા જનજાતિઓનો ભાગ છે તેના અગ્રણી પુરાવા દ્વારા ફેરફાર કરવાની મંજૂરી આપતું નથી. તેને સ્થાપિત કરવા માટે રાજપત્રકો

અથવા શબ્દાવલિઓ જોવાનો કોઈ હેતુ પૂરો કરવામાં આવશે નહીં. તે અદાલત માટે આદેશમાં ફેરફાર કરવા અથવા તેમાં ફેરફાર કરવા માટે ખુલ્લો નથી.

(vi) બીર સિંહમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે સંસદ સિવાય કોઈપણ સત્તા દ્વારા અનુસૂચિત જાતિઓ/અનુસૂચિત જનજાતિઓની સૂચિનું વિસ્તરણ/કાઢી નાખવું એ કલમ ૩૪૧ અને ૩૪૨ હેઠળ બંધારણીય આદેશની વિરુદ્ધ હશે.જો કોઈ રાજ્યનું માનવું હોય કે અનુસૂચિત જાતિઓ/અનુસૂચિત જનજાતિઓના વર્ગ/વર્ગને અનામતનો લાભ યાદીમાં નિર્દિષ્ટ કરતાં વધુ વિસ્તારવો જરૂરી છે, તો રાજ્ય આ બાબતમાં પોતાના મંતવ્યો કેન્દ્રીય સત્તામંડળ સમક્ષ રજૂ કરે જેથી અનુસૂચિત જાતિઓ/અનુસૂચિત જનજાતિઓની યાદીમાં સુધારો કરીને યોગ્ય સંસદીય કવાયત હાથ ધરવામાં આવે

(vii) હેખમ સુરચંદ્ર સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ "લોઇસ" કાકચિંગ ના પ્રતિનિધિ , મણિપુર (એક અનુસૂચિત જાતિ ઉત્થાન સંસ્થા) અને બીજા , (૧૯૯૭) ૨ એસ. સી. સી. ૫૨૩ માં એવું જોવા મળ્યું હતું કે બંધારણના હેતુ માટે, અધિનિયમ હેઠળ અવેજી તરીકે કલમ ૩૬૬ (૨૫) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત "અનુસૂચિત જનજાતિઓ" અને બીજી અનુસૂચિ નિર્ણાયક છે.

(viii) શ્રી સુરત વલસાડ જિલ્લા પરિષદમાં કે. એમ. જી. પરિષદ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્ય., (૨૦૦૭) ૫ એસ. સી. સી. ૩૬૦, સમાન અસરનો કાયદો ઘડવામાં આવ્યો હતો.

(ix) કલમ ૩૪૧ (૧) અનુસૂચિત જાતિના સભ્યોની આર્થિક અને શૈક્ષણિક પછાતપણાને ધ્યાનમાં રાખીને તેમનું રક્ષણ કરે છે. તે સંદર્ભમાં, રાષ્ટ્રપતિને જાહેરનામાને જાતિઓના ભાગો અથવા જૂથો સુધી મર્યાદિત કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે.ઉપરોક્ત જોગવાઈના સંદર્ભમાં બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામું સંપૂર્ણ છે.પુનીત રાય વિ. દિનેશ ચૌધરી, (૨૦૦૩) ૮ એસ. સી. સી. ૨૦૪ માં દર્શાવ્યા મુજબ કાનૂની કલ્પનાને તેની સંપૂર્ણ અસર આપવી જરૂરી છે. પુનિત રાયમાં, એવું જોવા મળ્યું હતું કે રાષ્ટ્રપતિને જાહેરનામાને જાતિઓના ભાગો અથવા જૂથો સુધી મર્યાદિત કરવા માટે અધિકૃત કરવામાં આવ્યા છે.બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામું સંપૂર્ણ છે. કલમ ૩૪૧ (૧) નો ઉદ્દેશ અનુસૂચિત જાતિના સભ્યોને તેઓ જે આર્થિક અને શૈક્ષણિક પછાતપણું ભોગવે છે તેને ધ્યાનમાં રાખીને રક્ષણ આપીને તેને પ્રાધાન્ય આપવાનો અધિકાર પ્રદાન કરવાનો છે.

(x) સુભાષ ચંદ્ર વિરુદ્ધ દિલ્હી ગૌણ સેવાઓ પસંદગી બોર્ડ, (૨૦૦૯) ૧૫ એસ. સી. સી. ૪૫૮ માં, રાષ્ટ્રપતિના જાહેરનામામાં સૂચિબદ્ધ ન હોય તેવા

સ્થળાંતર કરનારાઓ અંગે પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો.શું તેઓ અનામતના લાભનો દાવો કરી શકે?એવું માનવામાં આવતું હતું કે અનામતનો વિષય, જાતિ જાતિઓના સમાવેશનો વિષય છે.બંધારણમાં કલમ ૩૩૮,૩૩૮–એ, ૩૪૧,૩૪૨ની હાજરી તેને બાકાત રાખે છે. કેન્દ્ર સરકાર અને રાજ્ય સરકાર કલમ ૧૫ અને ૧૬ને ધ્યાનમાં રાખીને અનામત અંગે નીતિગત નિર્ણય લઈ શકે છે, પરંતુ આવી નીતિ અન્ય બંધારણીય જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરી શકતી નથી.

૩૨. ઈ. એફ. ચિન્નાયહ ના નિર્ણયની સમીક્ષા કરવા અને નજર ફેરવવાના નિર્ણયના સિદ્ધાંત માટે, બારમાં ઘણા નિર્ણયો ટાંકવામાં આવ્યા છે. તેઓ આ પ્રમાણે છેઃ

(ક) શંભુ નાથ સરકાર વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય અને બીજા (૧૯૭૩) ૧ એસ. સી. સી. ૮૫૬ કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જો કોર્ટ તેની ભૂલથી અથવા આવા નિર્ણયની સામાન્ય હિત પર પડશે તેવી નકારાત્મક અસરથી સંતુષ્ટ હોય અથવા જો તે બંધારણની કાનૂની ફિલસૂફી સાથે અસંગત હોય, તો તે તેના અગાઉના નિર્ણયોની સમીક્ષા કરશે, કારણ કે આ પ્રકારની સ્થિરતા જાહેર હિતો માટે હાનિકારક હશે.

(બી) સ્ટેટ ઓફ વોશિંગ્ટન વિ. ડોસન એન્ડ કંપની, ૨૬૪ યુ. એસ. ૨૧૯, અવલોકન કર્યું કે ચુકાદો પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોના જીવનને ગંભીર રીતે અસર કરે છે, અને સામાન્ય કલ્યાણ, નજરનો નિર્ણય એ સાર્વત્રિક, અક્ષમ્ય આદેશ નથી.

(સી) ડેવિડ બર્નેટ વિ. કોલોરાડો ઓઇલ એન્ડ ગેસ કંપની, ૨૮૫ યુ. એસ. ૩૯૩ માં, એવું જોવા મળ્યું હતું કે ફેડરલ બંધારણ સાથે સંકળાયેલા કેસોમાં, જ્યાં કાયદાકીય કાર્યવાહી દ્વારા સુધારણા વ્યવહારીક રીતે અશક્ય છે, આ અદાલતે ઘણીવાર તેના અગાઉના નિર્ણયોને નકારી કાઢ્યા છે.અદાલત અનુભવના પાઠ અને વધુ સારા તર્કની શક્તિને નમન કરે છે, તે સ્વીકારે છે કે ભૌતિક વિજ્ઞાનમાં ટ્રાયલ અને ભૂલની પ્રક્રિયા, ન્યાયિક કાર્યમાં પણ યોગ્ય છે.

(ડી) ગ્રેવ્સ વિ. પીપલ ઓફ ધ સ્ટેટ ઓફ ન્યૂ યોર્ક, ૩૦૩ યુ. એસ. ૪૬૬ માં, એવું જોવા મળ્યું હતું કે બંધારણીયતાનો અંતિમ આધારસ્તંભ બંધારણ પોતે જ છે, આપણે તેના વિશે જે કહ્યું છે તે નહીં.

(ઈ) માર્ટિન વિ. હન્ટર 'સ લેન્સી, ૧૪ યુ. એસ. (૧ વ્હીટ) ૩૦૪; ૪ એલ એડ. ૯૭, ૧૦૨, એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે ચાર્ટરના સામાન્ય ઉદ્દેશો અને પ્રતિબંધો અને વિશિષ્ટતાઓને અસરકારક બનાવવા માટે સત્તાના કયા નવા

ફેરફારો અને ફેરફારો અનિવાર્ય હોઈ શકે છે તેની આગાહી કરી શકાતી નથી, જે હાલમાં, લાભદાયી લાગે છે, કદાચ, અંતે, સિસ્ટમ પોતે જ ઉથલાવી શકે છે.

(એફ) બંગાળ ઇમ્યુનિટી કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય અને અન્ય (૧૯૫૫) ૨ એસસીઆર ૬૦૩ કેસમાં, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે જો કોર્ટને લોકોના સામાન્ય હિતો પર હાનિકારક અસરની ખાતરી હોય, તો નિર્ણયની સમીક્ષા કરવી પડશે, જો તેની અસર દૂરગામી હોય કારણ કે તે તમામ વપરાશકર્તા લોકોના અધિકારોને અસર કરે છે.

(જી) એમ. નાગરાજમાં, એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે અધિકાર મૂળભૂત અધિકાર બની જાય છે કારણ કે તેનું પાયાનું મૂલ્ય છે. બંધારણને ઉદાર અને હેતુપૂર્ણ માળખું આપવું જોઈએ. તે નાગરિકોને તેના દ્વારા બાંયધરીકૃત અધિકારોનો સંપૂર્ણ રીતે આનંદ માણવા માટે સક્ષમ બનાવશે.

(એચ) આઈ. આર. કોએલ્હો કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કોર્ટ જાહેર હિતના બંધારણીય મુદ્દાઓમાં વધારાના આધારોની પણ તપાસ કરી શકે છે.

૩૩. બંધનકર્તા પૂર્વવર્તીના મૂલ્યના સંદર્ભમાં, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી સંજય હેગડેએ નીચેના નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો છેઃ

(અ) કેશવ મિલ્સ કંપની લિમિટેડ વી. આવકવેરાના કમિશનર, (૧૯૬૫) ૨ એસ. સી. આર. ૯૦૮, એ નક્કી કરવા માટે કે જ્યાં સુધી કોઈ અનિવાર્ય અને નોંધપાત્ર કારણો ન હોય ત્યાં સુધી અદાલત તેના અગાઉના નિર્ણયની પુનર્વિચારણા અને પુનરાવર્તન માટેની અરજીઓ સ્વીકારવામાં અનિચ્છા રાખશે.

(બી) ભારત સંઘમાં અને બીજા વી. વિરુદ્ધ રઘુબીર સિંહ (મૃત) તેના પ્રતાઈનિધિ મારફત., (૧૯૮૯) ૨ એસ. સી. સી. ૭૫૪ એ નિર્ધારિત કરતી વખતે કે બંધનકર્તા પૂર્વવર્તીનો સિદ્ધાંત ન્યાયિક નિર્ણયમાં નિશ્ચિતતા અને સુસંગતતાને પ્રોત્સાહન આપવાની યોગ્યતા ધરાવે છે.

૩૪. શ્રી આર. વેંકટરામણી દ્વારા યોગ્ય રીતે નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો કે બંધારણની કોઈ જોગવાઈ અને ખરેખર કોઈ વોર્ડ અથવા અભિવ્યક્તિ અલગથી અસ્તિત્વમાં નથી; તેઓ આવશ્યકપણે પરિવર્તન સાથે સંબંધિત છે અને બદલામાં જી. વી. કે. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ એન્ડ બીજા વી. આવકવેરાના અધિકારી અને અન્ન. (૨૦૧૧) ૪પસીસી ૩૬ . માં યોજાયેલી અન્ય જોગવાઈઓ, શબ્દો અને શબ્દસમૂહો દ્વારા બંધારણમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે છે..કરવામાં આવેલા અવલોકનો અહીં નીચે દર્શાવેલ છે:

"૩૭. બંધારણ સહિત કોઈપણ કાયદાના અર્થઘટનમાં, વિચારણા હેઠળની જોગવાઈની કસોટી એ કાયદામાં રહેલા અર્થોને સમજવા માટેનો પ્રાથમિક સ્રોત હશે.જો કે, ગંભીર મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, બંધારણીય શાંતિની બાબત તરીકે, વિચારણા હેઠળની જોગવાઈના સાચા અર્થ, હેતુ અને વિસ્તારની શોધને વિસ્તૃત કરવી હંમેશા સમજદાર રહેશે.બંધારણની કોઈ જોગવાઈ, અને ખરેખર કોઈ શબ્દ અથવા અભિવ્યક્તિ અલગથી અસ્તિત્વમાં નથી–તે બંધારણની અન્ય જોગવાઈઓ, શબ્દો અને શબ્દસમૂહો સાથે સંબંધિત છે, પરિવર્તન પામે છે અને બદલામાં પરિવર્તિત થાય છે.

૩૫. બંધારણીય અદાલત કાયદાને બંધારણમાં સમાવિષ્ટ હોવાનું જાહેર કરે છે, પરંતુ આમ કરતી વખતે, તે યોગ્ય રીતે પ્રતિબિંબિત કરે છે કે બંધારણ એક જીવંત અને જૈવિક વસ્તુ છે, જેનો ગુડયર દઈડિયા લિમિટેડ વી. હરિયાણા રાજ્ય અને બીજા , (૧૯૯૦) ૨ એસ. સી. સી. ૭૧ માં અવલોકન મુજબ વ્યાપક અને ઉદારતાથી અર્થઘટન કરવાનો તમામ સાધનોમાંથી સૌથી મોટો દાવો છે..

૩૬. આ અદાલતે ઇન્દ્ર સાહનીમાં સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના ખ્યાલની ચર્ચા કરી હતીઃ જો કે, કોર્ટે ઉપર કાઢેલા ફકરા ૭૮૧માં અવલોકન કર્યું હતું કે અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને પછાત વર્ગોમાં સામેલ કરવામાં આવે છે, તેથી તેની ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી. આમ, ચર્ચા એ સુધી મર્યાદિત હતી કે શું સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોને કલમ ૧૬ (૪) માં સામેલ કરી શકાય છે કે કેમ, એવું મંતવ્ય હતું કે કલમ ૧૬ (૪) નું કેન કલમ ૧૫ (૪) કરતાં વધુ વ્યાપક છે.એવું પણ જોવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૧૬ (૪) હેઠળ વિચારવામાં આવેલા પછાત વર્ગોમાં જાતિઓનો સમાવેશ થાય છે.અનુસૂચિત જાતિઓમાં ઘણી જાતિઓનો સમાવેશ થાય છે.ઉપરોક્ત પાયાના આધારે અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું હતું. અમારા મતે, આ નિર્ણય અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અન્ય પછાત વર્ગોને લાગુ પડતી કલમ ૧૬ (૪) ની જોગવાઈઓના અર્થઘટન માટે સુસંગત છે.તેઓ સમાન પાયા પર ઊભા છે, અને તેમને અનુચ્છેદ ૩૪૨એ, જે અનુચ્છેદ ૩૪૧ અથવા ૩૪૨માં પુરી સામગ્રી છે, તેને સામેલ કરીને અને અનુચ્છેદ ૩૬૬ (૨૪) અને (૨૬સી) ની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં લઈને અને પછાત વર્ગોનું વર્ગીકરણ કરીને અન્યથી અલગ ગણી શકાય નહીં.અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ પછાત છે અને બધાને એક જ માપદંડ લાગુ પડશે. ઇન્દ્રા સાહનીમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોમાં પેટા–

વર્ગીકરણ કરવાની મંજૂરી છે.તે ચર્ચા અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે લાગુ પડશે કારણ કે તે અનુચ્છેદ ૧૬ (૪) હેઠળ આવે છે.

૩૭. ઇન્દ્ર સાહનીમાં, બી. પી. જીવન રેકલી, જે. એ અવલોકન કર્યું હતું કે અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓમાં ઘણી જાતિઓ અથવા જનજાતિઓ સમાન રીતે સ્થિત નથી. એન. એમ . મ. થોમસ માં , એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે અનુસૂચિત જાતિઓ એ જાતિઓ, જાતિઓ, જાતિઓ, સમુદાયો અથવા તેના ભાગોનું જૂથ છે જે આયોગ દ્વારા યોગ્ય લાગે છે અને રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સૂચિત કરવામાં આવે છે.જાતિ એક સામાજિક વર્ગ અથવા સામાજિક રીતે એકરૂપ વર્ગ સિવાય બીજું કંઈ નથી.તે વ્યવસાયિક નકશા પર આધારિત છે.તેનું સભ્યપદ જન્મથી છે, અને તેઓ સમાન વ્યવસાયનો વારસો મેળવે છે.

૩૮. પ્રશ્ન એ ઊભો થાય છે કે શું તમામ જાતિઓને લાભ પ્રદાન કરવા માટે પેટા–વર્ગીકરણને અનુછેદ ૩૪૧,૩૪૨ અને ૩૪૨એ હેઠળની યાદી સાથે છેડછાડ કરી શકાય છે, જેમાં પછાત વર્ગોના પેટા–વર્ગીકરણને મંજૂરી આપવામાં આવી છે અને જરનૈલ સિંહમાં, જેમાં અભિપ્રાય આપવામાં આવ્યો હતો કે 'લાભને બાકાત રાખવા માટે ક્રીમી લેયરની વિભાવના અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને લાગુ કરી શકાય છે અને તે બંધારણની કલમ ૩૪૧ અથવા ૩૪૨

હેઠળ રાષ્ટ્રપતિની સૂચિ સાથે કોઈ પણ રીતે છેડછાડ કરતું નથી. જાતિ અથવા જૂથ અથવા પેટા જૂથ ચાદીમાં પહેલાની જેમ જ ચાલુ રહ્યું. તે જૂથ અથવા પેટા જૂથની અંદરની તે જ વ્યક્તિઓ છે, જેઓ ક્રીમી લેયર સાથે સંકળાયેલા હોવાના કારણે અસ્પૃશ્યતા અથવા પછાતપણામાંથી બહાર આવ્યા છે, જેમને અનામતના લાભમાંથી બાકાત રાખવામાં આવ્યા છે. મિલિયન ડોલરનો પ્રશ્ન એ છે કે તળિયાના સ્તરે લાભ કેવી રીતે ઘટાડવો તે અહેવાલો સૂચવે છે કે તે જાતિઓ (વર્ગ) દ્વારા લાભ લેવામાં આવી રહ્યો છે જેમણે આગળ આવીને પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ કર્યું છે.તે સ્પષ્ટ છે કે જાતિ, વ્યવસાય અને ગરીબી એકબીજા સાથે જોડાયેલા છે.રાજ્યને સુધારાત્મક પગલાં લેવા માટે વિવિધ વર્ગો વચ્ચેના ગુણાત્મક અને માત્રાત્મક તફાવતની કાળજી લેવાની સત્તાથી વંચિત રાખી શકાય નહીં.

૩૯. બંધારણના ઘડવૈયાઓ દ્વારા દરેક સમયે અનામત પર વિચાર કરવામાં આવ્યો ન હતો.એક તરફ, જેઓ આગળ આવ્યા છે તેમને બાકાત રાખવામાં આવ્યા નથી, તો બીજી તરફ, જો પેટા–વર્ગીકરણને નકારી કાઢવામાં આવે તો તે અસમાનતાને સમાન ગણાવીને સમાનતાના અધિકારને નુકસાન દેશે. ચેબ્રૂ લીલા પ્રસાદ રાવ અને બીજા . વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૨૦ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એસ. સી. ૩૮૩, ઇન્દ્રા સાહની અને યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વી. રાકેશ કુમાર અને અન્ય, (૨૦૧૦) ૪ એસસીસી ૫૦

પર આધાર રાખીને સૂચિમાં સુધારો કરવાની જરૂરિયાત તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું..

૪૦. વધુ સારો વંશપરંપરાગત વ્યવસાય કરી રહેલા લોકો, સેવાઓ અને શિક્ષણમાં અનામતના લાભ તરીકે અનામત વર્ગમાં આક્રોશ છે અને જાતિ સંઘર્ષનો આનંદ માણી રહ્યા છે.બાલ્મિકીઓનું નામ આપવામાં આવેલ સફાઈ કામદાર વર્ગ લગભગ જ્યાં હતો ત્યાં જ રહે છે, અને તેથી વધુ, અનુસૂચિત જાતિમાં અસમાનતા વિવિધ અહેવાલોમાંથી મોટી છે.પંજાબ અધિનિયમની કલમ ૪ (૫) હેઠળ પેટા–વર્ગીકરણ એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે કરવામાં આવ્યું હતું કે અનામતનો લાભ વંચિત વર્ગ સુધી પહોંચે અને કાગળ પર ન રહે અને બધાને લાભ મળે અને તેમને સમાન વ્યવહાર મળે, પછી ભલે તે કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન હોય?અમારા મતે, સમાનતા લાવવા માટે બધાને લાભ આપવા માટે આવા પેટા–વર્ગીકરણને તર્કના આધારે મંજૂરી આપવામાં આવશે, અને તે સૂચિમાંથી બાકાત રાખવા સમાન નહીં હોય કારણ કે કોઈ પણ વર્ગ (જાતિ) સંપૂર્ણ રીતે અનામતથી વંચિત નથી. જો અનુસૂચિત જાતિઓની યાદીમાં સમાવિષ્ટ તમામ જાતિઓની મુક્તિ માટેના લાભને કેટલીક જાતિઓ દ્વારા છીનવી લેવાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે, જેઓ પૂરતા પ્રમાણમાં પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે અને ક્રીમી લેયરના છે, તો તે અસમાનતા પેદા કરવા સમાન હશે, જ્યારે ભૂખમરાના કિસ્સામાં દરેક વ્યક્તિને ખવડાવવા અને રોટલી પૂરી પાડવી જરૂરી છે.એકસમાન

વર્ગ બનાવવાની આડમાં અન્યની કિંમત પર શકિતશાળી લોકોને ફળોની આખી ટોપલી આપી શકાતી નથી.

૪૧. બંધારણ સામાજિક પરિવર્તનનું એક અસરકારક સાધન છે, જે દરેક આંખમાંથી આંસુ લૂછી નાખવાનો ઈરાદો ધરાવતી અસમાનતાને દૂર કરે છે. સામાજિક વાસ્તવિકતાઓને અવગણી શકાય નહીં અને તેની અવગણના કરી શકાય નહીં, જ્યારે બંધારણનો ઉદ્દેશ અસમાનતાઓને વ્યાપક રીતે દૂર કરવાનો છે.અનામત આપવાનો હેતુ જ અસમાનતાઓને દૂર કરવાનો છે.બંધારણ અસમાનતાઓનું ધ્યાન રાખે છે.અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોની યાદીમાં અસમાનતા છે. વિવિધ અહેવાલો સૂચવે છે કે અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ એક સમાન જૂથ નથી.સૌથી નીચલા વર્ગ સાથે સમાન વ્યવહારની આકાંક્ષા, જેમના સુધી અનામતનું ફળ અસરકારક રીતે પહોંચ્યું નથી, તે એક સ્વપ્ન છે. તે જ સમયે, વિવિધ જાતિઓ મોટાભાગે જ્યાં હતી ત્યાં જ રહે છે, અને તેઓ અસમાન રહે છે, શું તેઓ અનંતકાળ સુધી તેમના પછાતપણાને જાળવી રાખવા માટે નસીબદાર છે.

૪૨. રાજ્યની જવાબદારી સમુદાયના વંચિત વર્ગની મુક્તિ અને અસમાનતાઓને નાબૂદ કરવાની છે.જ્યારે અનામત અનામત જાતિઓમાં જ અસમાનતા પેદા કરે

છે, ત્યારે રાજ્ય દ્વારા પેટા–વર્ગીકરણ કરીને અને વિતરણ ન્યાય પદ્ધતિ અપનાવીને તેની કાળજી લેવી જરૂરી છે જેથી રાજ્ય મોટાભાગે થોડા હાથમાં ધ્યાન કેન્દ્રિત ન કરે અને બધાને સમાન ન્યાય મળે.તેમાં બધા માટે સમાન ન્યાયના બંધારણીય આદેશના હેતુને પૂર્ણ કરવા માટે સંસાધનો અને તકોની પુનઃવિતરણ અને પુનઃ ફાળવણી અને તમામ જાહેર અને સામાજિક ચીજવસ્તુઓની સમાન પહોંચનો સમાવેશ થાય છે.

૪૩. સ્વીકાર્ય મર્યાદામાં અનામતની ટકાવારી પૂરી પાડવી એ રાજ્ય વિધાનસભાઓની સત્તામાં આવે છે.તે યાદીમાં અન્ય લોકોને વંચિત કર્યા વિના અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના ચોક્કસ વર્ગોમાં વાજબી વર્ગીકરણ કરવાની તેની સહવર્તી સત્તાથી વંચિત ન રહી શકે. અનામતનો વાસ્તવિક હેતુ હાંસલ કરવા માટે, બંધારણીય ગતિશીલતામાં, જરૂરિયાતમંદોને હંમેશા લાભ આપી શકાય છે; અન્યથા, તેનો અર્થ એ થશે કે જો પ્રેફરેન્શિયલ વર્ગીકરણને બધાને લાભ સુનિશ્ચિત કરતું ન બનાવવામાં આવે તો વર્ગની અંદર અસમાનતા જળવાઈ રહેશે.

૪૪. પેટા–વર્ગીકરણ એ જ હેતુ હાંસલ કરવાનો છે, જેમ કે મૂળ વર્ગીકરણમાં જ કલ્પના કરવામાં આવી હતી અને તેના આધારે અનામતનો ખ્યાલ જ વિકસિત

થયો હતો.પેટા–વર્ગીકરણ કહેવાતા ગતિશીલતાના સિદ્ધાંતનું વધુ વિસ્તરણ હશે કે કેમ તે કોર્ટ દ્વારા અધિકૃત રીતે ધ્યાનમાં લેવાનો પ્રશ્ન છે.

૪૫. રાષ્ટ્રપતિની યાદી મુજબ અનુસૂચિત જાતિઓ હંમેશાં સ્થિર રહેતી નથી અને ન તો તેઓ એક સમાન જૂથ છે, જે વિવિધ આયોગો દ્વારા એકત્રિત કરવામાં આવેલી વિશાળ માનવશાસ્ત્ર અને આંકડાકીય માહિતી પરથી સ્પષ્ટ થાય છે.મર્યાદિત હદ સુધી પ્રેફરન્શિયલ ટ્રીટમેન્ટનો રાજ્યનો કાયદો, યાદીમાં સુધારો કરતો નથી.તે યાદી જેવી છે તેવી જ અપનાવે છે. રાજ્યનો કાયદો આંકડાકીય માહિતીના આધારે તમામ અનુસૂચિત જાતિઓ માટે વ્યવહારિક રીતે અનામત આપવાનો ઈરાદો ધરાવે છે.તે દરેક અનુસૂચિત જાતિની જરૂરિયાતોને આધારે અનામતના લાભોનું વિતરણ કરે છે.

૪૬. રાજ્ય કલમ ૧૫ (૪) અને ૧૬ (૪) અને કલમ ૩૪૧ (૧) અને ૩૪૨ (૧) ની દ્રષ્ટિએ અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને અનામતનો લાભ આપવાની ક્ષમતા ધરાવે છે.તે વિવિધ વર્ગો માટે અનામતની હદ/ટકાવારી નક્કી કરે છે.રાજ્ય સરકાર અનામતની રીત અને માત્રા નક્કી કરી શકે છે.આ રીતે, આરક્ષણ પ્રદાન કરતી બંધારણની કલમ ૧૪,૧૫ અને ૧૬ની ભાવનાને અનુરૂપ તર્કના આધારે યાદીમાં તમામ અનુસૂચિત જાતિઓને અનામત આપતી વખતે રાજ્ય પેટા–વર્ગીકરણ પણ કરી શકે છે.રાજ્ય સરકાર યાદીમાં

છેડછાડ કરી શકતી નથી; તે ન તો યાદીમાં કોઈ જાતિનો સમાવેશ કરી શકે છે કે ન તો તેને બાકાત રાખી શકે છે અથવા મિલિંદમાં જણાવ્યા મુજબ કોઈ સમાનાર્થી શબ્દ અસ્તિત્વમાં છે કે કેમ તેની તપાસ કરી શકે છે.

૪૭. રાજ્ય સરકારને અનામત આપવાની અને તેને સમાનરૂપે વહેંચવાની સત્તા આપવામાં આવી છે.વિવિધ ક્ષેત્રોમાં અસમાનતા અંગે રાજ્ય સરકાર શ્રેષ્ઠ ન્યાયાધીશ છે. અમારા મતે અનામતનું વિતરણ કેવી રીતે કરવું તે રાજ્ય સરકારે ન્યાયી રીતે નક્કી કરવાનું છે.તે તેની કાર્યપદ્ધતિ તૈયાર કરી શકે છે અને અન્ય લોકોને લાભથી વંચિત કર્યા વિના અનુસૂચિત જાતિઓમાંથી વધુ પછાત વર્ગને પ્રાધાન્ય આપી શકે છે.

૪૮. આ ઉપરાંત, અનુસૂચિત જાતિઓ/અનુસૂચિત જનજાતિઓ/સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોમાંથી અન્ય વર્ગ, જેમને અનામતના લાભથી વંચિત રાખવામાં આવ્યા નથી, તેઓ દાવો કરી શકતા નથી કે તેમને સંપૂર્ણ અથવા ચોક્કસ ટકાવારી અનામત ઉપલબ્ધ કરાવવી જોઈતી હતી. રાજ્ય ઉત્થાનની જરૂર હોય તેવી યાદીઓમાં વર્ગને તર્કસંગત માપદંડ પર આવી પસંદગી પ્રદાન કરી શકે છે. અનામત ચોક્કસ ટકાવારી પર હોવી જોઈએ એવો દાવો કરવાનો કોઈ નિહિત અધિકાર નથી. તે પાયાની વાસ્તવિકતા સાથે સુસંગત હોવું જોઈએ કારણ કે કોઈ પણ સંપૂર્ણ આરક્ષણનો આનંદ લેવાનો દાવો

કરી શકે નહીં, તે જરૂરિયાત મુજબ પ્રમાણસર હોઈ શકે છે. રાજ્યને એક જ સમયે વિવિધ વર્ગોના ઉત્થાન માટેના પગલાંથી વંચિત ન રાખી શકાય, જે આવા પગલાં પ્રદાન કરવાનો જ હેતુ છે. અનામતની ભાવના રાષ્ટ્રની પ્રગતિ માટે જરૂરી તમામ વર્ગોનું ઉત્થાન છે.

૪૯. સંઘીય માળખામાં, રાજ્ય તેમજ સંસદ પાસે અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક અને પછાત વર્ગોના ઉત્થાન માટે બંધારણીય નિર્દેશ છે. રાષ્ટ્રપતિના જાહેરનામામાં માત્ર સંસદ દ્વારા સમાવેશ અથવા બાકાત રાખવામાં આવે છે. રાજ્ય સરકારને રોજગાર અને શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં અનામત આપવાનો અધિકાર છે. લક્ષ્ય હાંસલ કરવા માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા લેવામાં આવેલા કેસોમાં સકારાત્મક પગલાં લેવા માટે કોઈ બંધારણીય પ્રતિબંધ નથી. અનામત બેઠકોમાંથી ચોક્કસ ટકાવારીની ફાળવણી કરીને અને કોઈ ચોક્કસ વર્ગને પ્રાધાન્યતા પ્રદાન કરીને, કલમ ૩૪૧,૩૪૨ અને ૩૪૨એ હેઠળ સૂચિનું ઉલ્લંઘન હોવાનું કહી શકાય નહીં કારણ કે કોઈ પણ સૂચિબદ્ધ જાતિને અનામતના લાભથી વંચિત રાખવામાં આવતી નથી.

૫૦. "અપૂરતું પ્રતિનિધિત્વ" એ અનુચ્છેદ ૧૬ (૪) ની જોગવાઈઓનો આધાર છે. અમારા મતે, સેવાઓમાં પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ સુનિશ્ચિત કરવા માટે અનામત બેઠકોમાંથી વાજબી ક્વોટા નક્કી કરીને તર્કસંગત ધોરણે પ્રેફરન્શિયલ ટ્રીટમેન્ટ

પ્રદાન કરવા માટે રાજ્ય સ્વતંત્ર છે . દલિત વર્ગની મુક્તિ માટે આરક્ષણ એક ખૂબ જ અસરકારક સાધન છે. તેનો લાભ મોટાભાગે જરૂરિયાતમંદ અને ગરીબમાં ગરીબ લોકોને થતો નથી.

૫૧. કલમ ૧૪,૧૫,૧૬,૩૩૮,૩૪૧,૩૪૨ અને ૩૪૨એ નું અર્થઘટન ખૂબ જ જાહેર મહત્વની બાબત છે, અને ઇન્દ્ર સાહની અને અન્ય નિર્ણયોમાં બંધનકર્તા પૂર્વવર્તીઓનું સાચું અર્થઘટન મહત્વ નું છે. જો કે આપણે તાકીને નિર્ણય લેવાના સિદ્ધાંત માટે સંપૂર્ણ આદર ધરાવીએ છીએ, તે જ સમયે, કોર્ટ મૌન પ્રેક્ષક ન હોઈ શકે અને કઠોર વાસ્તવિકતાઓ તરફ આંખ બંધ ન કરી શકે.બદલાતી સામાજિક વાસ્તવિકતાઓને ધ્યાનમાં લીધા વિના સામાજિક પરિવર્તનનું બંધારણીય લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી.

૫૨. અમે ૩ ન્યાયાધીશોની બેન્ચના અભિપ્રાયને સમર્થન આપીએ છીએ કે વધુ વિકાસ અને બંધારણમાં થયેલા સુધારાને ધ્યાનમાં રાખીને ઈ. વી. ચિન્નૈયા ની મોટી બેન્ચ દ્વારા સમીક્ષા કરવાની જરૂર છે.

આપણે ઈ. વી. ચિન્નૈયાની સમકક્ષ પીઠની સમીક્ષા કરી શકતા નથી. અમે માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશને વિનંતી કરીએ છીએ કે આ બાબતોને ૭ કે તેથી વધુ ન્યાયાધીશોની બનેલી બેન્ચ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે.

અંકિત જ્ઞાન મામલાને મોટી બેન્ચમાં મોકલવામાં આવ્યો.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.